

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

Bc. Lucie TOMSOVÁ

**KOMPARAČNÍ STUDIE HISTORICKO-GEOGRAFICKÉHO
VÝVOJE MĚST ŠUMPERK A ZÁBŘEH**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce: Mgr. Petr ŠIMÁČEK

Olomouc 2013

Bibliografický záznam

Autor (osobní číslo): Bc. Lucie Tomsová (R110747)

Studijní obor: Regionální geografie

Název práce: Komparační studie historicko-geografického vývoje měst
Šumperk a Zábřeh

Title of thesis: Comparative study of historical-geographical development of the
towns Šumperk and Zábřeh

Vedoucí práce: Mgr. Petr Šimáček

Rozsah práce: 112 stran, 22 vázaných příloh

Abstrakt: Diplomová práce se zaměřuje na historicko-geografický vývoj měst Šumperk a Zábřeh, a to od 19. století po současnost. Důraz je kladen zejména na to, jakým způsobem se vyvíjel historicko-geografický vývoj ve zmiňovaných městech. Pro porovnání tohoto vývoje v minulosti a současnosti sloužila veškerá použitá literatura. Také byly využity Císařské otisky stabilního katastru Moravy a Slezska, dále vojenské letecké snímky a ortofota. Pro vymezené období byly stanoveny čtyři časové horizonty, které se srovnávají díky mapám vzniklým ve zmiňovaném programu ArcGIS 9.3 společnosti ESRI.

Klíčová slova: historické-geografický, vývoj, krajina, Šumperk, Zábřeh, ortofota

Abstract: Diploma thesis focuses on the historical-geographical development of the cities Šumperk and Zábřeh, and it from 19th century to the present. The emphasis is put on it how is developed the historical-geographical development in the mentioned cities. To compare this evolution in the past and present served all used literature. Also have been used Imperial imprints of a stable cadastre of Moravia and Silesia, as well as military aerial photos

and orthophotos. For a limited period defined four time horizons, which are compared thanks maps incurred in the mentioned programme ArcGIS 9.3., ESRI.

Keywords: historical geographical, development, landscape, Šumperk, Zábřeh, orthophoto

Tímto prohlašuji, že jsem zadanou diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením Mgr. Petra Šimáčka a uvedla v seznamu veškerou použitou literaturu a zdroje.

V Olomouci dne

Podpis:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Mgr. Petru Šimáčkovi za čas, konzultace a za veškeré připomínky a cenné rady, které mi poskytl v průběhu zpracování diplomové práce.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lucie TOMSOVÁ**
Osobní číslo: **R110747**
Studijní program: **N1301 Geografie**
Studijní obor: **Regionální geografie**
Název tématu: **Komparační studie historicko-geografického vývoje měst Šumperk a Zábřeh**
Zadávající katedra: **Katedra geografie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce je popsat základní charakteristiky historicko-geografického vývoje měst Šumperk a Zábřeh s důrazem na časové období od 19. století do současnosti, dále identifikovat a interpretovat hlavní faktory rozvoje a analyzovat rozdíly v časoprostorovém vývoji obou sledovaných měst. Součástí práce bude rešeršní část vztahující se ke zpracovávané problematice. Vlastní výzkum bude proveden na základě relevantních literárních zdrojů, terénního šetření a analýzy dostupných mapových děl a historických leteckých snímků pomocí nástrojů GIS. Součástí práce bude přiložený nosič CD, na kterém budou umístěna veškerá použitá data.

Rozsah grafických prací: **Podle potřeb zadání**
Rozsah pracovní zprávy: **20 000 - 24 000 slov**
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**
Seznam odborné literatury:

Anas, A. (1998): Urban spatial structure. University of California Transportation Center, 1464 s.
Bartoš, J. (2004): Zábřeh - 750 let. Zábřeh: Město Zábřeh, 161 s.
Bičík, I. (2004): Dlouhodobé změny využití krajiny Česka: metody, výsledky, problémy výzkumu. Historická geografie 33, s. 346-366.
David, Z. (1995): Zábřeh v proměnách času. Zábřeh: Kulturní dům, 110 s.
Hampl, M. (1996): Vývoj systému osídlení v České republice. In: Hampl, M. a kol. Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. PřF UK Praha, s. 35-52.
Hosál, L.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Úvodní svazek 1. vydání. Ostrava: Profil, 1967. 464s.
Klapka, P., Nováková, E., Vyskočil, A., (2007): Proměny krajiny v 19. století. Témata, přístupy, metody. Miscelanea Geographical 13, s. 149-154
Lipský, Z. (2000): Sledování změn v kulturní krajině. ČZU, Praha, 71 s.
Semotanová., E. (2002): Historická geografie českých zemí. 2. aktualizované vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 279 s.
Spurný, Z. (1976): 700 let města Šumperka 1276-1976. Olomouc: Moravské tiskařské závody, 200 s.
Dostupná mapová díla, historické letecké snímky
Relevantní internetové portály

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Petr Šimáček**
Katedra geografie

Datum zadání diplomové práce: **1. listopadu 2011**
Termín odevzdání diplomové práce: **10. dubna 2013**

L.S.

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph.D.
děkan

Doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 1. listopadu 2011

Obsah

1	ÚVOD.....	10
2	CÍLE PRÁCE A VYMEZENÍ ÚZEMÍ	13
3	REŠERŠE LITERATURY	20
4	METODIKA	22
4.1	Použité zdroje.....	23
4.1.1	Císařské otisky stabilního katastru Moravy a Slezska	23
4.1.2	Vojenské letecké snímky	24
4.1.3	Ortofota.....	25
5	TEORETICKÝ RÁMEC	26
5.1	Přístupy ke studiu krajiny	27
5.2	Typologie a klasifikace krajín	29
5.2.1	Individuální a typologické krajiny	29
5.2.2	Krajina přírodní a kulturní.....	29
5.3	Vývoj české krajiny.....	30
5.4	Struktura krajiny	33
5.4.1	Prostorová struktura krajiny	34
5.4.2	Časová struktura krajiny.....	35
5.5	Krajínovorné přírodní a socioekonomické procesy	35
5.5.1	Krajínovorné přírodní procesy.....	35
5.5.2	Socioekonomické krajínovorné procesy	36
6	HISTORICKO-GEOGRAFICKÝ VÝVOJ MĚST ŠUMPERKA A ZÁBŘEHA	42
6.1	Vznik a vývoj měst Šumperka a Zábřeha do současnosti	42
6.1.1	Založení měst a jejich vývoj do 14. století.....	42
6.1.2	Města v 15. století.....	43
6.1.3	Města v 16. století.....	44
6.1.4	Města v 17. století.....	44
6.1.5	Města v 18. století.....	47
6.1.6	Města v první polovině 19. století.....	49
6.1.7	Města od roku 1848 do roku 1914	50
6.1.8	Města za první světové války	52
6.1.9	Města v období mezi světovými válkami.....	53
6.1.10	Města v období druhé světové války.....	55

6.1.11	Města v období 1945 až 1968	56
6.1.12	Období 1968 až 1989	58
6.1.13	Města po roce 1989 do současnosti.....	58
6.2	Analýza změn ve vývoji krajiny	60
6.2.1	Orná půda	65
6.2.2	Zalesněné plochy.....	66
6.2.3	Trvale travnaté porosty.....	68
6.2.4	Vodní plochy	69
6.2.5	Rezidenční zástavba	70
6.2.6	Průmyslová zástavba	72
6.2.7	Ostatní zástavba	75
6.2.8	Zahrady a sady	76
6.2.9	Ostatní plochy	77
7	ZÁVĚR	79
8	SUMMARY	81
9	POUŽITÉ ZDROJE.....	82
PŘÍLOHY		

1 ÚVOD

Existence lidstva na Zemi i další vývoj společnosti je neoddělitelně spjat zejména s časem a především s prostorem. Veškeré politické dění, hospodářský a vědeckotechnický rozvoj a proměny kultury se odehrávaly na území, limitovaném přírodními podmínkami. Krajina Českých zemí se v průběhu staletí proměnila nejen vlivem přírodních podmínek, ale také činností člověka. Na základě studia pramenů současné krajiny lze tyto proměny částečně rekonstruovat, zkoumat jejich příčiny, následky a souvislosti s kladným nebo negativním působením společnosti. (E. Semotanová, 2002)

Veškerá činnost člověka poznamenává Zemi pozitivně či negativně. Člověk okolní krajinu pozměnil podle obrazu svého a svých vlastních individuálních potřeb. Zalesněné plochy v minulosti nahradily orné půdy, louky či pastviny. Jelikož lidé potřebovali potravu, aby přežili v krutých podmínkách, našli způsob jak přežít a tak se začali věnovat hospodaření a zemědělství. Díky deforestaci lesů v krajině a následnému využití půdy pro zemědělství dokázali vypěstovat takové množství surovin, aby byli schopni se uživit. Pokud lesy nesloužily jako úrodné plochy – pole, lidé využívali stromy z lesa jako stavební materiál, topivo, atd. Díky dřevu, jakožto stavebnímu materiálu, mohlo poté docházet k postupnému osídlování vesnic či měst a k následné urbanizaci. Nicméně postupem času byly lesy chráněny a nemohlo docházet k jejich kácení. Podíl zalesněných ploch tak začal mít stoupající tendenci, zároveň s rozrůstající se zástavbou, a podíl orné půdy s trvale travnatými porosty začal postupně klesat a ubývat. Zemědělství v té době již nebylo tolik důležité, jelikož došlo díky průmyslové revoluci k postupnému rozvoji měst a ke vzniku továren, které zaměstnávaly nespočet lidí. Lidé tak nepotřebovali zemědělství ke svému přežití a začali budovat zástavbu, jak průmyslovou, tak rezidenční. Jak již bylo výše uvedeno, činnost člověka na Zemi zanechává v krajině negativní i pozitivní následky se kterými se krajina, ač chce či nechce, musí vyrovnat. Proto by bylo na čase předcházet zmíněným negativním vlivům člověka do krajiny a pokusit se o menší zásahy do krajiny tak, aby se s nimi příroda mohla vyrovnat co nejnadhěji.

Člověk začal výrazně měnit krajinu už v období, kdy se ze sběrače stal pastevec a především rolník, který kácel a také žďářil lesy. Následnou orbou vytvářel zemědělskou krajinu. Někdy měl navrch člověk, někdy si pro sebe zpět vzala krajina, avšak rozsáhlé, dlouhodobé plochy obdělávané půdy ještě neexistovaly. Vznikaly např.

první větrné mlýny, které však z dnešního pohledu zapadaly do krajiny a její tvářnost nenarušovaly. Jejich množství a technické možnosti odpovídaly možnostem lidí a místních zdrojů. Větší zásahy do krajiny ovšem přicházely již s průmyslovou revolucí, kdy začaly vznikat rozsáhlé továrny a firmy. Zřejmě nejdramatičtější zásahy do krajiny se datují přibližně do období po druhé světové válce. Tehdy došlo k mohutnému rozmachu těžkého průmyslu, energetiky a zprůmyslnění zemědělské a lesní výroby. V souvislosti s nimi se také objevují první ekologické otázky. Pravdou zůstává, že kouřící elektrárny a rozsáhlé těžebny hnědého uhlí, mohutné haldy, důlní poklesy a rozsáhlé tovární areály, rozorané meze a obrovské lány zemědělské půdy po celém území republiky, napřímené a vybetonované toky, monokulturální lesy a mnoho dalšího přidávají těmto otázkám na vážnosti. (Vítejte na Zemi, 2008)

Současná krajina je mozaikou různě starých krajin, která díky výstavbě a globalizaci postupně chudne. V každém časovém období nalézáme ohniska a sítě vztahů. Je zajímavé, že mnohá ohniska, jako jsou lidská sídla, se sama nemění, ale mění se jen síť jejich vztahů. Krajina je taková neuronová síť, ve které se vynořují a zapadají jednotlivé body, vztahy mezi body někdy mizí, ale jindy jen dlouze spí a neví se, zda je někdy něco či někdo probudí. (V. Cílek, 2005)

Člověk krajinu proměňoval, proměňuje a proměňovat bude, proto důsledky lidské činnosti mohou být různé. Některé jsou viditelné na první pohled, jako třeba krajina poškozená těžbou nerostných surovin, zemědělskou činností nebo dopravní infrastrukturou. Jiné lze zjistit až na základě pozorování v delším časovém období, jako např. klimatické změny nebo vymírání rostlinných či živočišných druhů. Na druhé straně však člověk svojí činností řadu příležitostí pro nejrůznější organismy vytváří (i když v drtivé většině neúmyslně). Příkladem mohou být louky, které vznikly systematickým odlesňováním, staré lomy, rybníky a jiné. Známe také řadu velmi krásných a harmonických krajin, u nás například v Bílých Karpatech. Prakticky žádná část našeho území se působení lidské činnosti prozatím nevyhnula. (Multimediální ročenka životního prostředí, 2008)

Současná krajina se od krajiny v 19. století značně liší. Od 19. století se začala výrazně projevovat urbanizace, došlo ke zrušení mnoha rybníků v okolí města Zábřehu, regulovaly se toky, ubývalo lesních ploch, atd. Zkrátka struktura krajiny se v čase neustále měnila a měnit bude.

Předkládaná práce je rozdělena do sedmi kapitol, ovšem stěžejní kapitolou je kapitola šest, která řeší samotný historicko-geografický vývoj Šumperka i Zábřehu. Její první podkapitola se zabývá vývojem zmiňovaných měst od jejich založení do současnosti. V následné podkapitole je řešený kvantitativný historicko-geografický vývoj měst od 19. století.

Součástí této práce jsou také přílohy, ve kterých jsou vyobrazeny veškeré mapy se změnami struktury krajiny Šumperka a Zábřehu v jednotlivých časových horizontech. Dále jsou v příloze uloženy historické a současné fotografie krajiny a městské zástavby, a to obou měst Šumperka i Zábřehu, které dosvědčují, jak se krajina v průběhu času měnila.

2 CÍLE PRÁCE A VYMEZENÍ ÚZEMÍ

Hlavním cílem této diplomové práce je popis, sledování, porovnání a zhodnocení základního historicko-geografického vývoje měst Šumperk a Zábřeh, a to v časovém období od 19. století do současnosti. Dále identifikace a interpretace hlavních faktorů rozvoje a analýza rozdílů v časoprostorovém vývoji obou sledovaných měst. Důraz je kladen na změny ve struktuře krajiny ve výše uvedeném časovém období ve městech Šumperk a Zábřeh.

Změny v historicko-geografickém vývoji měst jsou hodnoceny dle relevantních literárních zdrojů. Dále dle dostupných mapových děl, jako jsou Císařské otisky stabilního katastru z let 1824 – 1836, vojenské letecké snímky či ortofota, které byly upraveny v programu ArcGIS 9.3.

Mezi další cíle v předkládané diplomové práci patří také vlastní výzkum provedený na základě terénního šetření. Historicko-geografický vývoj výše zmíněných měst bylo také možné přiblížit na historických a současných fotografiích daného území, které nám jasně vypovídají, jakým způsobem došlo ke změně zmiňovaných měst.

Katastrální území měst Šumperk a Zábřeh se nachází na severní Moravě, v okrese Šumperk, v Olomouckém kraji, přibližně 50 km severně od krajského města Olomouc. Šumperk je okresním městem, zatímco Zábřeh je druhým největším městem v tomto okrese.

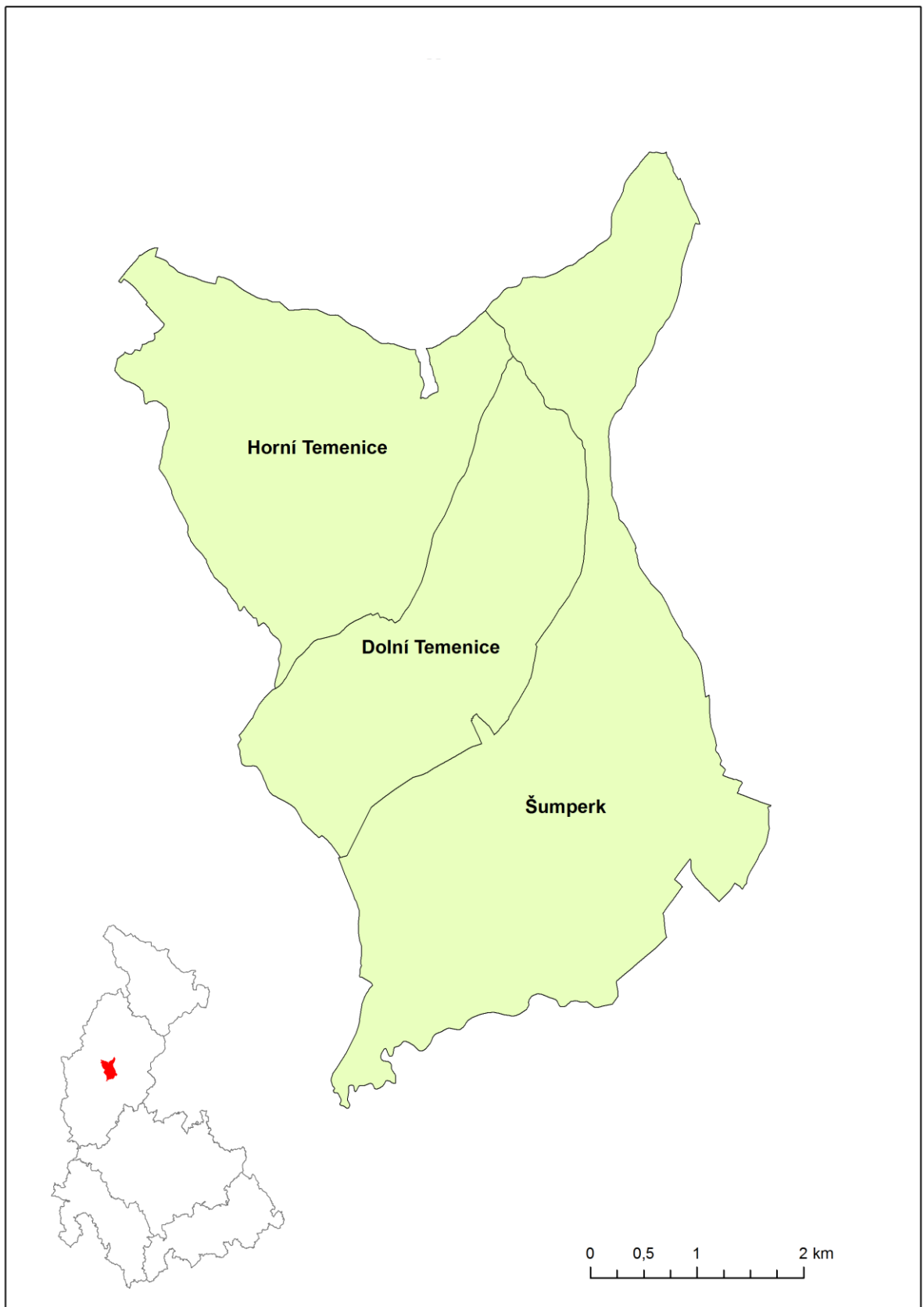
Vymezené území měst Šumperk a Zábřeh leží v Olomouckém kraji (NUTS 3), který se rozkládá ve střední a severní části Moravy. Z územně-správního hlediska spadá Olomoucký kraj společně se Zlínským krajem do oblasti střední Moravy (NUTS 2). Dle ČSÚ k 31. 12. 2011 byla velikost tohoto kraje 5 266,56 km² (ČSÚ, 2013). Kraj se dělí na pět okresů, a to na Olomouc, Jeseník, Prostějov, Přerov a Šumperk. Sledovaná katastrální území měst Zábřeh a Šumperk spadají do zmiňovaného okresu Šumperk.

Okres Šumperk na severu svého území sousedí s okresem Jeseník a na jihu s okresem Olomouc. Na východě má společnou hranici s Moravskoslezským krajem, na západě s krajem Pardubickým a na severozápadě hraničí s Polskem. Dle ČSÚ je díky své rozloze 1 313 km² (2012) okres Šumperk řazen na druhé místo co do velikosti okresů Olomouckého kraje. Šumperský okres je tvořen 78 obcemi a z toho 8 obcí má statut města (Hanušovice, Loštice, Mohelnice, Staré Město, Štítý, Šumperk, Úsov a Zábřeh). (ČSÚ, 2012a) Počet obyvatel tohoto okresu dosahoval k 26. 3. 2011 již 121 299 obyvatel (ČSÚ, 2011a).

Město Šumperk je největším městem v okrese Šumperk. Již po dlouhá léta je město označováno za „Bránu do Jeseníků“, jelikož leží na samém okraji stejnojmenného pohorí. Katastrální výměra dosahovala k 31. 12. 2011 (dle ČSÚ, 2011b) 2787,7 ha. K 26. 3. 2011 ve městě žilo již 26 737 obyvatel (ČSÚ, 2012b). Z uvedených 26 737 obyvatel činilo 13,4 % ve věku 0 – 14 let, ve věku 15 – 64 let 68,3 % a ve věku 65 let a více 18,3 % (ČSÚ, 2012 b).

Území Šumperka se člení na tři katastrální území, a to na Šumperk, Dolní Temenici a Horní Temenici. (Obr. 1)

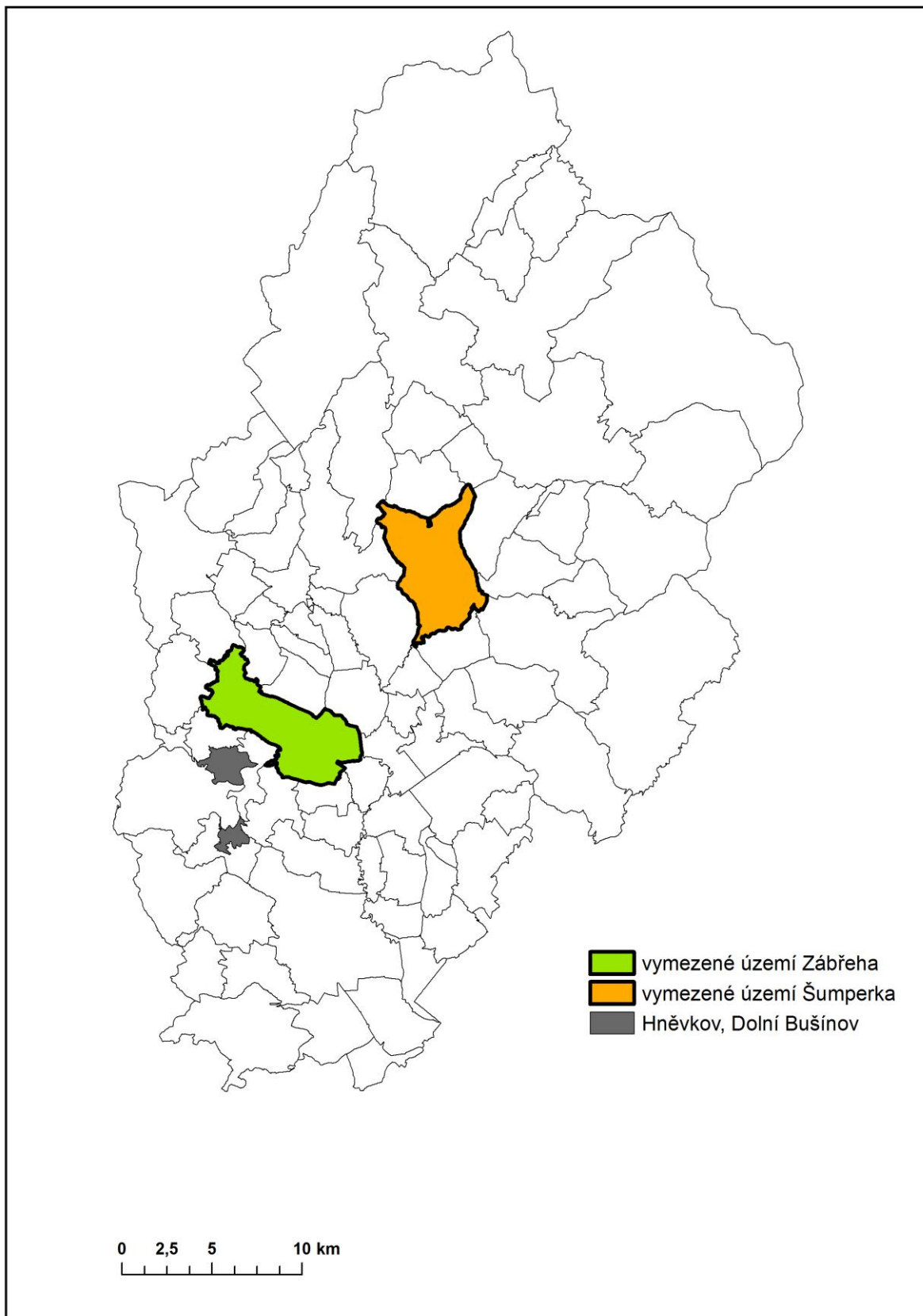
Město Zábřeh je druhým největším městem ve zmiňovaném okrese Šumperk. Pouze katastrální území a železniční stanice tohoto města nesou název Zábřeh na Moravě. Katastrální území Zábřehu se dělí do pěti celků: Dolní Bušínov, Hněvkov, Pivonín, Václavov u Zábřehu, Zábřeh na Moravě. Všech 5 katastrálních území v roce 2011 mělo rozlohu 3458,8 ha (ČSÚ, 2011c). Nicméně Dolní Bušínov a Hněvkov netvoří spolu se zbývajícím katastrálním územím souvislý celek a jejich rozvoj od 19. století nebyl tolik výrazný, jako tomu bylo u zbývajících katastrálních územích, tak se tato předkládaná diplomová práce Dolním Bušínovem a Hněvkovem nezabírá a věnuje se pouze katastrálnímu území Pivonína, Václavovu u Zábřehu a Zábřehu na Moravě. (Obr. 2) Katastrální výměra tří katastrálních a výše uvedených celků v roce 2011 činila 2866,9 ha (dle ČSÚ, 2011c). K 26. 3. 2011 počet obyvatel dosahoval ve městě 14 001 (dle ČSÚ, 2012c). Dle ČSÚ žilo ve městě v roce 2011 ve věku 0 – 14 let 13,9 % obyvatel, ve věku 15 – 64 let 70 % a ve věku 65 let a více 16,1% obyvatel (ČSÚ, 2012c).

Obr 1: Vymezení katastrálního území Šumperk (vlastní zpracování)

Obr. 2: Vymezení katastrálního území Zábřeh (vlastní zpracování)

Obr. 3: Vymezení katastrálních území Šumperka a Zábřehu v roce 2013 (vlastní zpracování)

Fyzicko-geografická charakteristika území

Z geomorfologického hlediska spadá vymezené území Šumperka do Šumperské kotliny, kterou protéká řeka Desná a Branenské vrchoviny, která je nejrozsáhlejším podcelkem Hanušovické vrchoviny. (M. Melzer, 1993)

Vymezené území Zábřehu určuje Drozdovská vrchovina a Mohelnická brázda. Drozdovská vrchovina je nejvyšším podcelkem Zábřežské vrchoviny na severu, jejíž nejvyšší vrchol Pustina dosahuje výšky 626 m n. m. Mohelnická brázda odděluje Hanušovickou vrchovinu od Zábřežské vrchoviny. Mohelnická brázda je 30 km sníženina, jíž protéká řeka Morava. Jedná se téměř o rovinu s minimální výškovou členitostí. (M. Melzer, 1993)

Co se týče hydrologických poměrů, tak vyznačená oblast Šumperka i Zábřehu je poměrně „bohatá“. Zejména v minulosti se na území katastrálního území Zábřehu vyskytovalo mnoho rybníků, které zakládal rod Tunklů již v 16. století. Tyto rybníky byly bohužel postupem času zrušeny a na jejich místě se dnes nachází orná půda. (J. Bartoš, 2004)

Vymezeným územím ovšem protékají dvě významné řeky, které se při jejich dolním toku vlévají do řeky Moravy, a to řeka Desná a Moravská Sázava. Řeka Desná vzniká soutokem Divoké a Hučivé Desné a je levostranným a významně posilujícím přítokem řeky Moravy. Tato řeka protéká jižní částí katastrálního území města Šumperka, zatímco Moravská Sázava je první pravostranný přítok řeky Moravy. Tato řeka pramení v Orlických horách a protéká jižní a jihovýchodní částí vymezeného katastrálního území Zábřehu. Celé povodí řeky Moravy spadá k úmoří Černého moře či povodí Dunaje. (M. Melzer, 1993)

Pro vymezené území je charakteristická velká složitost geologické stavby a pestré zastoupení hornin. Na geologické stavbě ve vymezeném území se podílela převážně éra starohor až prvohor a čtvrtohor. (M. Melzer, 1993)

Pro podnebí Šumperka a Zábřehu jsou charakteristické teplotní rozdíly. Typickým jevem v Šumperku a jeho okolí jsou časté teplotní inverze. Také mlhy v chladné polovině roku patří mezi hlavní příznaky Šumperka a Zábřehu s jejich okolím. (M. Melzer, 1993)

Z klimatického hlediska spadá katastrální území Zábřehu a Šumperka do oblasti chladné, mírně teplé a teplé oblasti (E. Quitt, 1975).

Z půdního hlediska se v katastrálním území měst Šumperk a Zábřeh vyskytují půdní typy kambizemě, fluvizemě, hnědozemě, luvizemě a pseudogleje. Nejsvrchnější vrstvou zemské kůry je půda, která pokrývá většinu povrchu pevniny (s výjimkou ledovců, pouští a skalnatých oblastí). Půda je tedy považována za hlavní faktor, který určuje převážný ráz krajiny. (M. Braniš, 2004)

3 REŠERŠE LITERATURY

Veškerá použitá literatura je v této diplomové práci rozdělena do tří kategorií, které svým charakterem vypovídají o dané literatuře. Předkládaná diplomová práce se zaměřuje na literaturu odbornou, literaturu regionální a na internetové zdroje. Všechny použité zdroje se zabývají problematikou řešenou v předkládané diplomové práci.

Odborná literatura se velmi intenzivně zabývá studiem krajiny. Existuje mnoho publikací o krajině, a to jak od českých, tak i zahraničních tvůrců. Z českých autorů můžeme jmenovat zejména E. Semotanovou, která řeší ve svých dílech historicko-geografický vývoj a pohled na krajinu.

Také J. Demek ve svém díle *Úvod do krajinné ekologie* (1999) detailně popisuje krajinu. Podkapitola Struktura krajiny se věnuje definici a následnému dělení na prostorovou a časovou strukturu krajiny.

M. Havrtlant a L. Buzek se věnují v knize *Nauka o krajině a péče o životní prostředí* (1985) funkci krajiny a vzájemnému vztahu mezi přírodní a kulturní krajinou. Dále se zabývají ve výše uvedené knize krajinoformujícími procesy, ať už přírodními, tak i socioekonomickými.

J. Hradecký a L. Buzek řešili ve svém díle *Nauka o krajině* (2001) péči a funkci krajiny. *Krajina ako geosystém* (1997) je významná práce autorů L. Milkloše a Z. Izakovičové, kteří se především zaměřili na přístupy krajiny a její následné členění. Rozdělili tak krajinu na primární, sekundární a terciární složku.

M. Růžička a H. Růžičková se ve svém významném díle *Druhotná štruktúra krajiny ako kritérium biologickej rovnováhy* (1973) zabývali prostorovou strukturou krajiny. Publikace *Krajinná ekologie* (1993) od autorů R. T. T. Formana a M. Godrona řeší ekosystémové přístupy ke krajině a její dělení na následné skladebné části. Z. Lipský se v díle *Krajinná ekologie pro studenty geografických oborů* (1999) věnuje rozdělení krajiny na individuální a typologickou krajinu.

Knihy B. Stalmachové *Základy ekologické obnovy průmyslové krajiny* (1996) se zabývá vývojem české krajiny již od neolitu.

Také publikace autorů J. Löwa a I. Míchala *Krajinný ráz* (2003) se zabývá touto problematikou vývoje krajiny v Českých zemích od dob neolitu po současnost.

Regionální literatura se zabývá historicko-geografickým vývojem měst Šumperka a Zábřeha. Tato regionální literatura je taktéž velmi intenzivně studována a publikována v mnoha českých knihách.

Knihy Zábřeh – 750 let (2004) autora J. Bartoše výrazně vystihuje a popisuje město Zábřeh od jeho založení, přes jeho rozvoj a rozkvět až do současnosti.

L. Falz v roce 2003 publikoval knihu *Dějiny města Zábřeha: od nejstarších časů do roku 1900*. Tento autor se zabýval podrobným popisem vývoje města Zábřeha a jeho nejbližšího okolí.

K. Janíček představuje ve své knize *Města ČSSR – Šumperk* (1985) samotné město. Popisuje zejména komplexní šumperskou historii do roku 1985. Z části je v tomto díle charakterizováno také blízké okolí Šumperka.

700 let města Šumperka 1276 - 1976 je práce F. Spurného, která pochází z roku 1976. Autor ve zmiňovaném díle řeší velmi podrobně a do nejmenších detailů historii města již od jeho založení.

Knihy Vlastivěda šumperského okresu (1993) je dílem autora M. Melzera a kolektivu. Autor se v této publikaci zabývá popisem jednotlivých obcí šumperského okresu, a to od jejich založení až do roku 1993.

F. Spurný se v knize *Šumperk město a jeho obyvatelé* (1996) věnoval historickému vývoji a popisu významných budov v Šumperku.

Hana Jarmarová v roce 2009 vydala knihu s názvem *Zmizelá Morava a Slezsko – Šumperk*, a v této publikaci zřídka popisuje historický vývoj Šumperka. Tato zmiňovaná kniha je převážně tvořena historickými fotografiemi města Šumperka, kde jsou vyobrazena kromě dominantních budov i městská zákoutí.

V této práci byly také využity internetové zdroje, jelikož poskytují důležité a zajímavé informace o daném vymezeném území. Jako primární internetový zdroj byla využita elektronická učebnice – *Krajinná ekologie*, která je výstupem grantového projektu FRVŠ č. 1269/2007/G4 z roku 2007. Tato internetová učebnice se velmi podrobně zabývá krajinnou ekologií.

Následně byly využity příslušné internetové stránky o městech Šumperk a Zábřeh, které se zabývají jak historií měst, tak také jejich současným rozvojem.

Webové stránky Českého statistického úřadu posloužily především poskytnutím demografických, geografických a historických dat o daných městech. Na internetových stránkách Ministerstva životního prostředí je popsána kapitola Příroda a krajina, která svým obsahem také přispěla k této předkládané diplomové práci.

4 METODIKA

Historicko-geografický vývoj měst Šumperk a Zábřeh bylo možné zkoumat zejména díky nastudování relevantních historických a současných pramenů o výše zmíněných městech, které jsou podrobně popsány v kapitole 3.

Analýza a následná interpretace dat byly utvořeny zejména díky digitálnímu zpracování jak historických map, tak současné ortofoto mapy v programu ArcGIS 9.3 společnosti ESRI. Především díky tomuto programu byly ze všech dostupných dat vytvořeny tematické vrstvy využití území (landuse) se všemi vyznačenými kategoriemi. Všechny mapové podklady se nachází v souřadnicovém systému S-JTSK, Křovák East North. Po vytvoření map ve všech časových horizontech byly vypočítány podíly jednotlivých kategorií landuse z vytvořených vrstev ve výše zmíněném GIS prostředí a následně byly přeneseny do grafů, které svědčí o tom, jakým směrem se ubíral historicko-geografický vývoj sledovaných katastrálních území.

Pro mapové podklady byly definovány čtyři časové horizonty, a to od 19. století po současnost s těmito následujícími roky. Byly to léta 1824-1836, ze kterých pocházejí Císařské otisky stabilního katastru pro Moravu a Slezsko. Dále to byly roky 1937 a 1977. A pro současnost byl pro Šumperk zvolen rok 2009, jelikož ortofota byly využity v tomto časovém období již v dřívější době. Ovšem pro město Zábřeh byly využity ortofota z roku 2012.

Pro každý výše uvedený časový horizont byly vytvořeny v programu ArcGIS 9.3 vrstvy využití země (landuse), které obsahovaly řadu kategorií. Jednalo se o:

- lesy
- orná půda
- trvale travnaté porosty (pastviny a louky)
- rezidenční zástavba (rodinné domy, panelové a činžovní domy)
- průmyslová zástavba (průmyslové areály)
- ostatní zástavba (administrativní budovy, církevní budovy, sportovní budovy)
- zahrady a sady (městská zeleň, zahrady rodinných domů, zahrádkářské kolonie a jiné)
- vodní plochy (řeky, vodní plochy)
- ostatní plochy (silnice, parkoviště a jiné)

Bohužel mapa z let 1824-1836 neřeší rozdělení zástavby, jelikož Císařské otisky stabilního katastru Moravy a Slezska nijakým způsobem nerozdělují území dle zástavbových kategorií, proto jsou kategorie rezidenční, průmyslová a ostatní zástavba v mapě z let 1824-1836 uvedeny pouze pod pojmem „rezidenční zástavba“.

Nicméně již od roku 1937 se v mapě vyskytují výše uvedené zástavbové kategorie (průmyslová, rezidenční, ostatní), které jsou v následujících mapách vyobrazeny.

4.1 Použité zdroje

Mezi základní použité zdroje se řadí historické mapy, které zahrnují zejména Císařské otisky stabilního katastru Moravy a Slezska pocházející z let 1824 až 1836, které byly poskytnuty Českým úřadem zeměměřičským katastrálním. Dále byly použity letecké mapové snímky z Vojenského geografického a hydrometeorologického úřadu v Dobrušce, které pochází z let 1937 a 1977.

Kartografické prameny, zejména z 19. a 20. století, kdy se kartografické zobrazovací metody a tiskařské techniky zdokonalily a obsah kartografických děl obohatil a zpřesnil, poskytují rozsah geografických a tematických údajů. (E. Semotanová, 2002)

Pro vymezení současného stavu krajiny posloužily ortofota. Pro katastrální území Šumperka pochází tyto ortofota z roku 2009, ovšem pro katastrální území Zábřeh byly použity ortofota z roku 2012.

4.1.1 Císařské otisky stabilního katastru Moravy a Slezska (1 : 2 880)

Jak již bylo výše uvedeno, mezi nejstarší mapové podklady, které byly použity v této diplomové práci patří Císařské otisky stabilního katastru Moravy a Slezska poskytnuté Českým úřadem zeměměřičským katastrálním.

Jedná se o barevné rastrové kopie tak zvaných císařských povinných otisků map stabilního katastru Moravy a Slezska. Tyto mapy pochází již z let 1824 až 1836, které byly původně určené k archivaci v Centrálním archivu pozemkového katastru ve Vídni. Odtud byly ovšem po vzniku Československé republiky v rámci archivní rozluky předány do hlavního města - Prahy. Na rozdíl od tzv. originálních map stabilního katastru zachycují původní stav krajiny bez dodatečného zákresu pozdějších změn.

Dodnes patří tyto mapy k nejžádanějším, nejvyužívanějším a velmi rozsáhlým archiváliím ústředního archivu zeměměřictví a katastru (ÚAZK). Pro území Moravy a Slezska je archivováno kolem 3300 katastrálních map na přibližně 15-ti tisících mapových listech. Každé katastrální území stabilního katastru je zobrazeno na několika mapových listech nejednotných rozměrů. (ČÚZK, 2010a)

Císařské otisky stabilního katastru jsou systematicky skenovány. Od roku 2006 je prostřednictvím samostatné aplikace zavedena možnost jejich studia dálkovým přístupem a prostřednictvím internetového obchodu Geoportálu ČÚZK je možné objednat jak rastrové soubory vzniklé skenováním, tak i kvalitní papírové tisky. (ČÚZK, 2010b)

4.1.2 vojenské letecké snímky

Již zmíněné vojenské letecké snímky z let 1937 a 1977 byly poskytnuty Vojenským geografickým a hydrometeorologickým úřadem v Dobrušce. Většinu vojenských leteckých snímků tvoří černobílé negativy a tu menší část množství snímků barevných a speciálních infračervených (Zdroje archivních leteckých snímků, 2004).

Již od roku 1935, kdy byl nad naším územím pořízen první měřický letecký snímek, použitelný pro mapování, tuto činnost zajišťovala armáda republiky. Plánování leteckého snímkování, výrobu a distribuci odvozených leteckých snímků pro vojenské i civilní uživatele má na starosti VGHMÚř v Dobrušce (původní název – 2. vojenský zeměpisný ústav, později Vojenský topografický ústav). Ročně zde bylo vyhotoveno několik desítek tisíc různých druhů leteckých snímků. Ovšem po roce 1990 bylo v této oblasti zrušeno monopolní postavení armády a snímky v současné době pořizují i specializované soukromé společnosti. (Zdroje archivních leteckých snímků, 2004)

V letech 1936 až 1938 a v roce 1946 byly letecké snímky pořizovány pro různé účely a v malém rozsahu. Byly používány převážně jako kontrolní podklad pro doplňující údaje při mapové tvorbě. V letech 1947 až 1956 bylo poprvé využito leteckých měřických snímků ve větším rozsahu k fotogrammetrickému vyhodnocení při tvorbě mapového díla v měřítku 1:250 000. V uvedeném období bylo nasnímковано téměř celé území naší republiky převážně v malém měřítku. Od roku 1960 podstatně vzrůstal rozsah podrobnějšího mapování, a tím i množství požadavků na snímky velkých měřítek. Až do počátku roku 1989 byly snímky utajovány a poskytovány výhradně státním podnikům a institucím. Po rozdělení republiky v roce 1993 byl

centrální vojenský archiv teritoriálně rozdělen na část českou a slovenskou a situace byla zcela opačná. Letecké snímky začaly být za úplatu zpřístupněny i široké veřejnosti. V současné době význam leteckých snímků výrazně stoupá. Archivní snímky byly důležitým podkladem také pro restituční jednání v devadesátých letech. (Zdroje archivních leteckých snímků, 2004)

Vojenský geografický a hydrometeorologický ústav v Dobrušce (dále VGHMÚř) spravuje největší archiv historických leteckých měřických snímků v naší republice. Vznikl 1. července 2003 jako nástupnická organizace bývalého Vojenského topografického ústavu. Ústav v Dobrušce disponuje asi 800 000 originálů leteckých měřických snímků a s nimi spojených archiválií, zejména s vojenskými topografickými mapami různých měřítek, evidenčními knihami se zákresy obrysů leteckých snímků a centrální databází (VGHMÚř, 2007).

4.1.3 Ortofota

V předkládané práci byla využita ortofota pro katastrální území Šumperk z roku 2009 a pro katastrální území Zábřeh z roku 2012.

Ortofota České republiky představují periodicky aktualizovanou sadu barevných ortofot v kladu mapových listů Státní mapy 1:5 000. Počínaje rokem 2010 začalo být snímkování prováděno digitální kamerou, což způsobilo významné zvýšení kvality produktu. Tvorbu Ortofota v České republice zajišťuje Zeměměřický úřad katastrální ve spolupráci s Vojenským geografickým a hydrometeorologickým úřadem (VGHMÚř, 2007). V letech 2003 až 2011 byla každoročně snímkována 1/3 území České republiky. Od roku 2012 se přešlo na letecké měřické snímkování a tvorbu ortofot ve dvouleté periodě, kdy každý rok bude snímkována přibližně 1/2 území České republiky. Ortofota v České republice nachází stále širší uplatnění jako základní datová vrstva geografických informačních systémů, mapových portálů a webových aplikací. (ČÚZK, 2010c)

5 TEORETICKÝ RÁMEC

Existuje nespočet definic krajiny. Lze říci, že krajina je výsledkem přírodního vývoje, zvyků či myšlení obyvatelstva, organizace a existence společnosti.

„Krajina je část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořená souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky“ (zákon č. 114/92 Sb.).

„Krajina je heterogenní část zemského povrchu, skládající se ze souboru vzájemně se ovlivňujících ekosystémů, který se v dané části povrchu v podobných formách opakuje“ (R. T. T. Forman, M. Godron, 1993).

„Krajina je část území vnímanou obyvateli, jejíž charakter je výsledkem působení přírodních anebo lidských činitelů a jejich vzájemných vzhled a charakter je podmíněn jednotnou strukturou a shodnou dynamikou“ (M. Havrtlant, L. Buzek, 1985).

„Krajina je svérázná část zemského povrchu naší planety, která tvoří celek kvalitativně se odlišující od ostatních částí krajinné sféry. Má přirozené hranice, svérázný vzhled, individuální vnitřní strukturu určité chování (fungování) a specifický vývoj.“ (J. Demek, 1974)

Krajina má pro lidskou společnost řadu nezastupitelných funkcí, přičemž tyto funkce se s rozvojem lidské společnosti mění svými prioritami (J. Hradecký, L. Buzek, 2001). Surovinové zdroje, kvalita zemědělské půdy, klimatické poměry, reliéf, a jiné, to vše vytváří kvalitativně rozdílné prostory a spolu s kvantitativními ukazateli lze pak stanovit i váhu dané složky. (M. Havrtlant, L. Buzek, 1985)

M. Havrtlant a L. Buzek (1985) rozdělili funkce krajiny ke člověku na funkci výrobní, obytnou a rekreační. Výrobní a obytná funkce jsou spolu do jisté míry spjaty, např. zemědělská výroba a vesnická sídla dávají krajině určitý vzhled, obdobně koncentrace průmyslu podmiňuje vznik městských aglomerací resp. Také konurbací (J. Hradecký, L. Buzek, 2001). Podle M. Havrtlanta a L. Buzka (1985) vyplývá rekreační funkce převážně jen z přírodních podmínek, ovšem ovlivňuje ji i antropogenní činnost, která činí danou krajinu přitažlivější (folklór, technická díla, kulturně historické památky, služby, apod.)

5.1 Přístupy ke studiu krajiny

Přístupy ke studiu krajiny jsou různé, patří mezi ně přístup geosystémový, ekosystémový a v neposlední řadě přístup antropocentrický. Velmi důležitým přístupem je geosystémový přístup (polycentrický). U tohoto typu přístupu dochází ke vzájemné interakci jednotlivých geosfér (atmosféry, litosféry, pedosféry, hydrosféry, biosféry, popřípadě antroposféry). Geosystémový přístup krajiny se dále dělí na primární, sekundární a terciární strukturu. Za primární (původní) strukturu krajiny považujeme soubor prvků krajiny a jejich vztahy, které tvoří původní a trvalý základ pro ostatní struktury. Řadíme sem abiotické prvky geosystému (geologická stavba, půdy, reliéf, vodstvo, ovzduší). Dále sem můžeme zařadit i původní vegetace. Bohužel ta se na území České republiky téměř nenachází, proto se ve výzkumech nahrazuje potenciální vegetací. (L. Milkłós, Z. Izakovičová, 1997)

Druhotná struktura krajiny zahrnuje rozmanitý soubor hmotných prvků krajiny, které v pozmeněné současné době vyplňují zemský povrch. Tvoří ji člověkem ovlivněné přirozené a člověkem částečně anebo úplné komponenty – LAND USE. (M. Růžička, H. Růžičková, 1973)

O druhotnou strukturu krajiny má člověk nejbezprostřednější zájem. Tato krajina je hlavním cílem změn struktury krajinného prostředí člověka na Zemi. Při výzkumech a plánech můžeme analýzu druhotné krajiny členit na výzkum reálné vegetace (lesy, travní porosty, vodní a močálová vegetace), biotopy živočichů (zkoumá se zoologická složka prvků), využití země (tradičně je soustředěno zejména na zemědělskou část krajiny) a technicko-urbanistické struktury (soustředěno se na technická díla v krajině). V rámci této struktury krajiny hovoříme o *LAND USE*. (L. Milkłós, Z. Izakovičová, 1997)

Terciární strukturu krajiny tvoří prvky a prostorové subsystémy socioekonomické sféry. Jde o soubor nehmotných prvků a jevů charakteru zájmů, projevů a důsledků činností společnosti a jednotlivých odvětví v krajině, které jsou krajinně-ekologicky relevantní, tj. vážou se na hmotné prvky prvotní a druhotné struktury krajiny, mají prostorový projev (jsou v prostoru mapovatelné). Tyto prvky považujeme za socioekonomické jevy v krajině. Při socioekonomických jevech sledujeme nehmotné aspekty prvků. Atraktivní prvek v krajině (např. prvek primární struktury krajiny) může vyvolat vyhlášení rekreační zóny socioekonomických jevů, na to navazuje plán využití a nakonec se zde může postavit např. hotel (prvek druhotné

struktury krajiny). Nehmotný charakter socioekonomických jevů, umožňuje jejich prostorový překryv. (L. Milkłós, Z. Izakovičová, 1997)

Dalším důležitým přístupem je přístup ekosystémový (biocentrický). Díky tomuto typu má centrální postavení především biosféra. (D. Novotná, 2001) Ekosystémový přístup spočívá v tom, že se na studovaný komplex díváme jako na ekosystém, to znamená, že jej studujeme biocentricky. Jde o rozložení látek, energie, druhů ve vztahu k uspořádání krajinných složek a ekosystémů. Krajina je u tohoto přístupu chápána jako mozaika, která se skládá z různých komponentů. (R. T. T. Forman, M. Godron, 1993)

R. T. T. Forman a M. Godron (1993) rozlišují tři základní skladebné součásti každé krajiny, jež tvoří krajinnou mozaiku. Krajinnou matrix, enklávy a koridory. Matrix (matrice) je nejrozsáhlejší, zároveň plošně převládající a prostorově nejspojitější skladebná součást krajiny. Matrix krajiny České republiky, je převážně tvořena ekologicky labilnějšími ekosystémy, zatímco úlohu „nositele“ ekologické stability přebírají enklávy a koridory. Pro vymezení matrix (matrice) existují podle R. T. T. Formana a M. Godrona (1993) tři různá kritéria. Je to relativní plocha, která musí dosahovat alespoň 50 % krajiny, dále spojitost, což je složka, která spojitě obklopuje ostatní elementy a také vliv na dynamiku krajiny.

Enkláva (ploška) je neliniový, tedy plošný útvar, který se svým vzhledem výrazně liší od svého okolí. Enkláva je většinou obklopována krajinnou matrix. Enklávy se od sebe různí co do své velikosti, tvaru, typu, vnitřní heterogenity i vlastních hranic. Většinou jde o rybníky, sady, skalní výchozy, a jiné. (R. T. T. Forman, M. Godron, 1993)

Koridory jsou veškeré liniové prvky v území, které jsou stejně jako enkláva obklopeny odlišným prostředím. Koridory mají výrazný liniový charakter a plní pět základních funkcí. Spojením dvou či více míst plní úlohu transportního prostředí. Poskytují trvalé existenční podmínky některým druhům, samy o sobě ovlivňují okolní prostředí, mají bariérové, příp. selektivně bariérové účinky, z hlediska estetického reprezentují krajinné linie a osy jako součásti krajinné scény. (R. T. T. Forman, M. Godron, 1993)

Posledním přístupem ke studiu krajiny je přístup antropocentrický. V tomto přístupu má hlavní postavení sám člověk. (D. Novotná, 2001)

5.2 Typologie a klasifikace krajín

Typologie krajiny se člení na krajiny individuální (které jsou v krajíně neopakovatelné) a typologické, jež můžeme mezi sebou navzájem srovnávat. Krajina se také dá klasifikovat na kulturní (pozměněnou) a přírodní (původní) krajínu.

5.2.1 Individuální a typologické krajiny

Typologické členění je uspořádání krajiny do systému tak, aby je bylo možno mezi sebou srovnávat. Typologické jednotky se opakují na různých místech Země mozaikovitým způsobem a tato opakovatelnost je pro typologickou klasifikaci podstatná (M. Havrtlant, L. Buzek, 1985). Typologická charakteristika krajiny hledá všeobecné vlastnosti, které danou krajínu odlišují od okolí, ale spojí ji s krajínami podobných vlastností, které mohou existovat jinde (Z. Lipský, 1999).

Individuální členění je na rozdíl od typologického neopakovatelné. Individuální charakteristika krajiny zdůrazňuje svébytné individuální vlastnosti, které se jinde v prostoru neopakují (např. krajina Polabí, krajina Českomoravské vrchoviny apod.). (Z. Lipský, 1999)

5.2.2 Krajina přírodní a kulturní

Specifikum krajiny s existencí lidské společnosti prokazuje skutečnost, že jednotlivé krajiny prošly určitým vývojem či změnami, tudíž nejsou původní. Přírodní složky krajiny (odtud označení „přírodní krajina“) byly ovlivněny a změněny především činností člověka. Kulturní plodiny ve velké míře nahradily původní rostlinná společenstva, z čehož vyplývá pojem „kulturní krajina“. Kulturní krajiny se postupně rozšiřovaly spolu s osídlováním Země. Tyto krajiny jsou pouze pusté nebo jen řídky obydlené. Krajina je v současnosti převážně kombinací přírody a kultury. (M. Havrtlant, L. Buzek, 1985)

Přírodní krajina je tedy původní krajina, kterou člověk nepozměnil a která vzniká jen díky přírodním procesům. Kulturní krajina je taková, na jejímž vývoji se ve značné míře podílí člověk.

Jak již bylo výše uvedeno, kulturní krajina je charakterizována změnami či ovlivňovanými složkami člověkem. Je potřeba se věnovat i změnám, které představují

rušivé zásahy v krajině, jejíž využitelnost se tím snižuje a životní podmínky pro člověka se zhoršují. (M. Havrtlant, L. Buzek, 1985)

Podle toho, jakým způsobem člověk zasahuje do krajiny M. Havrtlant a L. Buzek (1985) dělí kulturní krajinu na: vlastní kulturní krajinu (kultivovanou), narušenou kulturní krajinu (degradovanou) a devastovanou krajinu. Vlastní kulturní krajina (kultivovaná) dle M. Havrtlanta a L. Buzka (1985) je taková krajina, kdy činnosti člověka jsou v souladu s přírodními podmínkami. Jde převážně o lesní a zčásti zemědělské oblasti, kdy je zachována autoregulační schopnost.

M. Havrtlant a L. Buzek (1985) popisují narušenou kulturní krajinu (degradovanou) jako takovou, kde je oslabena stabilita. Jedná se zčásti o urbanizované a průmyslové oblasti, kde je případná autoregulace ještě možná. Dochází k potlačení přírodních procesů a složek antropogenních činností.

Podle M. Havrtlanta a L. Buzka (1985) je v devastované krajině autoregulace ve značné míře narušena. Jedná se zpravidla o oblasti s těžbou surovin a o průmyslové oblasti. U tohoto typu krajiny je zcela přeměněna přírodní krajina.

5.3 Vývoj české krajiny

První podstatný zásah člověka do vzhledu původní krajiny je spojen se zemědělskou výrobou, jakožto socioekonomickým faktorem vývojem krajiny. V našich podmínkách se takto člověk uplatňuje od neolitu (5300 – 4300 let př. n. l), kdy byla celá krajina i vymezená města Šumperk a Zábřeh pokryta lesy. (B. Stalmachová, 1996) Od doby neolitu vzniká na českém území antropogenní druhotné bezlesí, a to v důsledku využívání žárové zemědělské soustavy. Po 40-ti letech využívání žárového hospodářství byla vyčerpána všechna okolní půda, tudíž se celá vesnice musela stěhovat jinam. V krajině se objevovaly enklávy krátkodobě využívaných políček. (J. Löw, I. Míchal, 2003)

Doba eneolitu (3200 – 2000 let př. n. l) byla ovlivněna vynálezem rádlu, díky kterému šlo hýbat kameny či balvany. Hospodářství bylo stále žárové i nadále v době bronzové. (J. Löw, I. Míchal, 2003)

V době bronzové (2200 – 750 let př. n. l.) podle B. Stalmachové (1996) způsobilo zemědělství a pastevectví rozvoj eroze a zvyšovalo se riziko povodní.

Doba železná (750 let př. n. l. až přelom letopočtu) začíná využívat tvrdého železa, které nahrazuje měkký bronz. Tato doba zaznamenává přechod na přílohovou hospodářskou soustavu (střídání orné půdy 3 až 4 roky a přílohu 5 až 7 let). Díky přílohovému hospodářství se lidé mohli trvale usadit v daném regionu, což vedlo ke vzniku pevných hospodářských obvodů tak zvaných plužin. (J. Löw, I. Míchal, 2003)

V raném středověku (500 – 1000 n. l.) se stává přílohové hospodářství základem obživy. Usazení obyvatel bylo již trvalé. Kolem roku 700 n. l. byla zakládána trvalá sídla. Zemědělské pozemky byly v raném středověku pevně vymezeny, což dalo za vznik rozsáhlým zemědělským krajinám. (J. Löw, I. Míchal, 2003)

V románském období (1000 – 1200 n. l.) se neustále využívala přílohová zemědělská soustava. Zároveň byl vynalezen těžký pluh, který ulehčoval orbu těžkých půd a nahradil rádlu. Kolem roku 1200 se začala v zemědělství využívat trojpolní soustava (1. rok: úhor, jař, ozim; 2. rok: ozim, úhor, jař; 3. rok: jař, ozim, úhor). Sídla měla charakter hromadných vsí odklopených úsekovou plužinou. (J. Löw, I. Míchal, 2003) V románském období byla založena obě zmiňovaná města Šumperk a Zábřeh.

V době velké středověké kolonizace (13. a 14. století) docházelo ke zvyšování populace díky rostoucímu zemědělství, což mělo za příčinu přestavbu sídel. Začala se tvořit síť větších a pravidelně uspořádaných vesnic, ovšem na úkor lesů či pastvin. (J. Podhrázká a kol., 2006)

13. století je významné především díky počátku rozšiřování osídlení. Byly zakládány nové vesnice, nová města, hrady, kláštery (a to jednak v původním, řídko osídleném území, jednak v místech dosud zalesněných). (Vývoj krajiny v ČR v historii a současnosti, 2011) Lze předpokládat, že les byl hlavním zdrojem surovin. Dřevo se potřebovalo na stavby domů, představovalo také základní výrobní surovinu například pro výrobu nářadí, aj., tudíž docházelo k jeho neustálému kácení na celém území dnešní republiky.

V té době došlo díky deforestaci k velké erozi, která měla za příčinu rozkolísanost odtoku, a na území českých zemí se tvořily obrovské povodně. Proto již Karel IV. navrhl zákoník "Maiestas Carolina", který nabádá k ochraně lesů. Bohužel pozdní středověk (14. – 15. století) je spjat s husitskými válkami. V době těchto zmíněných válek rolníci odcházeli z vesnic a jejich vybudovaná sídla byla zničena či vypálena. Díky nastupující epidemii moru docházelo k úbytku pracovních sil, což vedlo k návratu k přílohové hospodářské soustavě. (J. Löw, I. Míchal, 2003)

V době renesance (1500 – 1620) se začaly rozvíjet především chovy ovcí, rybníkářství a částečně docházelo i k zalesňování půdy. Také na Zábřežsku se v té době začaly budovat rybníky rodem Tunklů. Těžba rud a následné zpracování měly za následek devastaci lesů. Následně k regulaci toků docházelo prostřednictvím plavení, tzn. dopravou dřeva po řekách. V této době probíhala také třicetiletá válka, která zdevastovala zemi. (J. Löw, I. Míchal, 2003) V Šumperku i Zábřehu zanechala třicetiletá válka výrazné stopy.

V celé Evropě se v době baroka (1650 – 1780) využívala trojpolní soustava a začaly se také využívat nové plodiny, jako jsou brambory, kukuřice či píce. V 18. století byla provedena raabizace na návrh F. A. Raaba. Na českém území se rozdělila půda velkostatků a následně se prodala poddaným. (J. Podhrázká a kol., 2006)

V době průmyslové revoluce (konec 18. a 19. století) nastal obrovský rozvoj měst a proces urbanizace. Došlo k populační explozi, tudíž se vytvářela stále větší poptávka po potravinách. Z toho důvodu se rozšiřovaly zemědělské plochy. (J. Löw, I. Míchal, 2003) V polovině 19. století rapidně vzrostl počet textilních továren v Šumperku a částečně i v Zábřehu, tudíž se do těchto měst lidé stěhovali za prací a urbanizace měla stále stoupající tendenci. Ve druhé polovině 19. století byla obě zmíněná města propojena se světem prostřednictvím železnice, což byl další impuls k následnému rozvoji měst. (J. Bartoš, 2004, M. Melzer, 1993)

Přelom 19. a 20. století je významný především rozmachem dopravy a obchodu. Svět se začal dělit na oblasti rozvojové a marginální. Po první světové válce se začala využívat minerální hnojiva a také se začala uplatňovat technika založená na spalovacím motoru. Po skončení druhé světové války docházelo k velkým změnám. (J. Löw, I. Míchal, 2003)

Po nástupu komunistické strany k moci se projevoval a objevoval tzv. "komunismus v krajině". Ve velké míře se v naší republice uplatňovalo centrální řízení hospodářství. Začalo se hospodařit bez ohledu na místní podmínky, pozemky se musely přizpůsobit ať už svou velikostí, či tvarem technice, tím pádem se začaly tvořit obrovské pozemky. Centrální řízení hospodářství mělo prospěch pouze z výnosu, nehledělo se na efektivitu hospodaření. Dále se masově využívala minerální hnojiva, díky kterým byla půda ničena. Vznikala velká zemědělská střediska necitlivě zasazená do krajiny. Komunistická strana dále přistoupila ke kolektivizaci, což vedlo k odebrání osobního vlastnictví ve prospěch státu. V padesátých letech 20. století se komunistická

strana rozhodla pro rozorávání mezí, čímž se tvořily obrovské státní zemědělské pozemky. (J. Löw, I. Míchal, 2003) Také v Šumperku i Zábřehu byly velmi znatelné zásahy do krajiny, které v té době učinili komunisté. Při srovnání vojenských leteckých snímků z Dobrušky z let 1937 a 1977, je jasné, že kolektivizace probíhala i na tomto území. Pozemky, které vlastnili různí majitelé v letech 1937, tvořila malá políčka, která si každý majitel obhospodařoval sám, nicméně po konfiskaci majetku komunisty byly vytvořeny z těchto malých zmíněných polí obrovské lány, které jsou jasně vidět ve vojenských leteckých snímcích z roku 1977.

Díky vysazení širokořádkových plodin se začala objevovat v té samé době intenzivní eroze půdy v krajině, která měla velké následky. V další fázi nastal vývoj družstevnictví. Organizace výroby, která byla založena na koncentraci v zemědělských střediscích mimo obce, vedla ke změně cestní sítě z radiální na tangenciální. Mezi další změny v krajině patřila chemizace rostlinné výroby. Negativními následky využívání chemizace rostlinné výroby byla vyšší skeletnatost, degradovaná půdní struktura, zhutněná podorniční vrstva, snížení organické hmoty v půdě, zvýšení zasolení a cizorodých látek. (J. Löw, I. Míchal, 2003)

Po převratu v roce 1989 docházelo především ke změně vlastnických poměrů pozemků. Ornou půdu nahradily trvale travnaté porosty, zejména pastviny. Došlo k poklesu objemu užívání chemických prostředků. (J. Podhrázká a kol., 2006)

Po roce 1989 se začaly rozrůstat především městské i příměstské oblasti Šumperka a Zábřehu, komerční areály, dále probíhaly výstavby nových silničních komunikací a firem, a to zejména kolem zmíněných hlavních silničních tahů. Výrazným zásahem do krajinného rázu je v současné době také výstavba větrných a solárních elektráren, které se v naší i okolní krajině vykytují ve velkém počtu.

5.4 Struktura krajiny

Strukturu krajiny můžeme chápat jako prostorové uspořádání forem využívání krajiny, které je výsledkem působení přírodních, hospodářských, historických, sociálních a politických faktorů. (F. Žigrai, 1983)

J. Demek (1999) definuje strukturu krajiny jako vzájemné prostorové vztahy mezi prvky, které tvoří krajinu (uspořádání, tvar a velikost).

Ve struktuře krajiny rozlišujeme jednak stabilní (kvazistabilní) prvky a složky (tzv. invarianty) a jednak proměnné prvky a složky. Za stabilní složky a prvky můžeme považovat části krajiny, které se mění velmi pomalu a v krajině setrvávají po sto a více let. Jde např. o lesy, budovy, horniny, jezera, apod. Mezi proměnné prvky a složky patří např. počasí, některé organismy, průtok vody v řece, atd. Tyto proměnné prvky a složky se mění v řádu dní či hodin. (J. Demek, 1999) Dle J. Demka (1999) ve struktuře krajiny rozlišujeme strukturu prostorovou a časovou.

5.4.1 Prostorová struktura krajiny

V prostorové struktuře existují různé přístupy ke studiu. J. Demek (1999) rozlišuje následující typy geosystémů:

- a) morfologické geosystémy - vznikají ze sítě strukturních vztahů mezi prvky a složkami, pozornost je věnována vzhledu
- b) kaskádové geosystémy - tvoří řetězec morfologických subsystémů navzájem spojených kaskádou hmoty a energie
- c) geosystém pochodu a odezvy - vzniká při interakci morfologických a kaskádových geosystémů
- d) kontrolované geosystémy - především systémy, pochody a odezvy kontrolované člověkem
- e) socioekonomické geosystémy - systémy, v jejichž středu je člověk

V prostorové struktuře taktéž můžeme rozlišit její základní prvky, tj. plochy (např. pole, louky, lesy), sítě (např. koridory) a uzly (např. soutok vodních toků). Plochy dále dělíme na strukturní, funkční, zdrojové, skalární a gradientové. Koridor ve struktuře představuje část krajinné mozaiky, kterou organizmy používají při pohybu, objevování, rozšiřování a migraci. Většinou je to úzký pruh habitatu, v němž délka převládá nad šířkou, obklopený habitaty jiných typů. Rostliny a živočichové se mohou snadno pohybovat napříč koridorem. V mnoha případech jsou však koridory vnímány živočichy prostřednictvím kombinace zrakových, akustických a čichových podnětů specifických pro daný druh. (A. Farina, 1998)

5.4.2 Časová struktura krajiny

Časová struktura krajiny se neustále mění během dne, měsíců, ročního období, let nebo i delších rytmů. Změny můžeme zaznamenávat svými vlastními smysly. Když si zavzpomínáme, jak vypadala struktura krajiny na území našeho bydliště před dvaceti lety a tuto krajinu srovnáme s dneškem, tak jistě zaregistrujeme určité změny v krajině. Krátkodobé změny ve struktuře krajiny způsobuje například intenzita osvětlení, pod jejímž vlivem se mění sytost a odstín barev, ale způsobuje je i pohyb vzduchu. Vnímáme je všemi smysly (sluchem – šum listí v korunách stromů při větru, zrakem – vlnění obilí působením větru, aj.). (J. Demek, 1999)

5.5 Krajinotvorné přírodní a socioekonomické procesy

Krajina se utváří především díky vlivu krajinotvorných procesů. Tyto procesy mohou být buď přírodního, nebo socioekonomického charakteru. Krajinotvorné procesy mají velký vliv na celou lidskou společnost a její následnou činnost.

5.5.1 Krajinotvorné přírodní procesy

J. Hradecký a L. Buzek (2001) přírodní krajinotvorné procesy rozdělují podle působení svých sil na exogenní a endogenní činitele.

Přičemž endogenní (vnitřní) působení sil se odehrává v zemském tělese a působí z nitra země. Můžeme jmenovat např. vulkanismus či zemětřesení. Naopak exogenní (vnější) působení sil je takové, které působí na zemi zvnějška prostředí. Jedná se např. o zvětrávání, půdní, svahové, eolické, fluviální či glaciální pochody. Endogenní přírodní krajinotvorné procesy zahrnují především zemětřesení a vulkanismus. Vliv těchto pochodů se zpravidla následně odráží ve změnách georeliéfu, bioty, ale také v klimatických či hydrologických změnách. (J. Hradecký, L. Buzek, 2001)

Tito činitelé mají původ v zemském nitru a příčinou jejich vzniku jsou složité fyzikálně-chemické procesy, změny v zemské kůře a svrchním plášti Země. Fyzikálně-chemické procesy se projevují vysokým napětím a tlaky, které poté způsobují pohyby v zemské kůře. (Krajinotvorní činitelé a krajinotvorné procesy, 2004)

Mezi exogenní přírodní krajinnotvorné procesy se řadí především pochody klimatické, geomorfologické, půdní a biotické. Základním exogenním činitelem, na němž závisí geomorfologické, pedogenetické a biotické pochody, je ráz podnebí, které určuje především výměnu tepla a vláh a celkovou cirkulaci atmosféry. (J. Hradecký, L. Buzek, 2001)

Původ exogenních přírodních krajinnotvorných procesů nacházíme zejména ve slunečním záření, v zemské přitažlivosti (gravitaci) a v odstředivé síle Země. Jako základní činitel těchto procesů se považuje podnebí. Mezi další činitele můžeme zařadit živé organismy nebo chemické procesy. Při kombinaci více činitelů může docházet ke složitým procesům, jako je eroze, zvětrávání, vznik a vývoj půd, apod. (Krajinnotvorní činitelé a krajinnotvorné procesy, 2004)

Do exogenních přírodních krajinnotvorných procesů patří zvětrávání, čímž rozumíme přizpůsobování se hornin konkrétním podmínkám v krajině na styku georeliéfu s atmosférou, hydrosférou, kryosférou a biosférou. (M. Havrtlant, L. Buzek, 1985) Dále jsou to krasové procesy. Kras je soubor určitých tvarů, které se nachází na propustných a rozpustných horninách a vzniká díky krasovým procesům. Mezi další exogenní krajinnotvorné procesy patří fluviální procesy. Povrchová voda je hlavním odnosným činitelem. Vývoj celé krajiny je proto velmi závislý na míře fluviálních pochodů a na vývoji říční sítě. Glaciální procesy vznikají v oblastech s negativní tepelnou bilancí, kde část sněhu přes léto neroztává a mění se procesem regelace a diagenese ve firn, který se následně mění v led. V místech, kde se vytváří ledovce, dochází ke glaciální modelaci reliéfu. U eolických procesů je vítr významným exogenním a modelačním činitelem v případě, že povrch půdy není zpevněn vegetačním krytem, geologické podloží je budováno sypkými, jemnozrnnými materiály a povrch půdy je suchý. Eolické procesy se nejčastěji vyskytují v aridních a semiaridních oblastech. (I. Smolová, J. Vítek, 2007) Svahové procesy jsou velmi různorodé. Svah je složitý tvar vznikající interakcí litosféry, atmosféry, hydrosféry, biosféry, popř. kryosféry. (S. Horník a kol., 1986) A v neposlední řadě biotické procesy, kdy se jedná o činnost organismů (rostlin i živočichů) působící na reliéf. (Školský portál Olomouckého kraje, 2005)

5.5.2 Socioekonomické krajinnotvorné procesy

Socioekonomické krajinnotvorné procesy souvisí se vznikem a vývojem lidské společnosti na zemi. Velmi rozsáhlá hospodářská činnost kolikrát předčí svou rychlostí

i zmíněným rozsahem přírodní vlivy. Proto je poměrně důležité zaměřit se právě na tyto socioekonomické krajinotvorné procesy, které velmi intenzivně ovlivňují krajinu na zemi. Za zmínku rozhodně stojí těžba nerostných surovin, průmysl, doprava, urbanizace a výstavba, vodohospodářské změny v krajině, cestovní ruch nebo zemědělství či lesnictví.

Průmysl a krajina

Vlivy průmyslu na krajinu jsou velmi široké. Průmysl má především negativní důsledky na životní prostředí. Je velkým odběratelem vody, která pro průmysl může být jak základní surovinou, tak chladícím prostředkem či odpadním prostředím. Velkým problémem průmyslu v krajině je zejména obrovské množství odpadů, který vzniká při samotné průmyslové výrobě, ovšem v současné době je velký problém s jeho uložením, zvláště v silně urbanizovaných oblastech a průmyslových aglomeracích. (M. Havrtlant, L. Buzek, 1985)

Pro Šumperk i Zábřeh je průmysl velmi důležitým odvětvím rozvoje. Vždyť průmysl v těchto městech vznikl již začátkem druhé poloviny 19. století, kdy se zde zakládaly velké továrny a fabriky. Nicméně v současné době Šumperk ani Zábřeh nejsou průmyslově orientovány na primární odvětví, jako tomu bylo v době začátku rozvoje průmyslu ve městech. Průmysl se zde neustále vyvíjí, tudíž je zapotřebí čím dál více půdy, na které se mohou tyto areály budovat. Čím více bude v Šumperku i Zábřehu přibývat průmyslových areálů, tím více bude zabírána zejména orná půda a krajina zde bude devastována.

Rozvoj a výstavba průmyslových oblastí jsou v současné době velmi nezbytné pro moderní rozvoj, ovšem kromě užitku přináší i negativní věci. Při výstavbě průmyslových areálů se jednak zasahuje do zeleně, díky které se mění či úplně zmizí fauna a flóra, tím dochází ke změně reliéfu a tvárnosti krajiny. Dále průmyslové oblasti zabírají především kvalitní půdy, které po výstavbě zůstávají znehodnoceny až zdevastovány. V neposlední řadě dochází ke vzniku nestabilních ekosystémů a částečně se může v průmyslových areálech měnit vodní režim krajiny. (Krajinná ekologie – učebnice, 2007)

Nejvýraznějším zásahem do krajiny je zejména povrchová těžba nerostných surovin. Ovšem mezi nejvýznamnější znečišťovatele ovzduší patří především tepelné elektrárny, závody černé a barevné metalurgie, cementárny, koksárny, rafinérie ropy

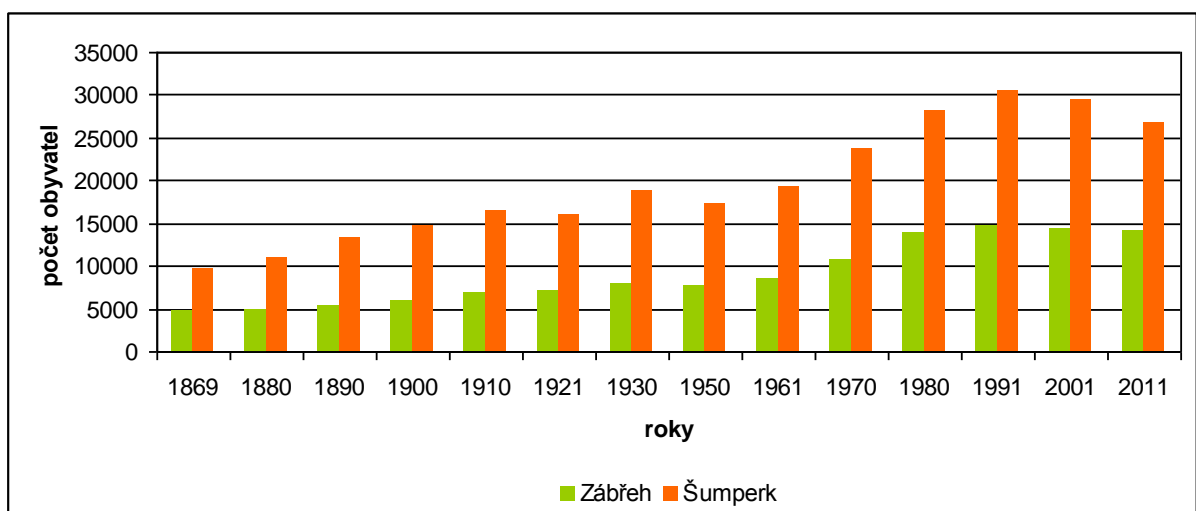
a závody chemického průmyslu. Ve vymezeném území se v současné době nerostné suroviny netěží, tudíž zásah do krajiny zde není tak výrazný, jako v jiných městech.

Urbanizace, výstavba a krajina

Obrovský vliv na krajinu má také urbanizace a výstavba. Lidé tráví značnou část života v městském prostředí či v umělém mikroklimatu svých domovů, pracovišť i dopravních prostředků. Průmyslová města trpí především smogem a různými zplodinami a život je zde vystavěn velkému hluku, díky složce dopravy. Velmi důležitá je proto městská zeleň (parky, sady, atd.). Nicméně pro obyvatele měst má stále větší význam rekreační zázemí městské krajiny s pásy lesů, parků, s vodními plochami apod. (Krajinná ekologie – učebnice, 2007)

Díky neustálé výstavbě a urbanizaci ve městech dochází k velké změně krajinné mozaiky, která je tvořena vodními toky, rybníky, nádržemi, vegetací, apod., jejíž jednotlivé prvky musí vlivem výstavby ustupovat. Pro novou výstavbu se velmi zásadně zasahuje do krajiny. Kácí se lesní porosty či rozptýlené zeleně, přemísťuje se množství zeminy, hloubí se příkopy, apod., a z toho důvodu vznikají nestabilní ekosystémy. (Krajinná ekologie – učebnice, 2007) Šumperk a Zábřeh patří v tomto regionu mezi větší a lukrativnější města. Proto pokud se mladí lidé nerozhodnou odejít z místa svého bydliště daleko za prací, většinou se koncentrují právě do Šumperka, Zábřehu, či do blízkého okolí těchto dvou měst. Šumperk i Zábřeh jsou města, která lidem mohou nabídnout různé kulturní, sportovní a jiné vyžití, které je daleko rozsáhlejší než v okolních vesnicích. Růst počtu obyvatel v Šumperku i Zábřehu je možné sledovat na obr. 4, ze kterého vyplývá, že téměř do roku 1991 se v obou městech neustále zvyšoval tento zmiňovaný demografický ukazatel a města tak rostla především na úkor orné půdy. Nicméně přece jen jedenkrát v tomto sledovaném období došlo ke snížení počtu obyvatel dříve než v roce 1991. Byl to rok 1950, ve kterém proběhlo sčítání lidu domů a bytů. Města Šumperk i Zábřeh patřily do tzv. Sudet, ve kterých žili převážně obyvatelé s německou národností. Ovšem v roce 1945 byli všichni němečtí obyvatelé, žijící v Česku, odsunuti do Německa (K. Janíček, 1985). Jelikož počet obyvatel v uvedených městech rapidně poklesl po odsunu, muselo dojít k dosídlování měst. Proto se do Šumperka i Zábřehu přistěhovali obyvatelé z vnitrozemí republiky nebo například volynští Češi, kteří žili na Ukrajině. Trvalo ovšem mnoho let, než Šumperk i Zábřeh dosáhl stejného počtu obyvatel, jako tomu bylo před samotným odsunem německého

obyvatelstva z Čech (J. Bartoš, 2004, F. Spurný, 1976). Při dalším sčítání v roce 1961 počet obyvatel v Šumperku i Zábřehu převýšil počet obyvatel z roku 1930 a v dalších letech měl opět stoupající tendenci až do roku 1991. V tomto roce přesahoval počet obyvatel v Šumperku poprvé v historii 30 000. V Zábřehu v té stejné době dosahoval počet téměř 15 000 obyvatel. Ovšem po tomto roce se začal počet obyvatel mírně snižovat. A tak je tomu i nyní. Velkým trendem současnosti je totiž bydlení v okolních obcích poblíž větších měst. Lidé na venkově nacházejí klidnější a neuspěchané prostředí, které by ve městech nenašli. Ačkoliv počet obyvatel v Šumperku i Zábřehu mírně klesá, stále mají tyto města pro své okolí centrální charakter.

Obr. 4: Vývoj počtu obyvatel Šumperka a Zábřehu v letech 1869 – 2011 (Historický lexikon měst a obcí, 2006; ČSÚ, 2011d)

Vodohospodářské procesy v krajině

V současné době lidé velmi využívají vodohospodářské procesy v krajině. Pro svůj užitek a zvětšení pozemku vysouší bažiny, močály, slatiny či jiné mokřady. Mění vodní režim krajiny, regulují vodní toky, což způsobuje rychlý odtok vody z krajiny a ztrátu charakteristických vlhkomilných bylin a dřevin. (Krajinná ekologie – učebnice, 2007)

Když v 16. století rod Tunklů zakládal na Zábřežsku rybníky, měl z nich obrovský užitek. Ovšem po pár staletích rybníky na Zábřežsku již nebyly natolik lukrativní jako orná půda, tak se rozhodlo o jejich zasypání. (J. Bartoš, 2004) Při srovnání vypracovaných map v této diplomové práci lze u města Zábřeh pozorovat stav

rybníků. I když v letech 1824-1836 bylo u Zábřehu několik rybníků, tak v roce 1937 již byly tyto plochy určeny k hospodaření a staly se z nich buď louky a pastviny pro dobytek nebo orné půdy.

Cestovní ruch a krajina

Růst životní úrovně obyvatelstva vytváří tlak na uspokojování jeho nároků v oblasti rekreace a cestovního ruchu. Rozvoj cestovního ruchu má velice nepříznivý dopad na krajinu a životní prostředí. Vysoká koncentrace rekreačních objektů vede často až k samotné devastaci životního prostředí. Mnoho rekreantů v těchto oblastech vytváří značné množství odpadů, znečišťuje ovzduší výfukovými plyny z aut, zhoršuje se jakost vody v nádržích i na mořských pobřežích.

Navíce je neustále zabírána půda, především zemědělská a lesní, na stavbu nových rekreačních objektů (hotelů, restaurací, komunikací, kempů, tábořišť, lyžařských sjezdovek, atd.). Celkově díky cestovnímu ruchu dochází k poškození vzhledu krajiny, půdy, rostlinstva a lesních porostů. (Krajinná ekologie – učebnice, 2007)

Šumperk patří ve svém okolí mezi města, která jsou navštěvována frekventovaněji než okolní menší města. Šumperk leží v podhůří Jeseníků, proto mnoho zimních sportovců, směřujících do jesenických lyžařských středisek, míjí toto město. Také z tohoto důvodu byly v Šumperku vybudovány určité hotely či restaurace. Ovšem v Šumperku i Zábřehu je mnoho kulturně-historických památek, v okolí města se taktéž vyskytují různé přírodní památky, které stojí za zhlédnutí. Cestovní ruch je pro města velmi důležitý, přesto však díky budování například nových sportovních center je z velké části narušována především krajina. Z tohoto důvodu by bylo vhodné zasahovat do krajiny takovým způsobem, aby samotná krajina zaznamenala tyto zásahy co nejméně.

Zemědělská činnost a krajina

Zemědělství změnilo ráz krajiny na mnohem větších plochách než jiná činnost lidí. Již před mnoha lety lidé vypalovali rozsáhlé plochy, aby rozšířili své pozemky. Samotný rozvoj zemědělství vedl k nesmírnému ničení lesů, důkazem toho je, že za posledních 10 000 let člověk vykácel 2/3 původní lesní pokrývky Země. Vykácení lesů vyvolalo změny v povrchovém odtoku, které se projeví zejména ve větší intenzitě

svahových a říčních pochodů. Rychlý povrchový odtok je příčinou vzniku sesuvů, bahenních proudů a urychlené eroze půdy. (Krajinná ekologie – učebnice, 2007)

Rozoráváním půd docházelo k přeměně přírodní krajiny na zemědělskou půdu. Důsledkem této přeměny je zejména eroze. Rozorané pozemky vysušené sluncem nedokážou odolávat vodě ani větru, a proto dochází k urychlenému odnosu půdy a půdních částic a ročně se tak ztrácí velké množství půdy. (Krajinná ekologie – učebnice, 2007)

Také v Šumperku i Zábřehu bylo zemědělství pro své obyvatele prioritou. Ovšem po začátku průmyslové revoluce, kdy se ve městech začaly budovat nové továrny, ztrácelo zemědělství na své podstatě. Orná půda později nesloužila k hospodaření, ale pouze jako stavební místo pro nové továrny. Taková situace je i v současnosti, kdy orné půdy v Šumperku i Zábřehu neustále ubývá díky rozrůstající se zástavbě.

6 HISTORICKO-GEOGRAFICKÝ VÝVOJ MĚST ŠUMPERKA A ZÁBŘEHA

Tato kapitola je věnována samotnému historicko-geografickému vývoji uvedených měst Šumperka a Zábřehu. Kapitola 6.1 se zabývá vývojem měst od jejich založení po současnost, zatímco kapitola 6.2 řeší analýzu změn ve vývoji krajiny, kde jsou kvantitativně řešeny historicko-geografické změny, které ve městech nastaly od 19. století.

6.1 Vznik a vývoj měst Šumperka a Zábřehu do současnosti

Šumperk i Zábřeh procházel od svého založení velkými změnami. Veškeré historické dění ve městech zanechalo ať už pozitivní, či negativní důsledky, které ovlivnily vývoj zmiňovaných měst.

6.1.1 Založení měst a jejich vývoj do 14. století

Jako u většiny sídel v českých zemích, stejně tak i u Zábřehu, neznáme přesně rok jeho založení. Lze předpokládat, že Slované v 11. až 12. století v rámci kolonizace začali území Zábřehu postupně osidlovat. První písemná zmínka o městě Zábřeh pochází již z roku 1255. Jelikož se nové město nacházelo *za břehem* Moravské Sázavy, dostalo název Zábřeh. Město patřilo panovníkovi, který se stal údajně iniciátorem prvního zdejšího osídlení. V roce 1289 dostalo město německý název Hohenstat, což v překladu znamená vysoko ležící město. Koncem 13. století byl ve městě založen hrad. (J. Bartoš, 2004)

Dle M. Melzera (1993) založení města Šumperka spadá do období, kdy kolonizace dosahovala svého vrcholu. První nepřímá, ale přesto spolehlivá zpráva o existenci Šumperka pochází z let 1269 – 1276 v listině pro šilperskou rychtu (F. Spurný, 1996). Prvním správcem města se stal Ienczo de Schonberch – Jeneč ze Šumperka. Rozsáhlé zeměpanské panství v povodí Moravy a Desné, vzdálené od úsovského panství, potřebovalo hospodářské a správní středisko, což byl hlavní důvod pro založení Šumperka. Město dostalo název Schön-berg (krásný vrch), jelikož se rozprostíralo na menším vrchu zdvihající se z údolí Desné. (F. Spurný, 1976)

Je zřejmé, že města byla založena téměř ve stejném časovém horizontu, či období, avšak Šumperk v té době byl rozvinutějším panstvím než Zábřeh.

Šumperk již v době svého založení měl pravidelný půdorys středověkého města se čtvercovým náměstím, který se zachoval téměř až do současnosti (M. Melzer, 1993). V polovině 14. století byl Šumperk významným církevním i kulturním střediskem. Markrabě Jošt přidělil Šumperku řadu cenných výsad, které stavěly město takřka na stejnou úroveň královským městům. (F. Spurný, 1976)

Zábřežské panství vlastnil Adam z Choliny, který pocházel z rodu Bludoviců. Poté přešlo panství na Jaroslava ze Šternberka, ten byl zabit v boji a panství Zábřehu připadlo na markraběte Jošta, který panství předal rodu Kravařů. (J. Bartoš, 2004) Města se nadále rozvíjela a pomalu rozrůstala. Hlavním pramenem rostoucího městského bohatství bylo především řemeslné a obchodní podnikání. Bohužel rozmach obou měst zastavily husitské války.

6.1.2 Města v 15. století

Na počátku 15. století se v českých zemích vyhrocovaly rozpory mezi jednotlivými skupinami obyvatelstva. Neúměrně rostla moc církve, která nevybíravými způsoby rozmnožovala svůj majetek a vliv ve společnosti především na úkor nižší šlechty. Není divu, že v této napjaté atmosféře se začaly čím dál více projevovat Husovy myšlenky. (K. Janíček, 1985) O husitské době v okolí Zábřehu toho příliš jistého nevíme (J. Bartoš, 2004). Nicméně husitská doba se na Šumpersku projevila v roce 1424, kdy husité za pomoci zdejších stoupenců obsadili město (K. Janíček, 1985).

V roce 1475 se Šumperk mohl pyšnit nově postavenou budovou radnice a šumperské panství získal rod Žerotínů (F. Spurný, 1976). V té době prodal rod Kravařů zábřežské panství rodu Tunklů z Brníčka, kteří svým dravým a bezohledným způsobem zabírali sousední majetky. Tunklové na Zábřežsku regulovaly zejména vodní toky a zakládali rybníky. Díky tomuto rodu a jejich nevyrovnaným účtům vpadl do Zábřehu Matyáš Korvín, který zpustošil zábřežské panství. Poté ovšem Tunklové začali obsazovat nové majetky. Na místě starého hradu vybudoval Jiří starší Tunkl kolem roku 1478 pozdně gotický hrad, který měl působit jako reprezentativní sídlo velkého dominia. Město se v 15. století skládalo již z vlastního města a z předměstí a v určité symbióze bylo toto město s vesnicí Krumpach. (J. Bartoš, 2004)

6.1.3 Města v 16. století

Za vlády Petra ze Žerotína v 16. století se v Šumperku událo několik zajímavých událostí. Petr ze Žerotína označil město Šumperk, jako své hlavní sídlo, které dal obehnat mohutnými kamennými hradbami (hradby jsou dodnes zčásti zachované). V dobách za vlády zmíněného panovníka vzrůstalo bohatství města. Díky svému bohatství se město vykoupilo ze žerotínského poddanství a stalo se královským komorním městem. Velmi rychle se rozrůstala šumperská předměstí. Ke konci 16. století stálo uvnitř městských hradeb až 116 domů a na předměstí kolem potoka Temence 131 domů a město mělo tehdy přes 2 000 obyvatel. Domy vnitřního města byly již většinou kamenné, ulice byly vydlážděny, město mělo i vlastní vodovod a dokonce i kanalizaci, která tehdy nebyla úplně běžná. Šumperk se tedy stával velký, stabilním a bohatým městem. (M. Melzer, 1993)

Začátkem 16. století byli Tunklové vynikající hospodáři na Zábřežsku. Zaměřovali se zejména na zakládání rybníků. Za jejich éry vznikly rybníky Hrabovský, Dubický, Vitošovský, Kolšovský, Lesnický a Závořický. Bohužel v té době se Tunklové díky výstavbě rybníků zadlužili a zábřežské panství prodali rodu Trčků z Lípy, kteří hned po získání panství jej směnili s pány z Boskovic. Páni z Boskovic přestavěli hrad na zámecké sídlo. V roce 1516 ve městě žilo 104 majitelů domů a v roce 1585 měl Zábřeh 166 domů. Nicméně rozkvět města pozastavil velký požár, který Zábřeh zasáhl v roce 1546. V dalších letech se obyvatelé města nadále vedle řemesel zabývali zemědělskou činností. Uvnitř hradeb města se tísnilo 68 domů a jedním z nich byla i nová radnice. Osídlení se však rozšiřovalo i do blízkého okolí. Podle odhadů žilo v Zábřehu v devadesátých letech 16. století mezi 900 až 1 100 obyvatel. Ke konci 16. století docházelo ke sblížování města Zábřehu se sousedním Krumpachem. (J. Bartoš, 2004) Zábřeh tedy nebyl tolik prosperujícím a rozrůstajícím se městem jako byl Šumperk, ovšem můžeme říci, že i toto město se začalo pomalu rozrůstat.

6.1.4 Města v 17. století

Celkem poklidná léta rozkvětu protestantského Šumperka byla na přelomu 16. a 17. století drsně přerušována zákroky císaře Rudolfa II. a jeho katolických zrádců. Nejvíce se to projevilo ve finanční stránce města. Zadlužený císař viděl v komorních městech nejvhodnější plátce a ručitele na své velké dluhy. Docházelo i k zabavování

zboží a obchodníci byli zavřeni na tak dlouho, dokud je město nevykoupilo. Císař dále vyzval město, že do rady nesmějí být voleni protestanti (Šumperk byl v té době jen protestantský), ale pouze katolíci. Tak ve městě došlo k nepokojům. Díky nevyřízeným účtům nechal kardinál v Šumperku ubytovat Petzův regiment. Šumperští se proti ubytování vojska bránili, jak se dalo, přesto však trvalo celých devět měsíců, než se jim podařilo vojsko vytlačit z města. Městské finance byly v dezolátním stavu. Zadlužený Šumperk přijal stavovské povstání se sympatiemi. Ovšem další ránu utrpělo město tím, že obyvatelé prchali do blízkého Slezska, jelikož se v sousední vesnici usadil další regiment vojáků. V roce 1622 vznesl Karel z Lichtenštejna u císaře nárok na samotné město. Tenkrát byl Šumperk propuštěn z císařského poddanství, ale zároveň byl předán do dědičného vlastnictví knížeti Lichtenštejnovi jako tzv. ochranné město až do roku 1848. (F. Spurný, 1976) Šumperk během 17. století ztrácel své finance, a stejně jako Zábřeh se stal majetkem rodu ze Žerotínů.

Poslední pán z Boskovic odkázal své zábřežské panství svému synovcovi Ladislavu Velenovi ze Žerotína. Za svoji účast ve stavovském povstání, během něhož se stal velitelem stavovského vojska a byl zvolen i zemským hejtmanem, byl po bitvě na Bílé hoře v roce 1620 zbaven Velen ze Žerotína svých veškerých statků a Zábřeh přešel do držení Karla z Lichtenštejna. Karel z Lichtenštejna totiž sympatizoval s císařem na Bílé hoře a za svůj prohabsburský postoj byl odměněn konfiskacemi. V rukou Lichtenštejnců zůstalo zábřežské panství až do zániku vrchnostenského zřízení, tedy po dobu více než 200 let. Během 16. století byly zábřežskému panství připsány vesnice: Cotkytle, Šumvald, Velký a Malý Třebařov, Tatenice a Lubník. Zápisy o připsání vesnic byly napsány v němčině, tudíž mohla vrchnostenská správa úřadovat německy, nebo připojené vesnice měly německé obyvatelstvo. Díky připojení zmíněných vesnic dosahovalo zábřežské panství 1 100 obyvatel. Zábřežské panství oplývalo bohatstvím dřeva, ale i dostatkem zvěře. (J. Bartoš, 2004)

V relativně poklidných dobách dvacátých a třicátých let 17. století se opět uplatnila hospodářská aktivita šumperských cechů a obchodníků. Zejména zahraniční obchod se šumperskými sukny a plátny dosáhl v té době jakéhosi vrcholu. Velká pozornost byla věnována pořádku ve městě. Ulice byly udržovány v čistotě, bylo zakázáno odhazovat a vyvážet veškeré odpadky do městského příkopu, každý dům musel mít povinně protipožární vybavení, aj. Třicetiletá válka udělala z města s pobořenými hradbami a vypálenými i vydrancovanými domy poloviční poušť.

Pohroma se přivalila na město ve čtyřicátých letech 17. století. Došlo k napadení města Švédy, kteří město zpustošili. (F. Spurný, 1976) Polorozbořené hradby, vypálené a pusté domy, poloprázdné město, rozvrácené městské finance, zpřetrhaná obchodní spojení, všeobecný úpadek mravů, to byl Šumperk v padesátých letech 17. století. Velký požár, který v této době zasáhl město, nenapomohl k rozvoji města, nicméně v šedesátých letech zmiňovaného století se Šumperk postupně obnovoval a začal se „křísit“. (K. Janíček, 1985) Zanedlouho byly stopy válečných událostí takřka úplně vyhlazeny. Ve městě se usadila řada nových obyvatel, jako byly rodiny střihače suken Prosingera, pláteníka Menzela a dalších. Utrpení města však ještě zdaleka nebylo u konce.

Na sklonku sedmdesátých let 17. století se stal Šumperk dějištěm řádění strašlivé čarodějnické inkvizice (F. Spurný, 1996). Několik set lidí tu zaplatilo životem nesmyslnou myšlenkou, že prý se domnělé čarodějnice stýkají s ďáblem, že jsou od něho obdařeny mocí škodit druhým lidem a že se s ním scházejí na čarodějnických shromážděních, které se měly údajně odbývat na Petrových kamenech. Žebračka Maryna Sluchová z Vernířovic byla obviněna, že uschovala posvěcenou hostii a chtěla ji dát jedné ženě pro její krávu, aby dojila více mléka. Dětinská pověra se stala podnětem k ustavení inkvizičního tribunálu na losinském zámku, do jehož čela byl postaven proslulý inkvizitor Jindřich František Boblig, jehož zásluhou bylo v následujících patnácti letech posláno 104 mužů a žen na hranici. Díky násilnému naléhání se obvinění přiznali nejen ke všem nesmyslným obviněním o tělesných stycích s ďáblem, ale uváděli i řadu dalších jmen, takže si Boblig mohl své oběti pečlivě vybírat z řad zámožných, jejichž majetek po odsouzení zmizel v rukou vrchnosti. Boblig se cítil na vrcholu své moci a chtěl přenést svou bohulibou činnost do Olomouce. Olomoučtí však přešli do protiútoků. Díky jejich žádosti císaři, bylo pozastaveno Bobligovo řádění v devadesátých letech 17. století. Konec procesů uvolnil cestu opětovnému hospodářskému rozvoji města. (F. Spurný, 1976)

Léta třicetileté války přinesla poddaným na zábřežském panství a jistě i v Zábřehu zhoršení životní situace. V roce 1637 bylo v Zábřehu 1 083 osídlených domů, z toho však 168 neobydlených stavení, 463 usedlostí bylo v důsledku špatné hospodářské situace osvobozeno od roboty, kterou bylo možno vyžadovat jen od 478 usedlostí. Zlé období zábřežské čekalo, když v roce 1642 přitáhli do Zábřehu Švédové. Město zaplatilo 600 tolarů výpalného za zámek, dvůr a mlýn a po celou dobu odvádělo

švédům proviant a kontribuci. Mnozí z poddaných, zejména tajní nekatolíci, kterých bylo na panství nemálo, naopak viděli ve švédské armádě zdroj obživy a nechávali se zverbovat k vojenské službě. Tato situace trvala až do odchodu Švédů v roce 1650. Památku po sobě zanechali v příjmení „Švéda“, jež se udrželo dodnes. Město na tom po válce nebylo ekonomicky dobře, nicméně statistické materiály, které vznikly bezprostředně po skončení válečného období, neprokazují dramatický úbytek obyvatel. Naopak po skončení třicetileté války se ve městě měnila národnostní struktura. Nově příchozí usedlíci byli nejspíše Němci. Počet pustých usedlostí nebyl na zábřežském panství nijak výrazný, a pokud k němu došlo, byl poměrně rychle nahrazen. Podle příznání vrchnosti bylo v roce 1667 na zábřežském panství 1 031 domů osídlených, 31 domů lhotných a jen 22 domů pustých. Ke konci 17. století žilo ve městě kolem 1 100 obyvatel. (J. Bartoš, 2004) Zábřeh se tedy v poválečném období vyrovnal s danou situací výrazně lépe než Šumperk, který musel čelit mimo jiné i samotným inkvizičním procesům.

6.1.5 Města v 18. století

Počátek 18. století znamenal pro Šumperk další nepříjemnosti. Velká morová epidemie zasáhla město v roce 1714. (F. Spurný, 1996) Po skončení epidemie byl postaven na náměstí morový sloup (F. Spurný, 1976). Naopak Zábřehu se první velká vlna moru vyhnula, ale v příštích letech si nemoc vyžádala své oběti. Od roku 1713 stojí na zábřežském náměstí Mariánský morový sloup, který je symbolem ochrany města před morovou nákazou. (J. Bartoš, 2004) Ztráty na životech v Zábřehu však nebyly tak velké, jako tomu bylo v Šumperku.

Šumperské plátenictví od konce 17. století prodělalo prudký rozmach. V roce 1708 obdrželi šumperští pláteníci nový cechovní řád od Josefa I., který jim povolil vyrábět i speciální látky, jako je mezulán či barchet. Během 1. poloviny 18. století se v Šumperku začala vyrábět nová látka – tripp. Padesátá a šedesátá léta 18. století jsou léty rozkvětu šumperské výroby látek. (F. Spurný, 1976) Roku 1785 založil bohatý vídeňský obchodník Johann Ernst Klapperoth v Šumperku velkou manufakturu na výrobu trippu a manšestru, jedinou toho druhu v tehdejší habsburské monarchii. (M. Melzer, 1993) V Zábřehu se průmyslová výroba v této době prozatím neprosadila.

Války Marie Terezie o slezské dědictví s pruským králem Fridrichem II. se bohužel odehrávaly i ve městech Šumperk a Zábřeh. V roce 1741 pronikla do Šumperka

pruská vojska, která zaplavila město. Zanedlouho se však stáhla do Čech a do města se nastěhovala dočasná rakouská posádka. Druhou slezskou válku prožilo město naštěstí bez pruské invaze. Teprve za třetí slezské války obsadila pruská vojska na krátkou dobu město. Celkově znamenaly slezské války pro město jen zvýšené finanční výdaje na ubytování vojska. (F. Spurný, 1976) Díky válce o Slezsko se i v Zábřehu usadila pruská vojska. První slezská válka se odehrála v letech 1740 – 1742, kdy se více než 1 500 vojáků a 370 koní pluku prince Mořice z Anhaltu-Dessawy nastěhovalo do Zábřehu. Válka sice v červnu 1742 na čas skončila, ale pro ekonomiku a bezpečnost obyvatel zůstaly problémem následné přesuny vojsk, jež navíc signalizovaly novou válečnou kampaň. Během druhé slezské války se v Zábřehu opět objevili pruští husaři, vyplenili zámek a stejně si počínali ve městě, na předměstích i v Krumpachu. Po Prusech se v Zábřehu ubytovalo rakouské vojsko, které se „zasloužilo“ o vylovení knížecích rybníků. V roce 1748 ve městě opět přezimovali Rakušané a kolem pochodovaly ruské pluky. Vzácnou návštěvou ve městě byl císařský generál Laudon, který se podílel na rozprášení pruského transportu, jež veze sborům u Olomouce zásoby. Po tomto neúspěchu Prusové obléhání zanechali a ze Zábřehu opět odtáhli. (J. Bartoš, 2004)

V roce 1755 v Šumperku stálo 361 domů a 24 malých chalup, roku 1793 to bylo již 446 domů. Blahobyt města se projevil také díky rostoucímu počtu městských zařízení a podstatně se zlepšil stav vozovek ve městě i okolí. (K. Janíček, 1985) V roce 1764 vznikl rozsáhlý zápis zábřežského panství. Vedle města Zábřehu s předměstím náleželo k panství také čtyřicet vesnic. (J. Bartoš, 2004) Obyvatelé města a předměstí hospodařili na 546 měřicích polí, asi 58 měřicích zahrad, 31 a půl měřice připadalo na pastviny a 47 měřic na louky (1 měřice = 600 sáhů = 1918 m²). (L. Falz, 2003) Lichtenštejnský majetek se sice v roce 1790 značně rozšířil, ovšem výměra vrchnostenské půdy se začala postupně snižovat. Zrušeny byly některé rybníky a získaná půda byla odprodána poddaným rolníkům. Ke konci 18. století měl Zábřeh více než 1 200 obyvatel. Ve městě v té době bylo 68 měšťanských domů, 88 předměstských, a dalších 150 domů bylo postaveno na obecních pozemcích. V Krumpachu to bylo 65 usedlostí. Stavební rozvoj byl však pozastaven požárem, který vypukl na Dolním předměstí a za oběť mu padla více než polovina domů včetně radnice, kostela, pivovaru, městské věznice, chudobince či vrchnostenské úřední budovy zámku. Hořelo také v Krumpachu. Na stavební obnovu si Zábřeh musel vypůjčit. (J. Bartoš, 2004)

6.1.6 Města v první polovině 19. století

Počátek 19. století je v Šumperku spjat s rozvojem textilních manufaktur a továren. V roce 1801 zde byla založena plátenická manufaktura bratří Wágnerů, která zaměstnávala přes 275 tkalců a 1 000 přadláků z celého Šumperska. Výrobky manufaktury, jako byly plátna, šátky či stolní prádla, se z města vyvážely do brněnských, pešťských a vídeňských skladů. Manufaktura v roce 1805 obdržela tovární statut, což byl pro budoucí továrnu obrovský úspěch. V roce 1818 vstupuje na šumperskou scénu tkadlec Eduard Oberleithner, který během dvaceti let z malé dílny, v níž pracoval se svou manželkou na dvou stavech, učinil velkou plátenickou manufakturu. Zaváděl také nejnovější postupy úpravy a bílení výrobků dle požadavků na světových trzích. Během několika dalších let rozšířil Eduard Oberleithner výrobu o cvilich a damašek. Počátkem čtyřicátých let zaměstnávala firma již 4 900 tkalců. Ve dvacátých letech 18. století vznikaly v Šumperku další významné firmy známých obchodníků, jako byl Bock, Hönig, Göttlicher, Emmer, Ulrich, a další. V roce 1841 vyráběly šumperské firmy 30 % moravské produkce plátna pro zahraniční trh a se dá říci, že Šumperk byl tehdy jedním z největších textilních center monarchie. Vedle manufaktur pracovalo v Šumperku také 387 samostatných tkalcovských mistrů. Roku 1842 zahájila výrobu i první skutečná továrna, a to mechanická přádelna lnu, první tohoto druhu na Moravě (M. Melzer, 1993). Ve městě ovšem existovaly i jiné firmy, které se nezaměřovali na textilní výrobu. Johann Stöhra založil v roce 1813 v Šumperku výrobnu hřebíků, která ročně vyráběla přibližně patnáct miliónů hřebíků expedovaných do Haliče, Uher, Ruska i Turecka. Počet obyvatel v letech 1826 až 1837 ve městě stoupl ze 4 089 na 4 640. (F. Spurný, 1976)

Zatímco Šumperk jen a jen vzkvétal, Zábřeh se musel potýkat s napoleonskými vojsky. V roce 1805 obsadili Zábřežsko napoleonská vojska, která vymáhala po městě výpalné. V roce 1809 přinesla válka Zábřehu další náklady spojené s vystrojením 13-ti vojáků zeměbrany a další rekruty. Nicméně po odebrání vojsk z města se začal Zábřeh pozvolna rozvíjet. Zábřežští nacházeli obživu jak v zemědělství, tak i v městských řemeslech. Nejrozšířenějším řemeslem ve městě byla výroba lněného a bavlněného zboží. Ve městě bylo 23 tkalců, 8 krejčích, 3 pláteníci a 6 obchodů s přízí, lněným, kartounovým a bavlněným zbožím. (J. Bartoš, 2004) Ovšem pokud srovnáme význam textilní výroby v Zábřehu a Šumperku, zjistíme, že v Šumperku byla tato výroba mnohem rozsáhlejší.

Za textilními řemesly v Zábřehu se prosazovala řemesla zpracovávající kůži, potravinářská, kovářská, stavební a jiná. Ve městě bylo 157 živností. Snad ještě rychleji než Zábřeh rostl sousední Krumpach, jehož rozmach byl spojen s dolováním železné rudy. Doly v Krumpachu si následně odkoupila železářská firma bratří Kleinů v roce 1833. (J. Bartoš, 2004)

Díky velkému rozmachu obou měst – Šumperka i Zábřehu došlo také k rozvoji dopravy. Spojení s okolím bylo umožněno výstavbou císařských silnic v roce 1840 z Mohelnice do Moravské Třebové a z Červené Vody do Šumperka a Opavy, spojení s nejbližší cizinou umožňovala silnice, jež vedla přes Zábřeh a Rudu do pruského Slezska. (J. Bartoš, 2004) Jelikož část silnice vedla přes městskou zástavbu Zábřehu, město postavilo tuto část silnice na vlastní náklady. Vybudováním obchodní cesty přes Zábřeh do Slezska ztratil na svém významu dřívější silniční tah na Úsov. (L. Falz, 2003) Podnikatelská rodina Kleinů se mimo jiné zasloužila o spojení severní Moravy se světem. Pro další rozvoj Zábřežska mělo zásadní význam zřízení železniční stanice na trati z Olomouce do Prahy v roce 1845. (J. Bartoš, 2004)

6.1.7 Města od roku 1848 do roku 1914

Období bachovského absolutismu (1851 – 1859) bylo obdobím, které znamenalo další průmyslový rozvoj města Šumperka, především lnářské a textilní výroby. Ovšem Oberleithnerova firma zůstala největším šumperským lnářským podnikem. Vedle lnářského průmyslu se objevil v Šumperku i průmysl hedvábnický, který do vypuknutí první světové války zaměstnával v osmi větších i menších podnicích několik tisíc dělníků. (F. Spurný, 1976) Roku 1858 byla založena továrna S. Trebitsche, o čtyři roky později vznikla firma Bujjati a roku 1881 byla postavena továrna F. Reiterera. Celkem bylo v Šumperku v roce 1900 již osm velkých a středně velkých hedvábnických podniků. V roce 1871 byla vytvořena železniční odbočka ze Zábřehu do Šumperka a Sobotína a zároveň bylo otevřeno šumperské nádraží (F. Spurný, 1996). O dva roky později byla dokončena stavba na trati Šternberk, Králíky, čímž se stalo město důležitou železniční křižovatkou. Připočteme-li k textilnímu průmyslu ještě i slévárnu, výrobu textilních strojů, továrnu na kovové zboží, tři velké parní pily, tři kruhové cihelny, dvě továrny na tkalcovské člunky a dřevěné cívky, továrnu na výrobu hliněného zboží, továrnu Zenith (pozdější Eternitku), pivovar, rafinérii minerálních olejů, dvě kožedělné továrny, dále továrnu na zpracování tuků, kartonážku, jatky, plynárnu, elektrárnu, dvě

tiskárny a další menší provozovny továrního charakteru, tak můžeme říci, že počátkem 20. století Šumperk představoval velkou průmyslovou koncentraci a zdejší kapitál se podílel též na výstavbě průmyslových podniků v celé severomoravské oblasti i mimo ni. (M. Melzer, 1993)

Velký obrat v Zábřehu nastal po roce 1845, kdy byla dokončena stavba železnice z Olomouce, přes Českou Třebovou do Prahy. Zábřeh se stal rázem důležitou železniční stanicí, jejíž význam byl podtržen v roce 1871, kdy byla dokončena odbočka ze Zábřehu do Šumperka a Sobotína. Po roce 1848 dominovala ve městě stále ještě drobná řemeslná výroba, kde převažovali tkalci. Výhodné železniční spojení a zrušení cechů vytvořily příznivý základ pro vznik prvních továren ve městě. V roce 1856 byla v Zábřehu zřízena barvírna příze, která byla v následujících letech odkoupena Wilhelmem Brassem a rozšířena o přádelnu bavlny. Firma Klatcher a Löwy přestavěla starý zámecký pivovar na sladovnu. Dále v roce 1883 byla založena zámečnická dílna, později slévárna, strojírna a kotlárna Eduarda Ledera. S výrobou keramiky začal v Zábřehu Alois Taussig a později také Karel Kolomazník. Po pár letech byla v Zábřehu zřízena Hermanem Schefterem tkalcovna hedvábí, která brzy patřila k největším a nejmodernějším na světě. Mezi další továrny patřila například továrna na cívky, továrna na kovové zboží, družstevní pivovar, dále pily, mlýny, cihelny, výroba lepenky, lihovin, sodové vody, česká a německá tiskárna. (J. Bartoš, 2004)

Šumperk a Zábřeh přímo kvetl, co se týče průmyslu. Zábřehu s největší pravděpodobností k rozvoji napomohla přivedená železnice, která byla velmi využívaná.

S pokračujícím hospodářským rozvojem Šumperka úzce souvisely i rychlé změny v tvárnosti města a okolí. Rozvíjející se průmysl lákal venkovské obyvatelstvo ke stěhování do města. Stavěly se pro ně nové domy, ovšem bez základního hygienického zařízení. Naproti tomu místní buržoazie si nechávala stavět přepychová sídla. Byly založeny taktéž nové instituce, jako nemocnice, školy, střelnice, lázně, divadlo a jiné budovy. Rovněž rozvoji silniční sítě věnovalo město pozornost, zejména trasám směřujícím na Rýmařov či Frývaldov (Jeseník). Městské úřady zahájily úpravu komunikací a postupně strhávaly hradby a zasypávaly hradební příkopy. Hospodářský rozkvět města, přes různé kapitalistické krize a dočasné poklesy výroby, měl pozvolně vzestupnou tendenci. Nasvědčuje tomu i růst počtu obyvatel. V roce 1833 mělo město přes 4 500 obyvatel, roku 1900 tomu bylo již 11 640 obyvatel a v roce 1910 žilo ve městě 13 330 obyvatel. (K. Janíček, 1985) Rostlo i samotné město. V roce 1850 bylo ve

městě postaveno necelých 500 domů, ovšem v roce 1910 ve městě stálo již 924 domů. Šumperk se stal i správním střediskem nově zřízeného šumperského okresu. V téže době bylo rozhodnuto o rekonstrukci radnice, bohužel ani přestavěná radnice nevyhovovala reprezentaci města, proto byla stržena a na jejím místě vyrostla radnice nová, která má současný vzhled. (F. Spurný, 1976)

S průmyslovým rozvojem v Zábřehu narůstal samozřejmě i počet zaměstnanců a tudíž i obyvatel. Počet domů ve městě vzrostl z 295 v roce 1869 na 432 v roce 1910 a zástavba města se již dlouho před rokem 1848 začala rozšiřovat. Začalo se budovat také nové náměstí. Co se týče počtu obyvatel, tak v Zábřehu v roce 1850 žilo 2 040 obyvatel a v roce 1910 to bylo 3 560 obyvatel. Ke konci padesátých let zasáhla město Zábřeh úplavice a cholera, které si vyžádali několik desítek obětí. (J. Bartoš, 2004) Pokud porovnáme počet obyvatel v Šumperku a Zábřehu, zjistíme, že Šumperk měl o téměř 10 000 obyvatel více než samotný Zábřeh. Šumperk byl mnohem rozvinutější a lákal do města stále více lidí, kteří zde našli práci a zázemí.

6.1.8 Města za první světové války

Výstřely v Sarajevu 28. června 1914 rozpoutaly první světovou válku (F. Spurný, 1996). Samozřejmě i Šumperk a Zábřeh pocítili ve svém rozvoji následky této války, která pozastavila veškerý hospodářský i kulturní růst obou zmiňovaných měst.

Školy a kasárna jak v Šumperku, tak v Zábřehu byly přeměněny na vojenské lazarety. Do měst se začali přivážet ranění vojáci a lidé začínali mít z války obavy. Ceny letěly prudce nahoru, objevovala se bída, přidělové hospodářství a ve velké míře byl omezen český život. Chléb se vydával za potravinové lístky, byly zavedeny potravinové přiděly. Začal váznout hospodářský život ve městech a řada malých živností byla po narukování jejich majitelů uzavřena. Nezaměstnanost neustále stoupala, jelikož textilní podniky musely omezovat výrobu z důvodu nedostatku surovin, a situace došla tak daleko, že některé textilní továrny musely být uzavřeny. V obou městech byla vojenská armáda – pluky. Města se v roce 1917 otřásaly velkými hladovými demonstracemi a rozpad rakouskouherské monarchie spěl ke svému definitivnímu konci. Samostatný stát vyhlášený v roce 1918 znamenal obrovský historický předěl pro obě města. (F. Spurný, 1976; J. Bartoš, 2004)

6.1.9 Města v období mezi světovými válkami

Po první světové válce se Němci žijící v Šumperku nemohli smířit s myšlenkou, že by neexistovala německá nadvláda nad českými občany, proto Šumperk přiřadili k provincii Sudetenland, jehož hlavním centrem byl právě Šumperk. Ovšem v celé oblasti Sudetenlandu byl nedostatek potravin, přímo katastrofální nedostatek uhlí a bylo jasné, že vytvoření Sudetenlandu bylo nedomyšleným protestem proti novému československému státu. Proto došlo k vojenskému obsazení Sudetenlandu československým vojskem a zmíněná provincie zanikla. (F. Spurný, 1976)

Růst české menšiny a její aktivity vzbuzovaly stále větší obavy u německých obyvatel a přispívaly k jejich nacionální radikalizaci, která vzrostla po nástupu Hitlera k moci v sousedním Německu. Díky vlně stávek a demonstrací proti politice pravicového vedení sociální demokracie vznikla v Šumperku místní organizace KSČ. Doba mezi válkami byla ve znamení sociálních nepokojů. (F. Spurný, 1976)

Po 28. říjnu 1918 podstatně vzrostlo české národní sebevědomí a v Zábřehu převládlo české obyvatelstvo nad německým. Jeden z důležitých kroků, které Zábřeh podstoupil, bylo připojení sousední vesnice Krumpach k Zábřehu. Zábřeh zůstal po válce zachován téměř beze změn a také zde, stejně jako tomu bylo v Šumperku, byla založena komunistická strana KSČ. (J. Bartoš, 2004)

V prvních letech samostatného československého státu pokračoval příznivý hospodářský a stavební rozvoj města Šumperka. K velkým textilním firmám se přidal hedvábnický podnik Schiel, Korhoňova tkalcovna lněného zboží. V roce 1931 byla založena továrna na výrobu nástrojů z tvrdokovů a přírodního diamantu. (M. Melzer, 1993)

Také v Zábřehu za první republiky vzniklo mnoho živností, řemesel, obchodů a průmyslových podniků. Základní struktura průmyslu byla zachována z dob před první světovou válkou, ovšem byla také zmodernizována. Ve městě byla založena např. firma Skrat, továrna na elektromotory bratří Rýznarů a řada dalších firem. Největším výrobcem lihovin, likérů a ovocných konzerv byla firma A. S. Fröhlich. (J. Bartoš, 2004)

Světová hospodářská krize, která vznikla na newyorské burze v roce 1929, zanechala následky i v Šumperku a Zábřehu. Necelý rok poté se projevil katastrofální důsledek i na severní Moravě, především v textilním průmyslu. Velmi rychle rostla v Šumperku nezaměstnanost, která zde v roce 1932 dosahovala 4 500 nezaměstnaných

a řada továren musela úplně zastavit provoz. (F. Spurný, 1976) Podobná situace byla i v Zábřehu, kde se počet nezaměstnaných pohyboval v roce 1933 kolem 1 100 osob. (J. Bartoš, 2004) Při srovnání obou měst je zřejmé, že Šumperk měl v roce 1930 již 15 700 obyvatel, kdežto Zábřeh pouze 6 247 obyvatel. Šumperk se tedy stále považoval za větší a lukrativnější město.

Češi neměli v Šumperku vůbec lehké postavení a situaci. Skrytá i otevřená nenávisť německých šovinistů je pronásledovala na každém kroku, většinou neměli ani kde bydlet, protože německé vedení města jim neposkytlo byt načež stavební pozemky. Ke konci dvacátých let se nepřátelský postoj Němců vůči Čechům zmírnil. (F. Spurný, 1976) Opačné situaci čelili obyvatelé města Zábřeh, kde Češi tvořili téměř dvoutřetinovou většinu. Ovšem postupně přibývalo v Zábřehu napětí mezi Čechy a Němci a v ulicích města docházelo ke rvačkám mezi českou a německou mládeží. (J. Bartoš, 2004)

V roce 1933 navštívil německé obyvatele v Šumperku samotný sudetoněmecký vůdce Konrád Henlein (F. Spurný, 1996). O tři roky později se objevil Henlein také v Zábřehu, aby podpořil německou jednotu, sílu a víru v budoucnost. Ke vzrůstajícímu napětí se počátkem roku 1938 přidala přírodní pohroma, kdy se řeka Morava a Moravská Sázava po velkých deštích rozvodnily. (J. Bartoš, 2004) Po více letech se ukázalo, že v Šumperku před začátkem války se projevovala špionážní činnost. Nešlo jen o pašování nacistických a protičeskoslovenských tiskovin, ale i o budování legální zpravodajské služby SdP, jejíž zprávy putovaly přímo do německé říše. Severomoravští nacisté tam zasílali také informace o výzbroji československé armády, o síle posádek a jejich umístění, ale také údaje o opevňovacích stavbách na Králicku a Staroměstsku, které pak hrály důležitou roli při sestavování nacistických plánů přepadení Československa. (F. Spurný, 1976)

Ve druhé polovině třicátých let se v Šumperku opět objevil Konrád Henlein, který zde měl důvěrnou poradou s vedoucími funkcionáři. V letních měsících roku 1938 zesílily tajné přípravy henleinovců na protistátní puč. Bylo jasné, že zákaz Henleinovy strany byl pro československou vládu nevyhnutelný a sami henleinovci se horečně připravovali na přechod do ilegality. Ovšem veškeré odhodlání lidu bránit republiku bylo marné. Mnichovská zrada vyrazila statečným obráncům republiky zbraň z rukou. Pro Šumperk i Zábřeh nastalo smutné sedmileté období nacistické okupace. (F. Spurný, 1976)

6.1.10 Města v období druhé světové války

Hned v prvních říjnových dnech po mnichovském diktátu nastalo horečné stěhování úřadů i českého obyvatelstva ze Šumperka do nezabraného vnitrozemí. Poslední české rodiny opouštěly 7. října večer se smutkem v srdci město, v němž si mnozí z nich vybudovali vlastní domov. (F. Spurný, 1976) Šumperk s okolím byl totiž v tzv. pátém záborovém pásmu, které Němci obsadili za fanatického nadšení místních Němců již 8. října 1938. Nacisté ihned po záboru zrušili všechny české politické strany a spolky, české školy a české úřady a instituce byly pochopitelně nahrazeny německými. Šumperk se stal sídlem politického okresu v čele s úřadem zemského rady, tzv. landrátem. (K. Janíček, 1985)

Zábřeh původně neměl patřit do pátého záborového pásma stejně jako Šumperk, nicméně díky dodatečnému rozhodnutí mezinárodního výboru signatář mnichovské dohody z 5. října 1938 v Berlíně byl zařazen do zmiňovaného okupačního pásma. Jako se lidé stěhovali ze Šumperka do vnitrozemí, stejně tomu bylo i v Zábřehu, odkud utíkali. Byl mezi nimi např. i starosta, lékaři, učitelé a řada dalších. Později byl Zábřeh obsazen německým vojskem, které se zde setkalo s bouřlivým nadšením. V Zábřehu se však usadil i oddíl ochranné policie. Okupanti se hned ze začátku snažili změnit vzhled města. Ulice a náměstí přejmenovali, takže místo Masarykova to bylo náměstí Adolfa Hitlera, apod. České nápisy na budovách a firmách musely být nahrazeny německými, atd. (J. Bartoš, 2004)

Zábřeh nebyl pro Němce tolik důležitý jako Šumperk. Šumperk byl vybrán jako centrum východní části tzv. sudetské župy, proto zde později byla zřízena celá řada nacistických správních úřadů a institucí, jejichž působnost přesahovala oblast šumperského politického okresu. Za zmínku jistě stojí, že v Šumperku byla služebna gestapa a dokonce služebna nacistické zpravodajské služby SD. (F. Spurný, 1976)

Bylo jasné, že se pomalu, ale jistě schylovalo k válečnému konfliktu. Byla zřízena protiletectká obrana, konalo se první velké cvičení. V květnu 1939 proběhly další odvody v Šumperku i Zábřehu. O pár měsíců později byly ve městech zavedeny potravinové lístky a v den vyhlášení války bylo v Šumperku a Zábřehu vyhlášeno přísné zatemnění. Utichly veškeré lidové slavnosti a společenské zábavy. Bylo také zakázáno oslavovat Nový rok. Města byla přeplněna uprchlíky z Ostravska, Opavska, Osoblažska a Krnovska, tak v roce 1945 žilo v Šumperku celých 41 000 obyvatel. (F. Spurný, 1976)

Již 8. května 1945 postupovaly sovětské jednotky do Šumperka a Zábřehu. Po sedmi krutých letech nacistické okupace byl Šumperk i Zábřeh opět svobodný! (F. Spurný, 1976)

6.1.11 Města v období 1945 až 1968

Již po pár dnech od ukončení války se vraceli do Šumperka i Zábřehu předmnichovští čeští obyvatelé. V únoru 1946, kdy byl proveden velký odsun Němců, Šumperk opustilo na 9 500 osob (F. Spurný, 1996). Počet obyvatel se ve městech sice snížil, nicméně města se začala dosídlovat. Do měst se přistěhovali lidé především z vnitrozemí republiky, ale byli mezi nimi i tzv. volyňští Češi. Veškeré průmyslové podniky byly v rámci prezidentských dekretů konfiskovány a spadaly pod národní správu. Zkonfiskován byl také veškerý majetek knížecího roku Lichtenštejnů. Továrny začaly opět pracovat a české školy opět učit. (M. Melzer, 1993)

Během roku 1946 došlo v Šumperku ke zřízení národních podniků. Jednalo se o Moravolen, který se zabýval textilní výrobou a o Moravskoslezské pily. K těmto průmyslovým podnikům přibyl o rok později závod Metra na výrobu mechanických a elektrických strojů a Železniční opravny a strojírny. Místo tradičního textilního průmyslu byly priorizovány podniky hutní, strojírenské či stavební, tudíž v Šumperku docházelo k restrukturalizaci z průmyslu textilního na průmysl těžký. (M. Melzer, 1993) Zábřežská továrna Wilhelm Brass se přejmenovala na továrnu Perla, která patřila mezi hlavní továrny. Největší změnu zaznamenala výstavba závodu Průmyslu mléčné výroby. Zestátněné podniky neúprosně likvidovaly veškeré řemeslné i obchodní živnosti. (J. Bartoš, 2004)

Únor 1948 měl v Zábřehu i v Šumperku obdobný ráz, jako ve všech městech v Československé republice. Únorové události proběhly i zde zcela v režii KSČ. Dnes je vnímána tato událost jako přechod od demokracie k totalitě, počátek útlaku obyvatelstva, ekonomický úpadek a obrovská emigrační vlna obyvatelstva. (J. Bartoš, 2004)

Rok 1948 je se Šumperkem spjat především díky jeho rozrůstání. V listopadu téhož roku byl vyhlášen Velký Šumperk, který se skládal ze samotného města a šesti nově připojených obcí: Dolních Studének, Nového Malína, Petrovic nad Desnou (dnešní Petrov nad Desnou), Ropotína, Vikýřovic a Temenice. Ovšem po pár letech se ukázalo, že spojení tolika obcí není natolik přínosné, proto došlo k odpojení vesnic. K Šumperku zůstala připojena pouze vesnice Temenice (F. Spurný, 1976) Také Zábřeh

se stejně jako Šumperk rozrůstal. V roce 1949 byly k Zábřehu připojeny obce Ráječek, Rudolfov a Skalička. (J. Bartoš, 2004) V Zábřehu, stejně jako v Šumperku neustále rostl počet obyvatel a zvyšovala se tím jejich zaměstnanost. Tím pádem se ve městech musela rozšiřovat i jejich zástavba. Proto byli do Šumperka pozváni stavbaři, kteří se podíleli na výstavbě Havířova, aby zaměřili svou pozornost právě na Šumperk. (F. Spurný, 1976) Od počátku padesátých let v Šumperku začala výstavba řady nových panelových sídlišť, které svou estetikou vůbec nezapadaly do okolí. Můžeme jmenovat např. sídliště Sever, Sever I., Sever II., Sever III. a jiné. Na druhé straně padla této výstavbě a zásahům do starší zástavby za oběť řada historicky a stavebně cenných domů. (M. Melzer, 1993)

Počet obyvatel se v Šumperku neustále zvyšoval, jelikož lidé našli ve městě svá nová zaměstnání a bydlení. Od roku 1950 do roku 1961 vzrostl počet obyvatel ze 17 192 na 19 266. (F. Spurný, 1976). Ačkoliv některé závody začaly vedle státu a města stavět pro své zaměstnance obytné domy, měl Zábřeh v roce 1950 již 7 733 obyvatel, ovšem v roce 1961 tento počet mírně poklesl, a to na 7 075 obyvatel. (J. Bartoš, 2004)

V roce 1960 došlo k územní reorganizaci. Šumperk se stal sídlem nového velkého okresu, do kterého byly začleněny okresy Zábřeh, Šumperk a Jeseník s celkem se 146 obcemi. (K. Janíček, 1985)

Celostátní události poloviny šedesátých let a roku 1968 se v plné míře odrazily i v životě obyvatel Šumperka a Zábřehu. Všeobecné uvolnění vedlo k tomu, že zde podstatně zesílil vliv lidové strany s mnoha požadavky náboženské i občanské svobody, částečně posílila i strana socialistická a byla tendence obnovit stranu sociálně demokratickou. Svou činnost dokonce opět zahájil i Junák, podobně tomu bylo se spolkem Sokol. Ovšem tento proces byl ukončen a likvidován vstupem vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu roku 1968. (J. Bartoš, 2004). Polská vojska, která 21. srpna 1968 obsadila Šumperk i Zábřeh vystřídala 3. října téhož roku armáda sovětská, která zabrala zdejší kasárna. (M. Melzer, 1993) Odpor proti okupaci trval, ovšem sílila i protiopatření (J. Bartoš, 2004). Nejvýraznějším protestem proti začínajícímu nástupu tzv. normalizace se stala oběť mladého studenta šumperské průmyslové školy Jana Zajíce, který se po vzoru Jana Palacha upálil 25. února v Praze (M. Melzer, 1993).

6.1.12 Města v období let 1968 až 1989

V tomto období se města neustále rozrůstala. Dokončovala se výstavba obrovských sídlišť, bylo zprovozněno několik škol a závodů. Na druhou stranu ve městech pustlo historické jádro a města stále více zahlcovala prefabrikovaná výstavba. (M. Melzer, 1993) Ve výstavbě Šumperka i Zábřehu se největší částky věnovaly na úpravu cest, kanalizace, chodníků, atd. Místní nemocnice byly rozšířeny o několik dalších oddělení. V Šumperku bylo otevřeno nové kino Oko, obchodní dům, sportovní hala, domov důchodců, aj. Zábřeh se mohl pyšnit novým krytým bazénem, poštou, motelem a penzionem pro důchodce. (J. Bartoš, 2004)

Města se neustále rozvíjela a rostla. V roce 1970 se Šumperk pyšnil již 23 683 obyvateli, kteří žili ve 2 013 domech. V témže roce žilo v 1 607 domech v Zábřehu 11 420 obyvatel. Zábřeh tedy nadále zůstal menším městem, než byl Šumperk. (Historický lexikon obcí, 2006) Od roku 1976 byly se Zábřehem sloučeny obce Nemile, Hněvkov, Václavov a Pivonín. K Zábřehu byla také připojena dřívější osada Krchleby a Dolní Bušínov (též Božeňov). Integrace byla však ještě rozšířena, když se k Zábřehu v roce 1980 připojil poměrně vzdálený Drozdov. Zábřeh se tak dostal na úplný okraj dřívějšího Severomoravského kraje a okresu Šumperk. (J. Bartoš, 2004)

Nedlouho před rokem 1989 vznikla v Zábřehu nová pobočka firmy Velamos, která se zabývala montováním jízdních kol a zaměstnávala v té době přes 4 500 zaměstnanců. Zábřeh měl v roce 1989 již 16 042 obyvatel. (J. Bartoš, 2004)

6.1.13 Města po roce 1989 do současnosti

V listopadu v roce 1989 vstoupilo Severomoravské divadlo v Šumperku do stávkový, jakožto protest proti komunistické nadvládě. V témže měsíci vzniklo v Šumperku občanské fórum. (F. Spurný, 1996). Také v Zábřehu docházelo například k manifestacím nejprve na náměstí Osvobození, poté na náměstí Míru. Scházeli se zde demonstranti každý den v sedmnáct hodin a každým dnem jejich počet vzrůstal. V obou městech vyvrcholily manifestace generální stávkou 27. listopadu 1989. (J. Bartoš, 2004) O dva dny později byla v Šumperku svržena Stalinova socha (F. Spurný, 1996). V Zábřehu tomu bylo tak již 8. prosince 1989. (J. Bartoš, 2004)

Počátkem května 1990 opustila sovětská vojska města a kasárna byla definitivně předána pro civilní potřeby. (M. Melzer, 1993) Ve stejném roce se od Zábřehu odpojily

obce Nemile a Lupěné a v roce 1992 také obec Drozdov. Vesnice Václavov, Pivonín, ale také územně vzdálený Hněvkov zůstaly u Zábřehu. (J. Bartoš, 2004)

Postupem času se změnila hospodářsko-majetková struktura měst. V Šumperku i v Zábřehu vznikla řada nových živností a podniků. Hospodářské a majetkové změny opět zaváděly možnost soukromého vlastnictví, které byly upřednostňovány před vlastnictvím státu či družstva. Prostřednictvím restitucí a privatizace se úplně změnila majetková a sociální struktura obyvatel. (J. Bartoš, 2004) Šumperské i zábřežské národní podniky či závody se buď proměnily v podniky státní, nebo v akciové společnosti. Po restitucích a převedení dosavadního zemědělského družstva na družstvo vlastníků došlo k celkové reorganizaci zemědělské výroby ve městech. (M. Melzer, 1993) Soukromý sektor téměř beze zbytku ovládl velkoobchod či maloobchod a podobně tomu bylo i v pohostinství, bankovníctví, pojišťovnictví, cestovním ruchu, autodopravě nebo ve stavebnictví. Po roce 1989 obnovily svoji činnost i různé spolky, jako byl například Sokol či Junák. (J. Bartoš, 2004)

V Zábřehu i v Šumperku docházelo k velkému útlumu textilního průmyslu, o který nebyl takový zájem, jako tomu bylo před rokem 1989, proto byly téměř všechny textilní závody a továrny uzavřeny. (M. Melzer, 1993) Prostory, které dříve sloužily textilnímu průmyslu, jsou nyní z velké části pronajímány menším podnikatelským subjektům nebo slouží ke komerčním účelům a menší část zmiňovaných objektů chátrá.

V roce 1991 žilo v Šumperku již 30 422 obyvatel ve 2 328 domech. V Zábřehu ve stejném roce žila téměř polovina obyvatel, než v Šumperku, a to 15 005 osob v 1 948 domech. (Historický lexikon obcí, 2006) Ve stejném roce bylo vyhlášeno Ministerstvem kultury České republiky šumperské historické jádro za městskou památkovou zónu (Šumperk – živá brána Jeseníků, 2012)

V uvolněných prostorách radnice v Zábřehu po přestěhování městského úřadu do zámku našla v roce 1993 místo Galerie Tunklův Dvorec (J. Bartoš, 2004). V Šumperku naopak našla své místo v roce 2010 v Geschaderově domě expozice Čarodějnických procesů.

Šumperk zasáhl v roce 1994 velký požár divadla, který byl nejspíše úmyslně založen a velmi poškodil budovu. Ta podléhala rekonstrukci celých šest let a v roce 2000 byla budova divadla slavnostně otevřena. (Šumperk – živá brána Jeseníků, 2012)

Z různých pohrom, požárů, bouří, dopravních nehod i osobních bolestí, nemocí či tragédií nelze pominout povodeň v roce 1997, která zasáhla města. V Zábřehu se

tehdy vylila i Moravská Sázava a naštěstí bylo zasaženo pouze okolí řeky. (J. Bartoš, 2004) Naopak v Šumperku byla situace mnohem horší. Rozvodněná Desná odřízla Šumperk a další obce od okolního světa. Právě v Šumperku zasedal povodňový štáb, který neměl ale žádné spojení s menšími vesnicemi. K evakuaci osob v Šumperku sloužily dva vrtulníky. Pod vodou bylo několik domů, silnice a dokonce i železnice. (Video – Aktuálně.cz, 2007)

V roce 1998 byl dokončen důležitý obchvat Zábřehu na silnici z Mohelnice do Šumperka otevřením nového nadjezdu nad železniční tratí v Ráječku, čímž se mohla v plné míře uplatnit silnice obcházející na východě střed Zábřehu směrem k Postřelmovu z let 1985 až 1989. (J. Bartoš, 2004)

Průmyslová zástavba se nadále soustředila do západní a severní části Šumperka, kde vznikly nové průmyslové zóny. Byly zde vybudovány firmy, jako je CeramTec Czech Republic, s.r.o., Fortex - AGS, a.s., TDK - Epcos, s.r.o. aj. Naopak místo pro výstavbu rezidenčních domů bylo zejména ve východní a jižní části Šumperka. V Zábřehu se rezidenční zástavba vyskytovala v severovýchodní a západní části, zatímco průmyslová zástavba se soustředila do jižní a jihovýchodní části města. V Zábřehu stojí za zmínku nově vzniklé pekařství Vašíček, řeznictví a uzenářství Rýznar, dřevovýroba Sýkora, výroba oken SULKO, s. r. o. a akciová společnost PAS, a. s., která se zabývá opravami, prodejem či renovacemi motorových vozidel.

Od roku 2008 do roku 2010 byla elektrifikovaná železniční trať ze Šumperka do Zábřehu, díky níž se Šumperk stal lukrativnější železniční stanicí. (Správa železniční dopravní cesty, 2011)

K 26. 3. 2011 žilo v Šumperku již 26 737 obyvatel a v Zábřehu to bylo 14 001 osob. (ČSÚ, 2012c) V současné době se Šumperk i Zábřeh neustále rozrůstají a rozvíjí. Počet obyvatel a domů má stále stoupající tendenci a je možno říci, že tato tendence v následujících letech jen tak neupadne. Obě zmiňovaná města jsou pro svá okolí důležitými kulturními, zdravotnickými, politickými, obchodními, ale i školskými centry.

6.2 Analýza změn ve vývoji krajiny

Po vymezení výše uvedených kategorií byla v programu ArcGIS 9.3 pomocí nástroje sumarizace vypočítána plocha jednotlivých kategorií landuse. Konečné

výsledky byly následně přepočítány do procentuální podoby. K porovnání zjištěných dat byly vytvořeny grafy a tabulky s relativními (tab. 1, tab. 2) i absolutními čísly (tab. 3, tab. 4). Všechny zjištěné údaje o změně krajiny v průběhu sledovaných let byly vzájemně porovnány a objasněny.

Tab. 1 Procentuální podíl kategorií využití území v letech 1824 – 1836, 1937, 1977 a 2009 v Šumperku (v %)

	1824 – 1836	1937	1977	2009
lesy	19,81	24,69	29,06	32,80
orná půda	56,58	43,81	34,27	32,65
TTP	19,59	11,16	11,88	7,10
rezidenční zástavba	2,22	5,88	6,06	6,96
průmyslová zástavba	-	3,52	4,02	4,70
Ostatní zástavba	-	0,29	0,32	0,39
zahrady a sady	1,51	4,63	7,68	8,29
vodní plochy	0,29	0,36	0,39	0,29
Ostatní plochy	-	5,67	6,32	6,82

(zdroj: vlastní vypracování)

Tab. 2 Procentuální podíl kategorií využití území v letech 1824 – 1836, 1937, 1977 a 2012 v Zábřehu (v %)

	1824 – 1836	1937	1977	2012
Lesy	21,67	21,67	25,44	28,86
orná půda	54,57	52,38	50,91	42,08
TTP	17,79	17,79	12,42	11,34
rezidenční zástavba	1,43	2,51	4,05	4,12
průmyslová zástavba	-	0,38	1,71	3,98
Ostatní zástavba	-	0,17	0,21	0,38
zahrady a sady	0,80	1,79	2,79	5,51
vodní plochy	3,74	2,37	0,66	0,45
Ostatní plochy	-	0,94	1,81	3,28

(zdroj: vlastní zpracování)

Tab. 3 Kategorie využití území v letech 1824 – 1836, 1937, 1977 a 2009 v Šumperku
(v km²)

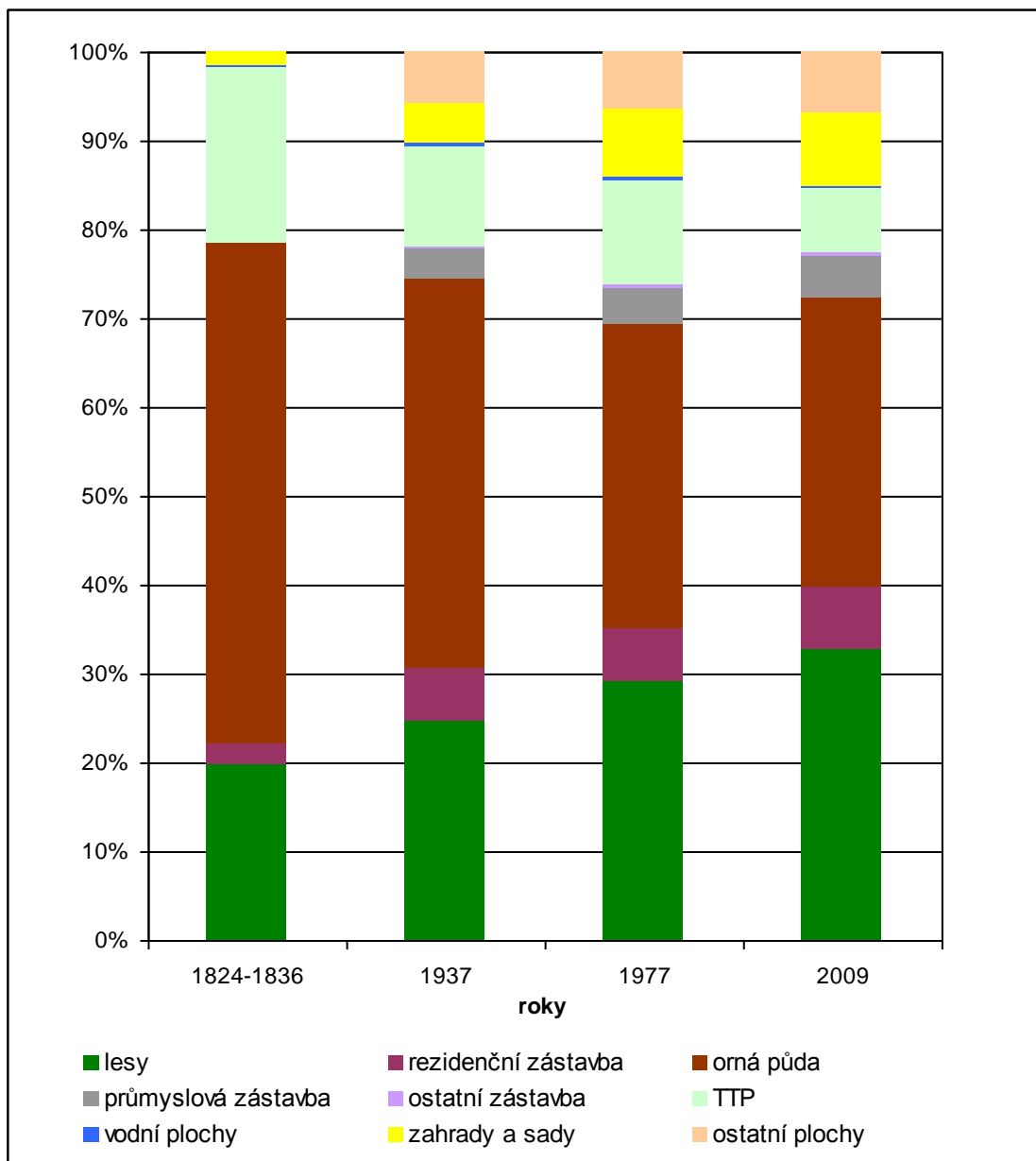
	1824 – 1836	1937	1977	2009
Lesy	5,52	6,88	8,10	9,14
orná půda	15,77	12,21	9,55	9,10
TTP	5,46	3,11	3,31	1,98
rezidenční zástavba	0,62	1,64	1,69	1,94
průmyslová zástavba	-	0,98	1,12	1,31
ostatní zástavba	-	0,08	0,09	0,11
zahrady a sady	0,42	1,29	2,14	2,31
Vodní plochy	0,08	0,10	0,11	0,08
ostatní plochy	-	1,58	1,76	1,90

(zdroj: vlastní zpracování)

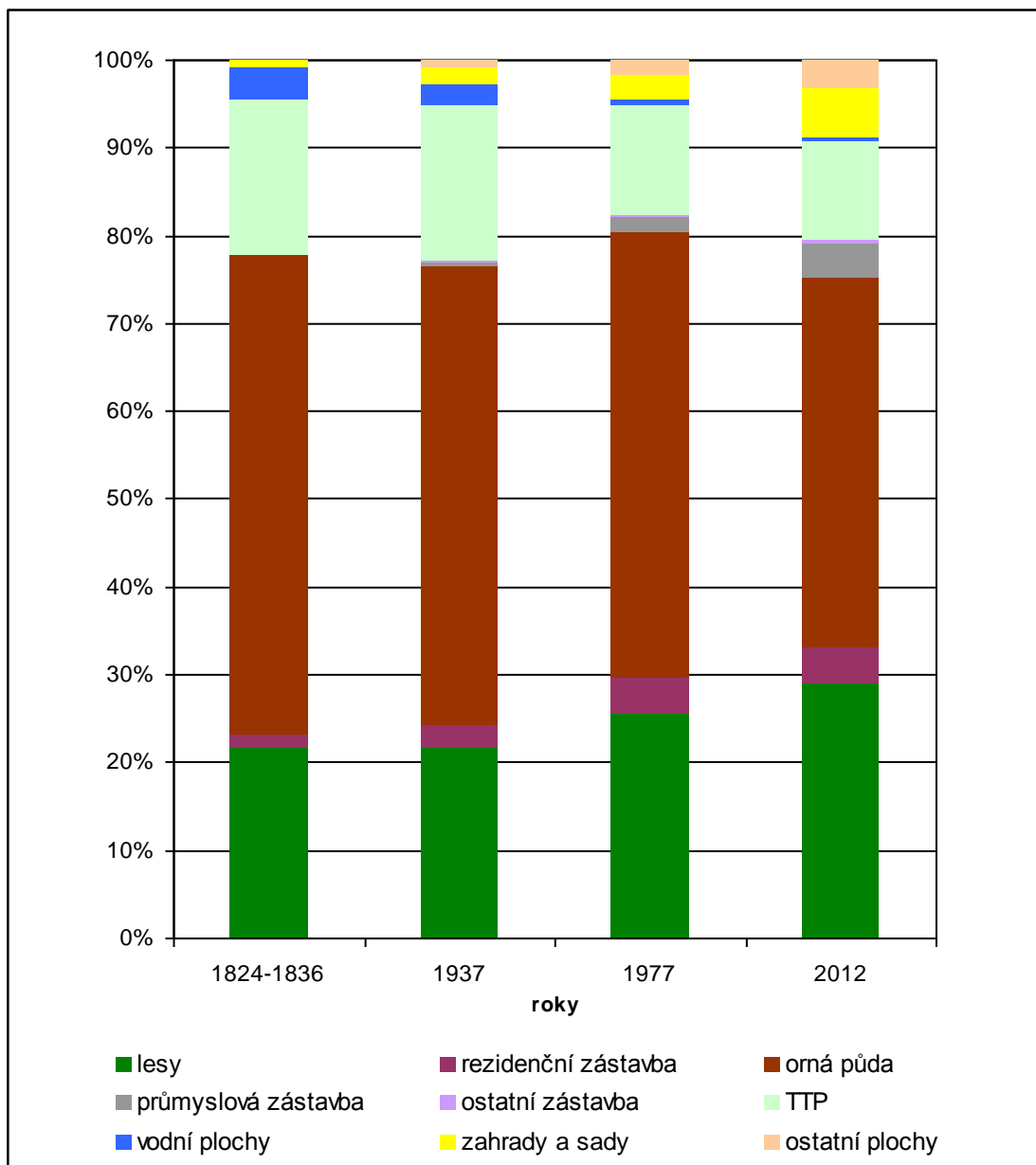
Tab. 4 Kategorie využití území v letech 1824 – 1836, 1937, 1977 a 2012 v Zábřehu
(v km²)

	1824 – 1836	1937	1977	2012
Lesy	6,21	6,21	7,29	8,27
orná půda	15,64	15,01	14,59	12,06
TTP	5,10	5,10	3,56	3,25
rezidenční zástavba	0,41	0,72	1,16	1,18
průmyslová zástavba	-	0,11	0,49	1,14
ostatní zástavba	-	0,05	0,06	0,11
zahrady a sady	0,23	0,51	0,80	1,58
vodní plochy	1,07	0,68	0,19	0,13
ostatní plochy	-	0,27	0,52	0,94

(zdroj: vlastní zpracování)

Obr. 5: Podíl kategorií landuse v Šumperku v letech 1824 – 1836, 1937, 1977 a 2009 (vlastní zpracování)

Obr. 6: Podíl kategorií landuse v Zábřehu v letech 1824 – 1836, 1937, 1977 a 2012
(vlastní zpracování)

Na výše uvedených grafech na obr. 5 a obr. 6 jsou vyobrazeny veškeré změny landuse v Šumperku i Zábřehu, které ve vymezeném časovém horizontu nastaly.

Ve městě Šumperk došlo zejména k obrovskému úbytku orné půdy a pozvolnému snížení podílu trvale travnatých porostů. Těchto kategorií landuse ubývalo především na úkor lesů, které byly postupem času chráněny, tudíž nedocházelo k jejich kácení. Podíl orné půdy a trvale travnatých porostů se také snižoval díky

rozzůstající se zástavbě (ať už šlo o zástavbu rezidenční, průmyslovou či ostatní) a zvyšujícím se podílem zahrad a sadů. Naopak vodní plochy si po celou sledovanou dobu zanechaly konstantní charakter.

V Zábřehu měl vývoj struktury krajiny podobný ráz, jako tomu bylo v Šumperku. Na tomto vymezeném území taktéž došlo ke snížení podílu orné půdy (ovšem v podstatně menší míře než v Šumperku) a trvale travnatých porostů. K těmto klesajícím tendencím zmíněných kategorií landuse ubývalo na úkor lesů, veškeré zástavby a zahrad a sadů. Vodní plochy, kterých také ubývalo, byly postupem času zasypány a nahrazeny kategorií orných půd, jelikož rybníky a rybníkaření nebyly pro společnost již tak důležité, jako zemědělství a hospodaření.

6.2.1 Orná půda

Orná půda je velmi důležitou složkou, jelikož určuje celkový ráz naší krajiny. Tato kategorie výrazně v krajině převyšuje. Svědčí o tom i to, že v Šumperku i Zábřehu je tato kategorie v landuse nejvíce zastoupena. Bohužel v celé republice, a to i ve sledovaných městech, dochází rok od roku k jejímu úbytku.

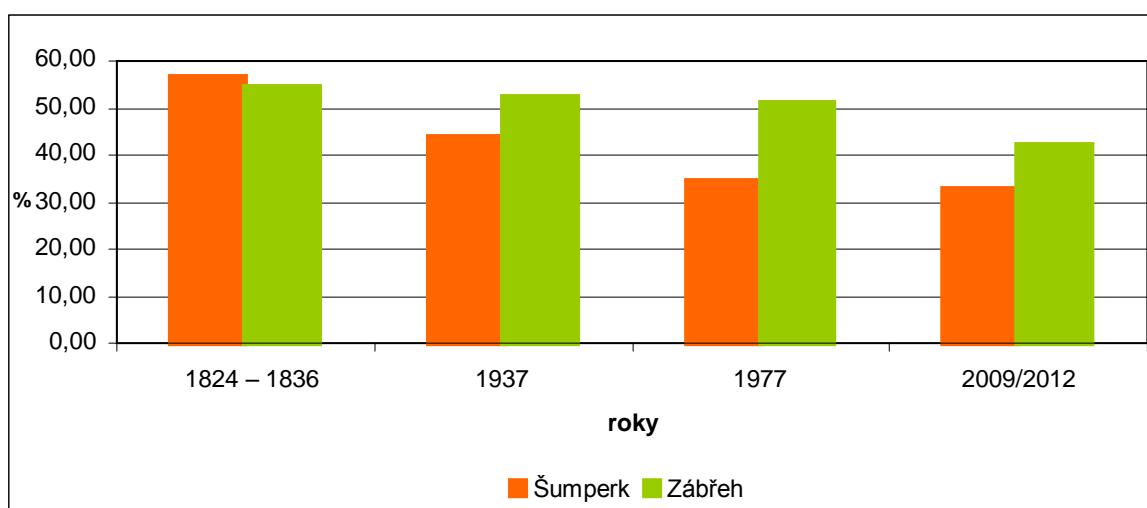
V letech 1824 – 1836 bylo zastoupení orné půdy v Šumperku i Zábřehu největší. Dokazují to i hodnoty, kdy v Šumperku bylo v té době celých 56,58 % orné půdy a v Zábřehu to bylo 54,57 %. Orná půda se u Šumperka i Zábřehu nacházela většinou kolem zástavby. Nicméně díky rostoucí zástavbě se podíl orné půdy u obou měst snižoval. Je to zřejmé i z obr. 7, kde podíl orné půdy neustále klesá. Ovšem u Zábřehu není tolik patrný pokles orné půdy do roku 1937, jelikož se v tomto městě natolik neprojevovala zástavba, jako v Šumperku. Protože zemědělství bylo v této době ještě stále prioritou (průmysl se ve městech ve větší míře projevil až po roce 1848), orná půda sloužila pouze k hospodaření. Až po roce 1848 docházelo k dalšímu záboru orné půdy, z důvodu stavby velkých textilních továren v Šumperku, ale i v Zábřehu.

V roce 1937 můžeme sledovat opět snížení podílu této kategorie u obou měst z důvodu rozšíření městské a průmyslové zástavby. Šumperk v roce 1937 vykazoval 43,81 % polí a Zábřeh 52,38 %. Zemědělství ovšem v této době již nepatřilo mezi hlavní pracovní příležitosti v okolí, jelikož velké a rozzůstající se továrny či firmy zaměstnávali mnohem více osob, než zemědělství.

Roku 1977 můžeme pozorovat opět pokles orné půdy. V této době docházelo k dalšímu rozšíření měst či zahrad a sadů. Ačkoliv byly rušeny veškeré maloobchodní

živnosti, přecházelo se k socialistické výrobě a zakládaly se nové továrny. Socialistická doba je nemile proslulá právě vzrůstem zástavby, a to zejména panelových a činžovních domů, které se stavěly opět na úkor orné půdy. Nicméně v Šumperku se orná půda snižovala poněkud razantněji, než v Zábřehu. Ve zmiňovaném roce měl Šumperk jen 34,27 % orné půdy, naopak v Zábřehu to bylo 50,91 %.

V současné době má orná půda stále klesající tendenci. Po roce 1989 došlo k velkým změnám v zemědělství. V Šumperku dosahovala orná půda 32,65 % a v Zábřehu již 42,08 %. Nicméně podíl orné půdy ve sledovaných městech neustále klesá a pravděpodobně klesat bude. Mladí lidé hledají svá zázemí především ve městech, jelikož zde snadněji nacházejí práci. Ve městech také neustále rostou průmyslové areály, tudíž můžeme předpokládat, že v budoucnosti se zástavba měst bude nadále zvyšovat, i když orné půdy bude stále méně a méně.

Obr. 7: Podíl orné půdy v Šumperku a Zábřehu v letech 1824 – 1836, 1937, 1977 a 2009/2012 (vlastní výpočet)

6.2.2 Zalesněné plochy

Další vymezenou vrstvou landuse je kategorie zalesněných ploch – lesů. Lesy představují v uvedených mapách nemalou část povrchu. V Šumperku i v Zábřehu se počet zalesněných ploch ve sledovaném období neustále zvyšoval viz. obr. 8.

V chladnějších obdobích pleistocénu rostly v českých zemích jehličnany, odolné listnáče a nenáročné byliny. V teplejších obdobích se vegetace vyznačovala smíšenými

doubravami. Začátkem holocénu se začaly tvořit půdy dnešního typu. Největší plochy však postupně zaujaly smíšené listnaté lesy. (Hons, J. 1986, In E. Semotanová, 2002)

Ve středověku tvořil les významnou součást zemského povrchu a hranice mezi lesem a kultivovanou krajinou byla méně zřetelná, než je tomu dnes. (Štěpánek, M. 1968, In E. Semotanová, 2002)

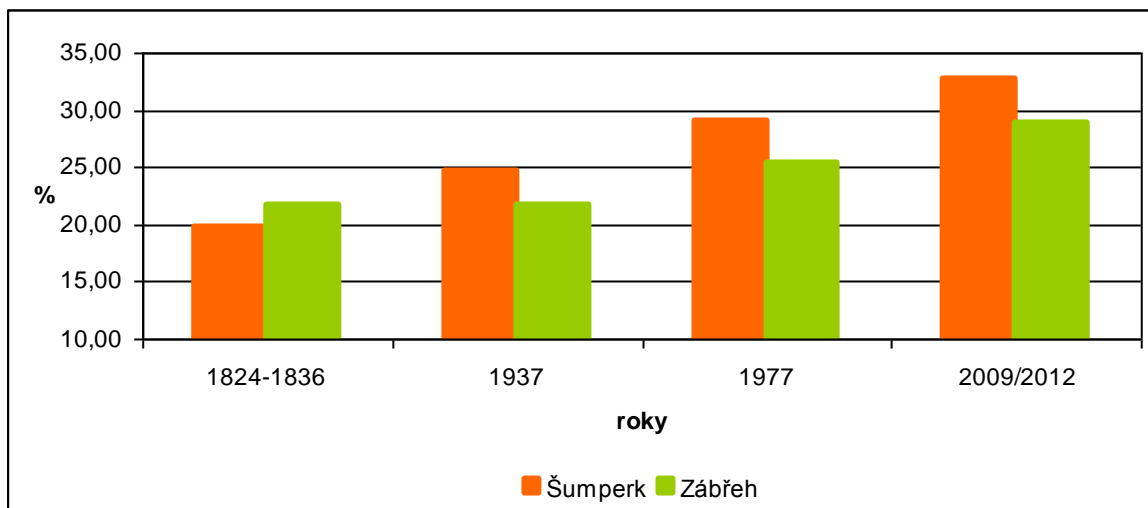
Ve 13. a 14. století probíhalo soustavné odlesňování krajiny. Přesto si tehdejší společnost lesů vážila. Během 16. století byly ve značné míře vykáceny lesy. Ve 2. polovině 18. století se počet obyvatel zvyšoval a pokračovala přeměna lesní půdy na zemědělskou, provázaná vysoušením a rušením rybníků a odstraňováním společných pastvin s cílem získat větší množství orné půdy. (E. Semotanová, 2002)

Počátkem 19. století se začalo ve větší míře s řízenou obnovou lesa, která by zmírnila následky dlouholeté exploatace lesních porostů a místy až kritického stavu lesů. Soustavné zalesňování a také využívání kamenného uhlí místo dřevěného v souvislosti se zaváděním parních strojů, přispělo ke zlepšení dosavadního stavu. (Jeleček, L. 1973 In E. Semotanová, 2002)

To potvrzuje i námi sledované období let 1824 – 1836, od kterého se podíl lesů začal mírně zvyšovat, jak v Šumperku, tak v Zábřehu. V tomto období tvořilo les v Šumperku jen 19,81 %, avšak Zábřeh byl na tom o trošku lépe, kdy zde lesy dosahovaly hodnoty 21,67 %. Nicméně s každým rokem byly lesy více chráněn a stávaly se pro společnost čím dál více cennějšími, tudíž jejich rozloha pomalu vzrůstala.

Již v roce 1937 podíl zalesněných ploch v Šumperku dosahoval 24,69 % a v Zábřehu to bylo 21,67% stejně jako v letech 1834 – 1836. Nicméně již v roce 1977 dosahovaly lesy v Šumperku 29,06 % a v Zábřehu 25,44 % z celé krajiny. V současné době stále roste množství zalesněných ploch v obou zmiňovaných městech.

V roce 2009 Šumperk vykazoval 32,80 % lesů a v Zábřehu v roce 2012 tato kategorie landuse dosahovala 28,86 %. Nejvíce zalesněných ploch se v Šumperku nachází v jeho severovýchodní části, kde se tyčí pahorky Jeseníků. Lesy najdeme v Šumperku také v jeho jižní části, a to u toku řeky Desné, která protéká územím. V Zábřehu najdeme tyto plochy zejména v severozápadní části vymezeného území a v okolí toku Moravské Sázavy, kde lesy z části lemují řeku. Domnívám se, že v budoucnu bude tento trend zvyšování se podílu zalesněných ploch i nadále pokračovat, jelikož jsou lesy v současné době velmi chráněny.

Obr. 8: Podíl zalesněných ploch v Šumperku a Zábřehu v letech 1824 – 1836, 1937, 1977 a 2009/2012 (vlastní výpočet)

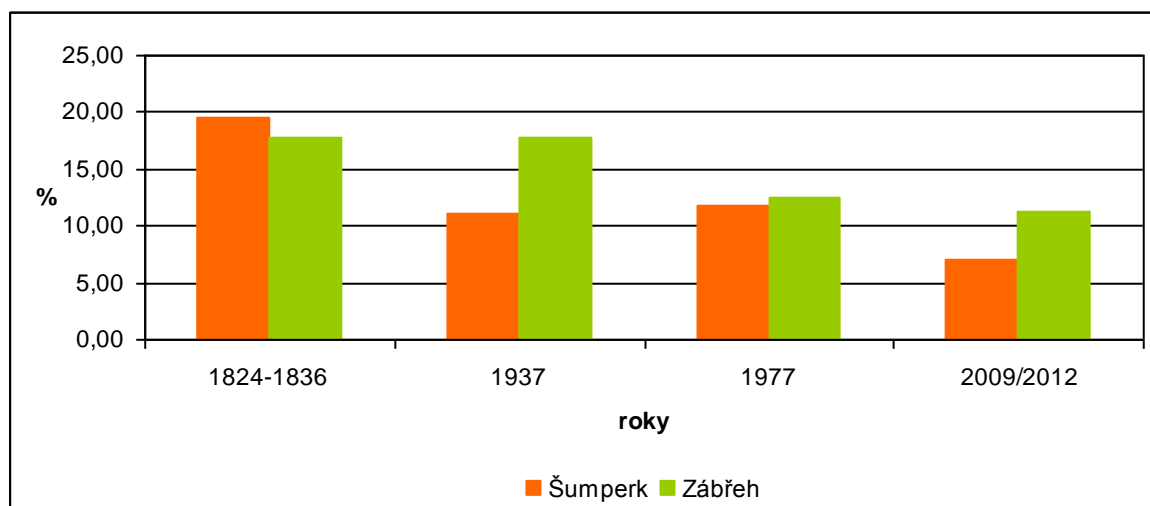
6.2.3 Trvale travnaté porosty

Trvale travnaté porosty tvoří další část kategorií využití území. Do této kategorie spadají především louky a pastviny. Na níže uvedeném obr. 9 můžeme pozorovat, jak se trvale travnaté porosty v Šumperku i Zábřehu vyvíjely či měnily.

Ve městě Šumperk byla největší změna u trvale travnatých porostů zaznamenána mezi obdobím let 1824 – 1836 a 1937, kdy v období 1824 – 1836 činily trvale travnaté porosty 19,56 % krajiny a v roce 1937 jen 11,16 %. V tomto časovém horizontu trvale travnatých porostů zde nevídaně ubylo, a to zejména v údolí řeky Desné. Ke snížení této kategorie landuse došlo na úkor zvyšujícího se podílu zástavby a lesních porostů. Naopak v Zábřehu v tomto časovém horizontu měly trvale travnaté porosty konstantní charakter, jelikož v letech 1824 – 1836 i v roce 1937 byl podíl zmíněné kategorie 17,79 %. Zatímco v letech 1824 – 1836 se trvale travnaté porosty vyskytovaly převážně v okolí velkých rybníků na východě vymezeného území, tak v roce 1937 se tato kategorie soustředila v oblasti zástavby a na místě tehdejších vodních ploch – rybníků. V roce 1977 se podíl trvale travnatých porostů v Šumperku začal zvyšovat a dosáhl podílu 11,88%, nicméně v Zábřehu došlo k velmi razantnímu poklesu těchto porostů, které dosáhly hodnoty 12,42 %. Veškeré trvale travnaté porosty, které se vyskytovaly na území bývalých rybníků v okolí města Zábřehu, byly v tomto roce nahrazeny ornou půdou. Také rozrůstající zástavba města Zábřehu přispěla k poklesu této kategorie, jelikož trvale travnaté porosty byly nahrazeny až už rezidenční,

nebo průmyslovou zástavbou. V roce 2009 se v Šumperku opět snížil podíl trvale travnatých porostů na hodnotu 7,10 %. Tato kategorie se ve vymezeném území nacházela převážně v jeho severozápadní části. Klesající tendenci zaznamenal i Zábřeh v roce 2012, kdy trvale travnaté porosty dosahovaly podílu 11,34 %.

Domnívám se, že tato výše uvedená kategorie landuse bude mít i nadále klesající charakter, jelikož jí ubývá díky rozrůstající se zástavbě a stoupající tendenci zalesněných ploch.

Obr. 9: Podíl trvale travnatých porostů v Šumperku a Zábřehu v letech 1824 – 1836, 1937, 1977, a 2009/2012 (vlastní výpočet)

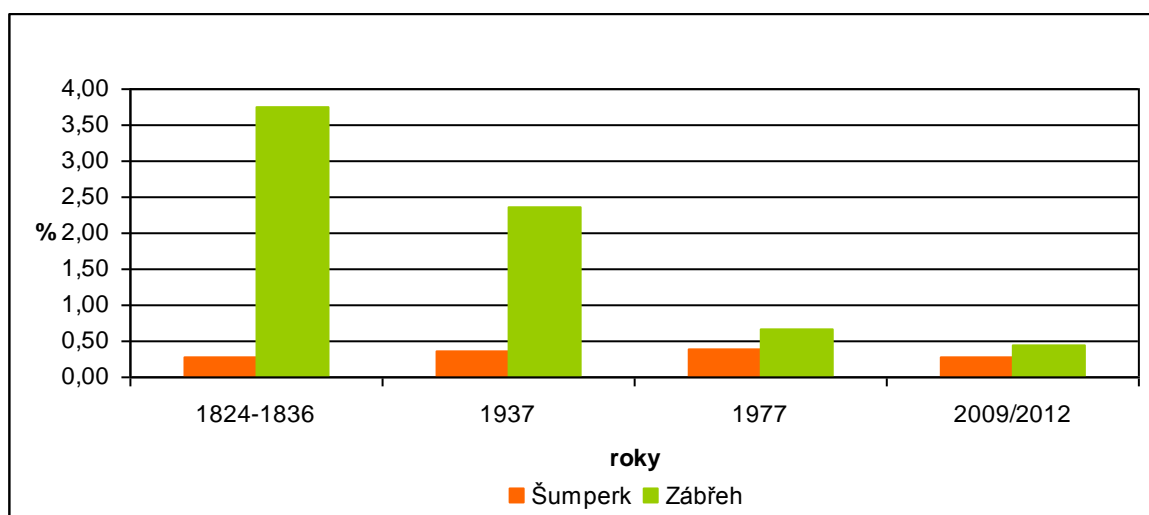
6.2.4 Vodní plochy

Vodní plochy patří mezi další vymezenou kategorii landuse. Patří sem řeky a vodní plochy, které se vyskytují na vymezeném území měst Šumperka a Zábřehu, viz. obr. 10.

Na území města Šumperka leží rybník Benátky, který v současné době slouží pouze k rybaření. V minulosti byl tento rybník ovšem velmi využíván. Jižní částí Šumperka protéká řeka Desná, která se u obce Postřelmov vlévá do řeky Moravy. Když v roce 1997 zasáhly povodně téměř celou Moravu, nevyhnula se tato přírodní katastrofa ani Šumperku. Řeka Desná, která se vylila ze svého koryta, zanechala ve městě obrovskou zkázu. Od období let 1824 – 1836 se tato kategorie landuse v Šumperku pohybuje okolo hodnoty 0,30 % a má po celou tuto dobu konstantní charakter.

Ve městě Zábřehu bylo v minulosti mnoho vodních ploch, především rybníků. Rod Tunklů již v 16. století na Zábřežsku zakládal četné rybníky, jako byl rybník

Závořický, Lesnický, Vitošovský, Kolšovský aj. (J. Bartoš, 2004). Bohužel postupem času byly tyto vodní plochy zasypány, jelikož nebyly natolik užitečné. V současné době se v Zábřehu nachází rybník Oborník a jižní částí území protéká významná řeka Moravská Sázava, která se dále vlévá do řeky Moravy. Nicméně ve vymezeném území Zábřehu se nachází řada dalších menších říček či potůčků. V letech 1824 – 1836 bylo v Zábřehu až 3,74 % vodních ploch. Jak již bylo uvedeno výše, většina vodních ploch byla zasypána, tudíž v následujících letech měly vodní plochy klesající tendenci. V roce 2012 bylo v Zábřehu zaznamenáno jen 0,45 % vodních ploch. Domnívám se, že v následujících letech dojde také, jako tomu bylo v letech předchozích, k mírnému úbytku vodních ploch v katastrálním městě Šumperku i Zábřehu.

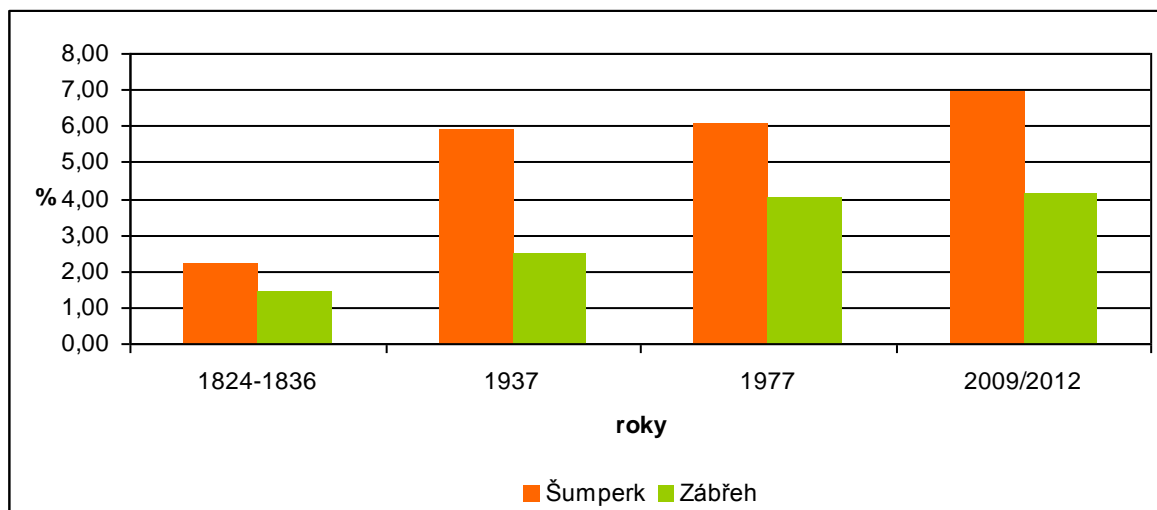
Obr. 10: Podíl vodních ploch v Šumperku a Zábřehu v letech 1824 – 1836, 1937, 1977, 2009/2012 (vlastní výpočet)

6.2.5 Rezidenční zástavba

Do této kategorie landuse spadají veškeré rodinné domy, panelové nebo činžovní domy, které se ve vymezeném území Šumperka a Zábřehu nacházejí. Z obr. 11 je jasné, jak rychle a v jakém městě rostla rezidenční zástavba od 19. století do současnosti.

Tato zástavba se v minulosti i současnosti rozvíjela především na úkor orné půdy. Jelikož se zástavba neustále rozrůstá, nadále tedy dochází ke snižování podílu orné půdy. V letech 1824 – 1836 dosahovala rezidenční zástavba v Šumperku již 2,22 % a v Zábřehu 1,43 %. Do roku 1937 procentuální podíl rezidenční zástavby vzrostl. V Šumperku to bylo v témže roku 5,88 % a v Zábřehu 2,51 %. Za první

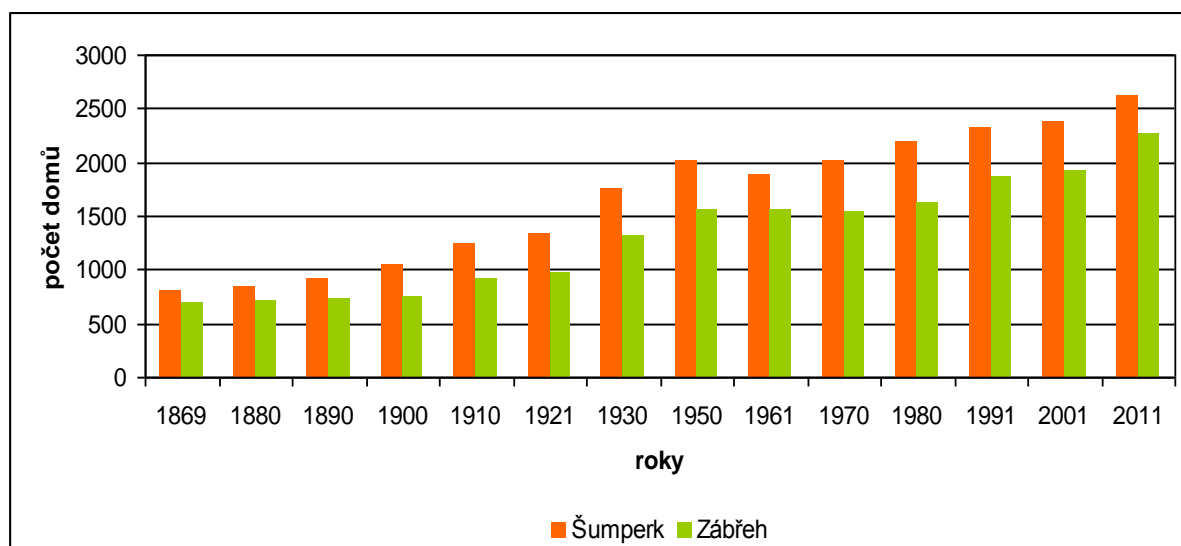
republiky byl Šumperk považován za architektonický skvost. Vybraní vídenští architekti dojížděli do Šumperka budovat město. Podobně tomu bylo i v Zábřehu. Nicméně po nástupu komunistické strany veškeré architektonické skvosty zastínila nová architektura té doby. V obou městech se budovaly nové panelové domy, ze kterých se postupem času stala obrovská sídliště. Mezitím komunisté pohrdali veškerými historickými domy v centru měst a historická jádra Šumperka i Zábřehu, v době nadvlády komunistické strany, chátrala. (M. Melzer, 1993, J. Bartoš, 2004) Díky obrovskému rozmachu panelových domů vzrostla v roce 1977 rezidenční zástavba v Šumperku na 6,06 % a v Zábřehu na 4,05 %. Po sametové revoluci v roce 1989 bylo městské jádro Šumperka vyhlášeno ministrem kultury za městskou památkovou zónu. Po této události se město začalo proměňovat k lepšímu vzhledu. (M. Melzer, 1993) V roce 2009 bylo v Šumperku 6,96 % podílu rezidenční zástavby a v Zábřehu již 4,12 %. V současné době se města rozrůstají především ve svém suburbii, kde se budují malé rodinné domy se zahradami. V budoucnu bude tento trend rozrůstající se rezidenční zástavby i nadále pokračovat, jelikož město v současné době stále expanduje. Neustále se staví domy či bytové domy, které jsou velmi vyhledávané v této oblasti. Předpokládám, že v Šumperku se bude rezidenční zástavba soustřeďovat do severní a severovýchodní části území, v Zábřehu tomu bude v západní a severovýchodní části.

Obr. 11: Podíl rezidenčních ploch v Šumperku a Zábřehu v letech 1824 – 1836, 1937, 1977, 2009/2012 (vlastní výpočet)

Obr. 12 zároveň vystihuje počet domů v Šumperku a Zábřehu v letech 1869 – 2011. Je patrné, že počet domů se neustále zvyšoval v obou městech. Ovšem v roce

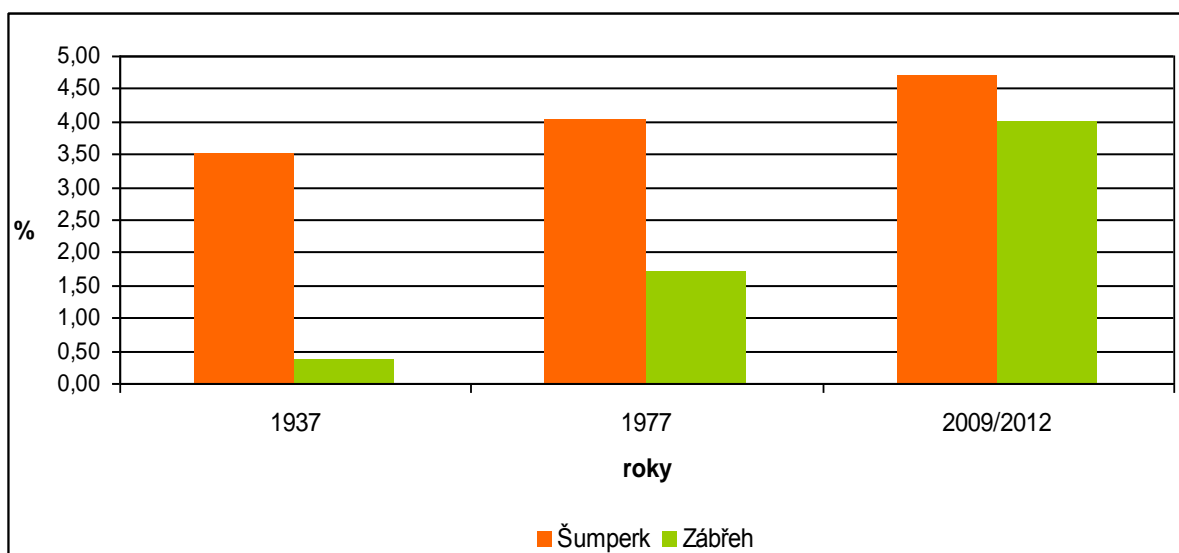
1961 se v Šumperku počet domů snížil téměř o 120 budov. Dle mého názoru komunistická strana určité domy bourala, jelikož potřebovala dostatek místa pro výstavbu nových panelových sídlišť. Mírnější situace byla v Zábřehu, kde se počet domů v roce 1970 snížil o pouhých 10 budov. Nicméně od této doby se domy v Šumperku i Zábřehu neustále rozrůstají a lze předpokládat, že v budoucnosti bude tento trend i nadále pokračovat.

Obr. 12: Počet domů v Šumperku a Zábřehu v letech 1869 – 2011 (Historický lexikon obcí, 2006; ČSÚ, 2012b; ČSÚ, 2012c)

6.2.6 Průmyslová zástavba

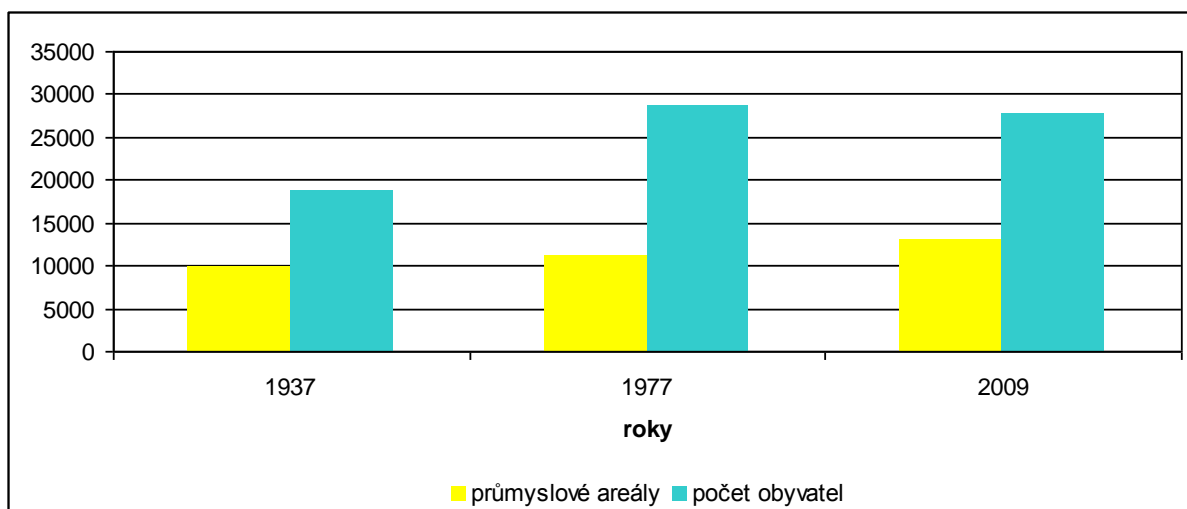
Průmyslová zástavba je tvořena veškerými průmyslovými areály, které se na území Šumperka a Zábřehu vyskytovaly od roku 1937 do současnosti. Z obr. 13 vyplývá, jakým způsobem docházelo ke změnám této zástavby v Šumperku a Zábřehu.

Obr. 13: Vývoj podílu rozlohy průmyslových areálů na celkové rozloze katastru města V Šumperku a Zábřehu v letech 1937, 1977 a 2009/2012 (vlastní zpracování)

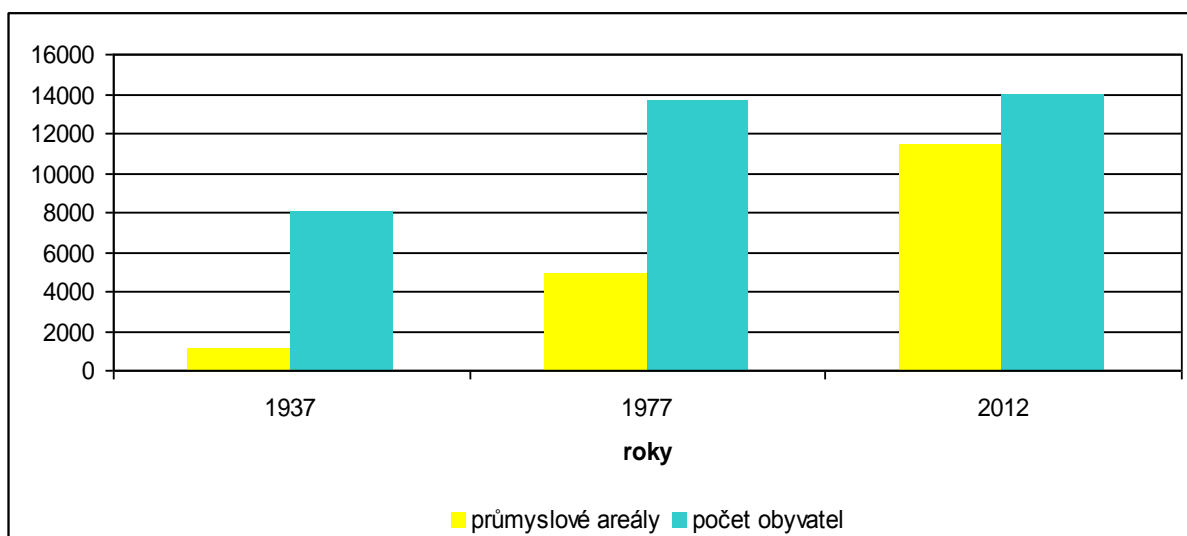
V Šumperku se průmysl začal rozvíjet již na počátku průmyslové revoluce v českých zemích. Před rokem 1848 existovaly ve městě již dvě plátenické manufaktury, a to manufaktura bratří Wágnerů a Oberleithnerova plátenická manufaktura. (M. Melzer, 1993) Po revoluci ve městě vznikalo nespočet textilních továren či manufaktur. Jejich rozkvět pozastavila až první světová válka, kdy musely být uzavřeny některé textilní továrny. Po válce v roce 1918 rozkvět průmyslu pozastavil pád newyorské burzy a následná hospodářská krize. Počet nezaměstnaných v této době neustále stoupal. V roce 1937 bylo v Šumperku 3,52 % průmyslové zástavby. Po druhé světové válce a nástupu komunistické strany se průmyslová zástavba začala opět rozrůstat. V Šumperku vznikaly nové firmy, které byly zaměřeny na těžký průmysl. V té době docházelo k postupné restrukturalizaci šumperského průmyslu. Již v roce 1977 bylo v Šumperku 4,02 % průmyslové zástavby, které se soustředily na těžký průmysl. Textilní průmysl byl v Šumperku téměř na úpadku. Po roce 1989 se šumperského průmyslu ujali především zahraniční investoři, kteří zde vybudovali mnoho zahraničních firem. V roce 2009 průmyslová zástavba dosahovala 4,70 %. Textilní průmysl, který měl ve městě svou bohatou historii a úspěšnost se zde v současné době téměř vůbec nevyskytuje. Na obr. 14 je vyobrazen jednak rozvoj průmyslových areálů v Šumperku v letech 1937, 1977 a 2009, uváděný v jednotkách *I ar* a také vývoj počtu obyvatel ve městě ve stejném časovém horizontu. Z obr. 14 lze vypožorovat, že mimo

jiné i díky rozvoji průmyslu v Šumperku se zvyšoval počet obyvatel, jelikož město nabízelo stále více pracovních příležitostí.

Obr. 14: Rozvoj šumperské průmyslové zástavby (v arech) a počet obyvatel Šumperka v letech 1937, 1977 a 2009 (ČSÚ, 2011d)

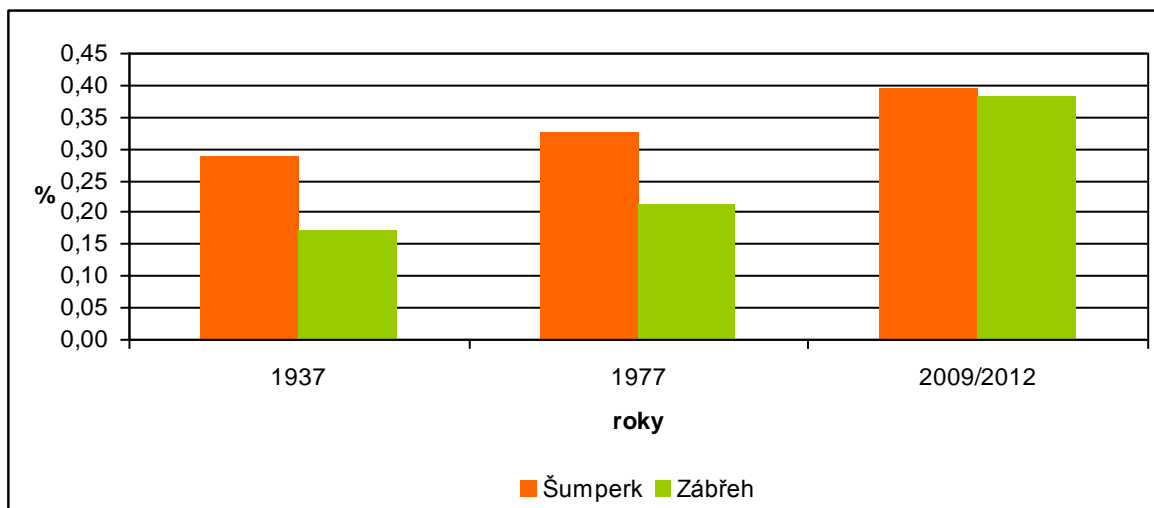
Přestože byl Zábřeh důležitým centrem pro okolní vesnice, průmysl se zde před samotnou průmyslovou revolucí téměř vůbec nevyskytoval. Až po roce 1845, kdy byla dostavěna železniční trať z Olomouce přes Zábřeh do Prahy, se ve městě začala objevovat a pomalu rozrůstat průmyslová výroba. Vznikly zde nové textilní či strojírenské továrny. Rozkvět města ale pozastavila první světová válka. Za první republiky se průmysl v Zábřehu opět začal rozvíjet. Ovšem tento rozvoj byl pozastaven, a to nejprve hospodářskou krizí a následnou druhou světovou válkou. V roce 1937 průmyslová zástavba zabírala v Zábřehu jen 0,38 % půdy. Ovšem po roce 1945 se město stalo centrem pro své nejbližší okolí a průmysl se zde opět začal vyvíjet. (J. Bartoš, 2004) Roku 1977 dosahoval podíl průmyslové zástavby 1,71 %. Po roce 1989 vzniklo v Zábřehu mnoho živností a nových firem. Za zmínku stojí pekařství Vašíček či řeznictví a uzenářství Rýznar. (J. Bartoš, 2004) V roce 2012 bylo v Zábřehu již 3,98 % ploch průmyslové zástavby. Obr. 15 vyobrazuje, jaký vliv měl rozvoj průmyslu v Zábřehu na zvyšování počtu obyvatel ve městě. Z obrázku je zřejmé, že také díky rozrůstání průmyslových areálů (v arech) mohlo město nabídnout pro své obyvatele nová pracovní místa, tudíž tak vzrůstal počet obyvatel Zábřehu.

Obr. 15: Rozvoj zábřežské průmyslové zástavby (v arech) a počet obyvatel Zábřehu v letech 1937, 1977 a 2009 (ČSÚ, 2011d)

6.2.7 Ostatní zástavba

Do této kategorie landuse spadá veškerá ostatní zástavba, která nebyla zahrnuta do zástavby rezidenční či průmyslové. Jedná se tedy o administrativní budovy, církevní stavby, sportovní budovy a jiné. Na obr. 16 lze pozorovat, jak se podíl těchto ploch v časovém horizontu vyvíjel. Podíl ostatní zástavby se v Šumperku i Zábřehu neustále zvyšoval. V roce 1937 dosahovala tato zástavba v Šumperku 0,29 % a v Zábřehu 0,17 %. Do roku 1977 došlo k nárůstu ostatní zástavby v obou zmíněných městech a v roce 2009 ostatní zástavba dosahovala 0,39 % v Šumperku a v roce 2012 0,38 % v Zábřehu. Ke zvýšení podílu ostatní zástavby dochází zejména díky rozrůstání obou zmíněných měst, kde pro zvyšující se počet obyvatel je nutná výstavba dalších administrativních budov. Také čím více obyvatel žije ve městě, tím více je potřeba sportovních areálů, které jsou velmi oblíbené.

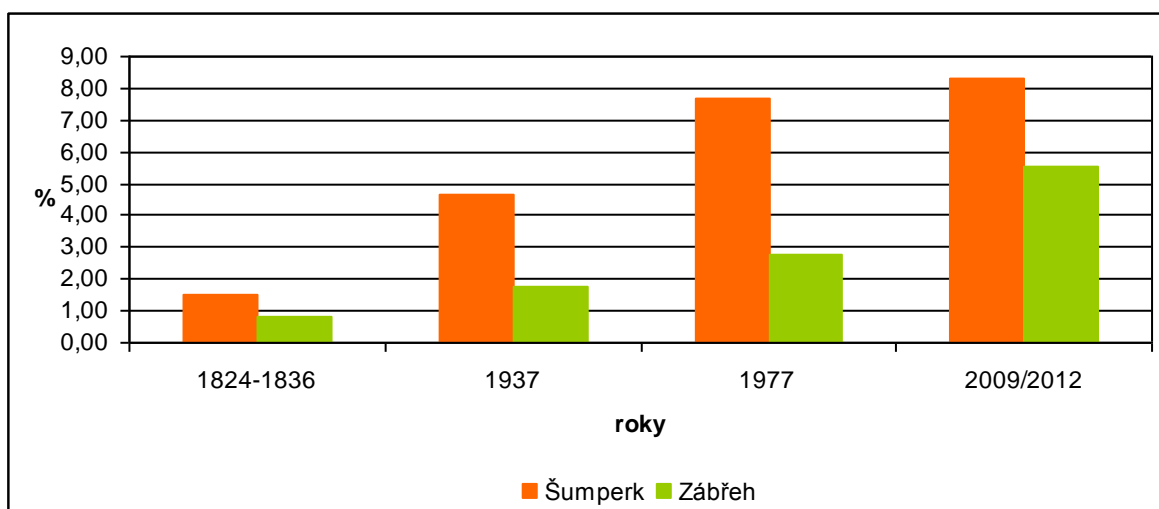

Obr. 16: Podíl ostatní zástavby v Šumperku a Zábřehu v letech 1937, 1977 a 2009/2012 (vlastní zpracování)

6.2.8 Zahrady a sady

Do této kategorie landuse spadají veškeré zahrady a sady na území měst Šumperka a Zábřehu. Jedná se zejména o zahrádkářské kolonie, městské zeleně a zahrady u rodinných domů. Jejich podíl v krajině je znázorněn v obr. 17 ve všech sledovaných obdobích.

Díky rozrůstání města a rezidenční zástavby docházelo v minulosti ke zvyšování podílu zahrad a sadů. V letech 1824 – 1836 dosahovala tato kategorie landuse v Šumperku 1,51 % a v Zábřehu 0,8 %. Jelikož, jak již bylo uvedeno výše, se zvyšoval podíl rezidenční zástavby, zahrady a sady měly taktéž vzrůstající tendenci. V roce 1937 již tato kategorie dosahovala v Šumperku 4,63 %, v Zábřehu to bylo pouze 1,79 %, protože zde ještě nebyla natolik rozrostlá samotná rezidenční zástavba. V roce 1977 se dá hovořit o dalším zvýšení podílu zahrad a sadů. Tato kategorie se rozvíjela na úkor orné půdy, u které podíl neustále klesal. V roce 2009 bylo v Šumperku již 8,29 % zahrad a sadů a v Zábřehu v roce 2012 to bylo 5,51 %. Veškeré zahrady a sady ve vymezeném území obou měst v současné době převyšují rezidenční zástavbu, jelikož se zahrádkářské kolonie a velké zahrady u rodinných domů stávají stále oblíbenějšími. Tato kategorie slouží především pro relaxaci obyvatel měst, která je v současné době velmi vyhledávána a domnívám se, že především z tohoto důvodu bude zahrad a sadů ve vymezeném území nadále přibývat.

Obr. 17: Podíl zahrad a sadů v Šumperku a Zábřehu v letech 1824 – 1836, 1937, 1977 a 2009/2012 (vlastní zpracování)

6.2.9 Ostatní plochy

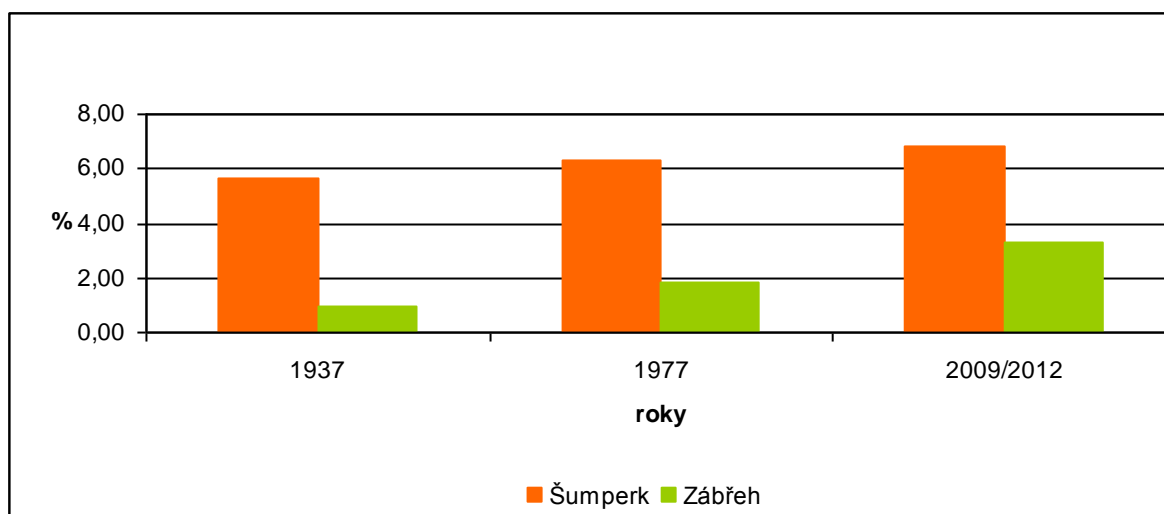
Do této kategorie jsou zahrnuty veškeré silnice či parkoviště a jiné plochy v Šumperku a Zábřehu. Z obr. 18 je zřejmé, že podíl ostatních ploch v minulosti neustále stoupal. V současné době tvoří ostatní plochy u Šumperka 6,82 % a v Zábřehu 3,28 %.

Komunikace, jakož to spojnice lidských obydlí a hospodářských i kulturních aktivit společnosti, existují od dob, kdy člověk začal poznávat své okolí a postupně se odvažoval dále do neznámého prostoru. Přírodní překážky byly často nepřekonatelnými důvody pro vedení směrů komunikací. Ovlivňovalo je také rozmístění lidských sídel a jejich politický, strategický a hospodářský význam. Teprve od 19. století s rozvojem vědy a techniky dokázalo lidstvo překonávat i terénní nerovnosti a nespoutané vodní toky. Všemi směry se začala formovat hustá dopravní síť. (E. Semotanová, 2002)

Spojení Šumperka a Zábřehu s okolním světem bylo umožněno výstavbou císařských silnic v roce 1840, které vedly z Mohelnice do Moravské Třebové a z Červené Vody do Šumperka, spojení s nejbližší cizinou umožňovala silnice, jež vedla přes Zábřeh a Rudu do pruského Slezska. (J. Bartoš, 2004)

Postupem času došlo k rozvoji silnic v okolí Šumperka i Zábřehu a v současné době má tohle území hustou síť silnic. S rozvojem silnic úzce souvisí i výstavba parkovišť, které jsou v současné době nepostradatelnými prvky ve městech. Dá se říci,

že v budoucnu bude i nadále stoupat podíl ostatních ploch, jelikož neustále dochází k budování a rozvoji, jak silnic, tak parkovišť ve městech.

Obr. 18: Podíl ostatních ploch v Šumperku a Zábřehu v letech 1937, 1977 a 2009/2012
(vlastní zpracování)

7 ZÁVĚR

Krajina, respektive kulturní krajina, na jejíž podobě se po mnoha staletích podílel člověk, je součástí života a vývoje veškeré společnosti. Proměny krajiny jsou do značné míry zachovány v její současné podobě a zaznamenány zejména v písemných, hmotných, obrazových a kartografických pramenech. Paměť krajiny tak tvoří soubor poznatků, dokumentujících kořeny lidstva v přírodě a vyjadřuje vzájemný vztah obou fenoménů, člověka a přírody. Charakterizují ji přírodní krajinné prvky, tzn. reliéf, klima a mikroklima, půdotvorný substrát, flora, fauna a vodstvo a dále pozůstatky činnosti člověka, který do přírodních procesů vstupuje, využívá krajinu, pečuje o ni, vytváří ji nebo ji znehodnocuje. Součástí paměti krajiny jsou sídla, vyskytující se opakovaně na stejných místech, dále je součástí této paměti trvalé rozdělení krajiny na zemědělskou a lesní nebo urbanizovanou a venkovskou krajinu a trvale udržované komunikace. (E. Semotanová, 2002)

Jedním z vytyčených cílů této předkládané diplomové práce bylo zjistit, jakým směrem se v katastrálním území měst Šumperka a Zábřehu ubíral historicko-geografický vývoj těchto zmíněných měst již od 19. století do současnosti. Výsledky, které byly zjištěny, dokazují, že skutečně došlo za posledních cca 185 let k obrovské změně ve vývoji obou měst. Tato změna byla způsobena především lidskou činností, kterou člověk v krajině vykonává již po staletí. Díky průmyslové revoluci a následné expanzi průmyslu ve městech docházelo ke stoupající míře urbanizace, také ke zvyšování rezidenční zástavby a počtu obyvatel v obou městech. Města expandovala zejména na úkor orné půdy a také trvale travnatých porostů. Trend rozrůstání měst pokračuje i v současnosti a troufám si tvrdit, že jejich rozmach bude pokračovat i v blízké budoucnosti.

Ačkoliv byl Zábřeh v roce 1845 napojen na železniční trať z Olomouce do Prahy, nedocházelo zde k takovému rozmachu průmyslu, jako v Šumperku. Zábřeh byl pouze malým městem s drobnými živnostníky, zatímco Šumperk byl v té době centrem fungujícího textilního průmyslu. První manufaktury v Šumperku vznikaly již na počátku 19. století a právě Šumperk byl pro nové a prosperující továrny, hledající vhodné místo pro založení svých textilních manufaktur, ideálním městem. To vše vedlo k velkému rozmachu a rozrůstání nejen textilních závodů, ale i celého města Šumperk. Nicméně právě zmíněné napojení Zábřehu na železniční trať z Olomouce do Prahy bylo impulsem pro rozvoj průmyslu ve městě. Vytvořil se zde příznivý základ pro vznik

prvních továren. V Zábřehu byla zřízena barvírna příze Wilhelm Brass, slévárna, strojírna a kotlárna Eduarda Ledera, výroba keramiky či tkalcovna hedvábí. Právě díky rozmachu průmyslu se v Zábřehu začal postupně zvyšovat počet obyvatel.

Ovšem veškerý rozmach průmyslu ve městech byl pozastaven událostmi obou světových válek, které zde zanechaly velké škody. V Šumperku i Zábřehu došlo ke snížení počtu obyvatel, což vedlo k dosídlování měst. Ovšem postupem času obě města překonala stín světových válek a začala opět prosperovat. V době komunistické éry se Šumperk a Zábřehem začaly postupně rozvíjet, a to díky nově vzniklým továrnám, jelikož se sem lidé stěhovali za prací a hledali svá nová zázemí. Proto se také ve městech budovala nová panelová zástavba, která výrazně narušila okolní krajinu. Již po roce 1989 v Šumperku i Zábřehu vznikaly nové firmy, především ty zahraniční, které zde zaměstnávají mnoho místních obyvatel a rozmach měst měl nadále mírně stoupající tendenci. V současnosti jsou města významnými centry pro své nejbližší okolí a domnívám se, že i v budoucnosti se Šumperk i Zábřeh budou neustále rozrůstat a zůstanou alespoň takovými městy, jakými jsou dnes.

Za sledované období celkem cca 185 let došlo k obrovskému historicko-geografickému vývoji obou zmiňovaných měst. Celkově se změnil ráz krajiny ať už v samotných městech, tak v jejich okolní krajině. Člověk hrál v minulosti a je zřejmé, že i v budoucnu bude hrát obrovskou roli ve vztahu ke krajině. Proto by se lidé měli zamyslet nad dalším budováním měst, jelikož zabírají okolní krajinu, která je svým způsobem nenahraditelná.

8 SUMMARY

The purpose of present thesis was to describe historical and geographical development cities Šumperk and Zábřeh. Based on the methodology for comparison maps from 19th century to the present and relevant literature. All maps were processed in the program ArcGIS 9.3 by ESRI.

Was found that a large extent decreased in the cadastral areas Šumperk and Zábřeh mainly the arable land, thanks to a growing urban area of both cities. On the contrary, during the specified area occurred to growth of forests in Šumperk and Zábřeh. For the period from 19th century to the present has changed the general nature of the landscape, as in Šumperk so in Zábřeh. To change the structure of the landscape there was mainly thanks the human factor, which changed the landscape for good to but also for the worse.

9 POUŽITÉ ZDROJE

Knižní publikace

BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, 161 s.

BRANIŠ, M. *Základy ekologie a ochrany životního prostředí: Učebnice pro střední školy*. Praha: Informatorium, 2004, 198 s. ISBN 80-7333-024-5.

CÍLEK, V. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, 2005, 269 s. ISBN 80-7363-042-7.

DEMEK, J. *Systémová teorie a studium krajiny*. Brno: GgÚ ČSAV, 1974, 198 s.

DEMEK, J. *Úvod do krajinné ekologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999, 102 s. ISBN 80-7067-973-5.

FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha: Od nejstarších časů až do roku 1990*. Praha: Votobia, 2003, 298 s. ISBN 80-7220-145-X.

FARINA, A. *Principles and methods in landscape ecology*. London: Chapman & Hall, 1998, 235 s.

FORMAN, R. T. T. a M. GODRON. *Krajinná ekologie*. Praha: Academia, 1993, 583 s. ISBN 80-200-0464-5.

Historický lexikon měst a obcí: České republiky 1869-2005. Praha: Český statistický úřad, 2006, 559 s.

HAVRTLANT, M. a L. BUZEK. *Nauka o krajině a péče o životní prostředí*. Praha: SPN, 1985, 132 s.

HONS, J. *Splavňovací práce: Studie o technice v českých zemích 1800-1918*, 1986 In E. SEMOTANOVÁ, 2002: *Historická geografie českých zemí*. Praha: Historický ústav. ISBN 80-7286-042-9.

HORNÍK, S. et al *Fyzická geografie II*. Praha: SPN, 1986, 320 s. ISBN 14-380-86.
HRADECKÝ, J. a L. BUZEK. *Nauka o krajině*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2001, 215 s. ISBN 80-7042-804-X.

JANÍČEK, K. *Města ČSSR: Šumperk*. Praha: Pressfoto - vydavatelství ČTK, 1985, 148 s. ISBN 59-213-83.

JARMAROVÁ, H. *Zmizelá Morava a Slezsko: Šumperk*. Paseka: Knihy nakladatelství Paseka, 2009, 198 s. ISBN 978-80-7185-952-9.

JELEČEK, L. *Vývoj lesnatosti Čech ve 2. polovině 19. století*, 1973 In E. SEMOTANOVÁ, 2002: *Historická geografie českých zemí*. Praha: Historický ústav. ISBN 80-7286-042-9.

LIPSKÝ, Z. *Krajinná ekologie pro studenty geografických oborů*. Praha: Karolinum, 1999, 129 s. ISBN 80-7184-545-0.

LÖW, J. a I. MÍCHAL. *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2003, 552 s. ISBN 80-86386-27-9.

MILKLÓS, L. a Z. IZAKOVIČOVÁ. *Krajina ako geosystém*. Bratislava: VEDA, 1997, 153 s. ISBN 80-224-0519-1.

MELZER, M. et al. *Vlastivěda šumperského okresu*. Šumperk: Okresní vlastivědné muzeum Šumperk, 1993, 559 s. ISBN 80-85083-02-7.

NOVOTNÁ, D. et al. *Úvod do pojmosloví v ekologii krajiny*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2001, 399 s. ISBN 80-7212-192-8.

PODHRÁZSKÁ, J. et al. *Projektování pozemkových úprav*. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, 2006, 215 s. ISBN 80-7375-011-2.

QUITT, E. *Klimatické oblasti ČSR*. Brno: Geografický ústav ČSAV, 1975.

RŮŽIČKA, M. a H. RŮŽIČKOVÁ. *Druhotná štruktúra krajiny ako kritérium biologickej rovnováhy*. Bratislava: SAV, 1973, 61 s.

SEMOTANOVÁ, E. *Historická geografie českých zemí*. Praha: Historický ústav, 2002, 279 s. ISBN 80-7286-042-9.

SMOLOVÁ, I. a J. VÍTEK. *Základy geomorfologie: Vybrané tvary reliéfu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, 189 s. ISBN 978-80-244-1749-3.

SPURNÝ, F. *Šumperk: město a jeho obyvatelé*. Šumperk: Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku, 1996, 266 s. ISBN 80-85083-14-0.

SPURNÝ, F. *700 let města Šumperka: 1276-1976*. Šumperk: Městský národní výbor v Šumperku, 1976, 200 s.

STALMACHOVÁ, B. *Základy ekologické obnovy průmyslové krajiny*. Ostrava: Vysoká škola báňská - Technická univerzita, 1996, 155 s. ISBN 80-7078-375-3.

ŠTĚPÁNEK, M. *Změny vegetace a klimatu v historickém období*, 1968 In. E. SEMOTANOVÁ, 2002: *Historická geografie českých zemí*. Praha: Historický ústav. ISBN 80-7286-042-9.

Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. In: *Sbírka zákonů*. 3. 4. 2013. ISSN 1211-1244.

ŽIGRAI, F. *Krajina a jej využívanie*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1983, 131 s.

Elektronické zdroje

Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastru - úvod. *ČÚZK: Geoportál* [online]. 2010b [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: [http://geoportal.cuzk.cz/\(S\(sndpnx450cus1lr0zn3tsn55\)\)/Default.aspx?mode=TextMeta&text=dSady_archiv&head_tab=sekce-02-gp&menu=29](http://geoportal.cuzk.cz/(S(sndpnx450cus1lr0zn3tsn55))/Default.aspx?mode=TextMeta&text=dSady_archiv&head_tab=sekce-02-gp&menu=29)

Císařské povinné otisky stabilního katastru 1:2 880 - Morava a Slezsko. *ČÚZK: Geoportál* [online]. 2010a [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: [http://geoportal.cuzk.cz/\(S\(sndpnx450cus1lr0zn3tsn55\)\)/Default.aspx?mode=TextMeta&side=dSady_archiv&metadataID=CZ-CUZK-COM-R&menu=2902](http://geoportal.cuzk.cz/(S(sndpnx450cus1lr0zn3tsn55))/Default.aspx?mode=TextMeta&side=dSady_archiv&metadataID=CZ-CUZK-COM-R&menu=2902)

Databáze demografických údajů za obce ČR. *Český statistický úřad* [online]. 2011d [cit. 2013-04-03]. Dostupné z: http://www.czso.cz/cz/obce_d/index.htm

Dějiny města Šumperka. *Šumperk: živá brána Jeseníků* [online]. 2012 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.sumperk.cz/cs/turista/o-sumperku/dejiny-mesta-sumperka.html>

Elektrizace trati Zábřeh - Šumperk. *Správa železniční dopravní cesty* [online]. 2011 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: (<http://www.szdc.cz/modernizace-drahy/prehled-staveb/op-doprava/zabreh-sumperk.html>)

Exogenní tvary a pochody. *Školský portál Olomouckého kraje* [online]. 2005 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://webvyukacontent.olportal.cz/w-zemeteleso-051219/3hGeorel.htm>

Charakteristika kraje. *Český statistický úřad* [online]. 2013 [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: http://www.czso.cz/xm/redakce.nsf/i/charakteristika_kraje

Krajinná ekologie: učebnice. *Krajina a člověk* [online]. 2007 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: http://www.uake.cz/frvs1269/kapitola4.html#zakladni_funkce_krajiny_ve_vztahu_k_cl_oveku

Krajnotvorní činitelé a krajnotvorné procesy. [online]. 2004 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: http://www.gymbos.cz/tabule/zemepis/cinitele_a_procesy.pdf

Okres Šumperk. *Český statistický úřad* [online]. 2012a [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: [http://www.olomouc.czso.cz/xm/redakce.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/89c52bc40c6ab256c1256f08002e9b2e/\\$FILE/okres%20%C5%A0umperk.pdf](http://www.olomouc.czso.cz/xm/redakce.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/89c52bc40c6ab256c1256f08002e9b2e/$FILE/okres%20%C5%A0umperk.pdf)

Ortofoto České republiky - úvod. *ČÚZK: Geoportál* [online]. 2010c [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: [http://geoportal.cuzk.cz/\(S\(sndpnx450cus1lr0zn3tsn55\)\)/Default.aspx?mode=TextMeta&text=ortofoto_info&side=ortofoto&head_tab=sekce-02-gp&menu=23](http://geoportal.cuzk.cz/(S(sndpnx450cus1lr0zn3tsn55))/Default.aspx?mode=TextMeta&text=ortofoto_info&side=ortofoto&head_tab=sekce-02-gp&menu=23)

Šumperk. *Český statistický úřad* [online]. 2011b [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/xm/redakce.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/eccb1572242a7cc5c12577370027e82d/\\$FILE/sumperk.pdf](http://www.czso.cz/xm/redakce.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/eccb1572242a7cc5c12577370027e82d/$FILE/sumperk.pdf)

Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad. *Geografická služba AČR* [online]. 2007 [cit. 2013-04-03]. Dostupné z: http://www.geoservice.army.cz/htm/s_urad.html

Vše o území: okres Šumperk. *Český statistický úřad: Sčítání lidí, domů a bytů* [online]. 2012a [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=vse-o-uzemi&tu=0&th=&v=&vo=H4sIAAAAAAAAAAHWPv07DMBDGry2hf4WAgY1HaMWCBB042CVWk7hK0iAyYWjUgkIbErdkQmKBgRV2Bsa-BOIJWJkQOzMjXI0EA-IkW3fy_b7v8_QdtCSGpRM5kY2xOg4bukwGpoy04svj08rBcwHyLaiEI9lrySM1ijmU1SAOksEo7KXR1jZkVTsv4b2Ip6qg3HWY3SE2MzMzuAD4s5P7MQzlsN_gQxX0g3j57f7h4_J6Iw85DtpEhuMgjWHxd88anx4G8dX0brV6-3qTB0gjFCv8Z6Igt6tA6yXra5tpirEcXezNYuGLpaCoC2oJl0QK5tuC7nAHuwolrvCIQyhRUEAy41ziibYwOHICZ3e_44umTfzMuIS0RXSD0WzC32ses302CzX3iaWghkDLNr8Z9HVJs2u0Ub_EKbPcjoeiC45Bm3XPYfWuz

Vše o území: Šumperk. *Český statistický úřad: Sčítání lidí, domů a bytů* [online]. 2012b [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=vse-ouzemi&tu=0&th=&v=&vo=H4sIAAAAAAAAAAHWPv07DMBDGry2hf4WAgY1HaMWCBBO42CVWk7hK0iAyYWjUgkIbErkdQmKBgRV2Bsa-BOIJWJkQOzMjXIoEA-IkW3fy_b7v8_QdtCSGpRM5kY2xOg4bukwGpoy04svj08rBcwHyLaiEI9lrySM1ijmU1SAOksEo7KXR1jZkVTsv4b2Ip6qg3HWY3SE2MzMzuAD4s5P7MQzlsN_gQxX0g3j57f7h4_J6Iw85DtpEhuMgjWHxd88anx4G8dX0brV6-3qTB0gjFCv8Z6Igt6tA6yXra5tpirEcXezNYuGLpaCoC2oJl0QK5tuC7nAHuwolrvCIQyhRUEAy41ziibYwOHICZ3e_44umTfzMuIS0RXSD0WzC32ses302CzX3iaWghkDLNr8Z9HVJs2u0Ub_EKbPcjoeiC45Bm3XPYfWuz

Vše o území: Zábřeh. *Český statistický úřad: Sčítání lidí, domů a bytů* [online]. 2012c [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=vse-ouzemi&tu=0&th=&v=&vo=H4sIAAAAAAAAAAHWPv07DMBDGry2hf4WAgY1HaMWCBBO42CVWk7hK0iAyYWjUgkIbErkdQmKBgRV2Bsa-BOIJWJkQOzMjXIoEA-IkW3fy_b7v8_QdtCSGpRM5kY2xOg4bukwGpoy04svj08rBcwHyLaiEI9lrySM1ijmU1SAOksEo7KXR1jZkVTsv4b2Ip6qg3HWY3SE2MzMzuAD4s5P7MQzlsN_gQxX0g3j57f7h4_J6Iw85DtpEhuMgjWHxd88anx4G8dX0brV6-3qTB0gjFCv8Z6Igt6tA6yXra5tpirEcXezNYuGLpaCoC2oJl0QK5tuC7nAHuwolrvCIQyhRUEAy41ziibYwOHICZ3e_44umTfzMuIS0RXSD0WzC32ses302CzX3iaWghkDLNr8Z9HVJs2u0Ub_EKbPcjoeiC45Bm3XPYfWuz

Vývoj krajiny v ČR v historii a současnosti. [online]. 2011 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: http://storm.fsv.cvut.cz/on_line/ape/APE%202011_03.pdf

Zábřeh. *Český statistický úřad* [online]. 2011c [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: http://www.czso.cz/cz/obce_d/index.htm

Zábřeh. *Historické fotografie* [online]. 2012 [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://www.fotohistorie.cz/Olomoucky/Sumperk/Zabreh/Default.aspx>

Zdroje archivních leteckých snímků. In: [online]. 2004 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://lfgm.fsv.cvut.cz/~hodac/studenti/referaty/sk5.pdf>

Změna tvářnosti krajiny. *Vítejte na Zemi* [online]. 2008 [cit. 2013-04-03]. Dostupné z: <http://vitejenazemi.cenia.cz/krajina/index.php?article=20>

Z letadla: Desná odřízla Šumperk od okolního světa. *Video - Aktuálně.cz* [online]. 2007 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://aktualne.centrum.cz/video/?id=95842>

Mapové podklady

Císařské otisky stabilního katastru a ortofota poskytl

© Český úřad zeměměřický katastrální

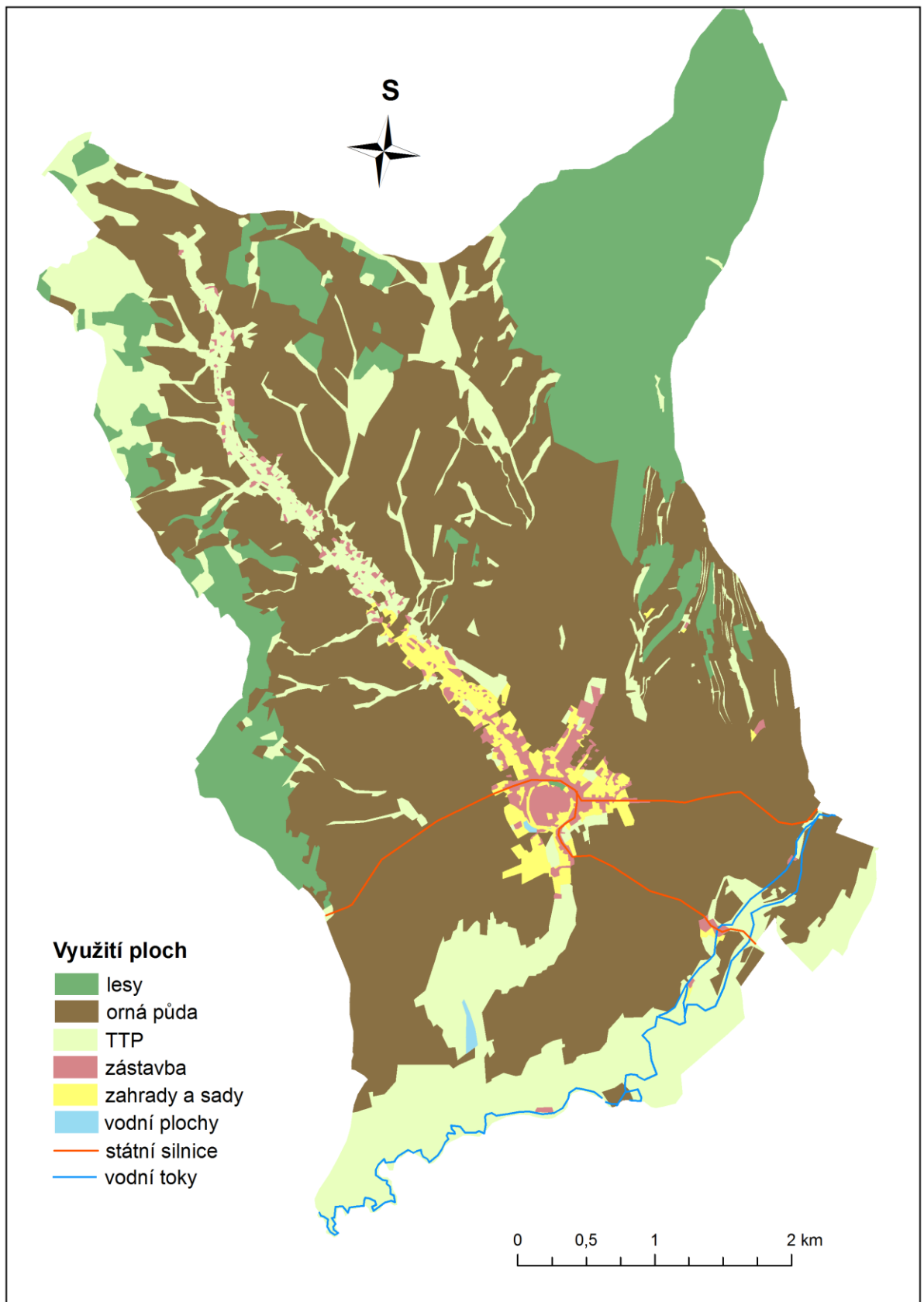
Letecké snímky poskytl

VGHMÚř Dobruška, © MO ČR 2013

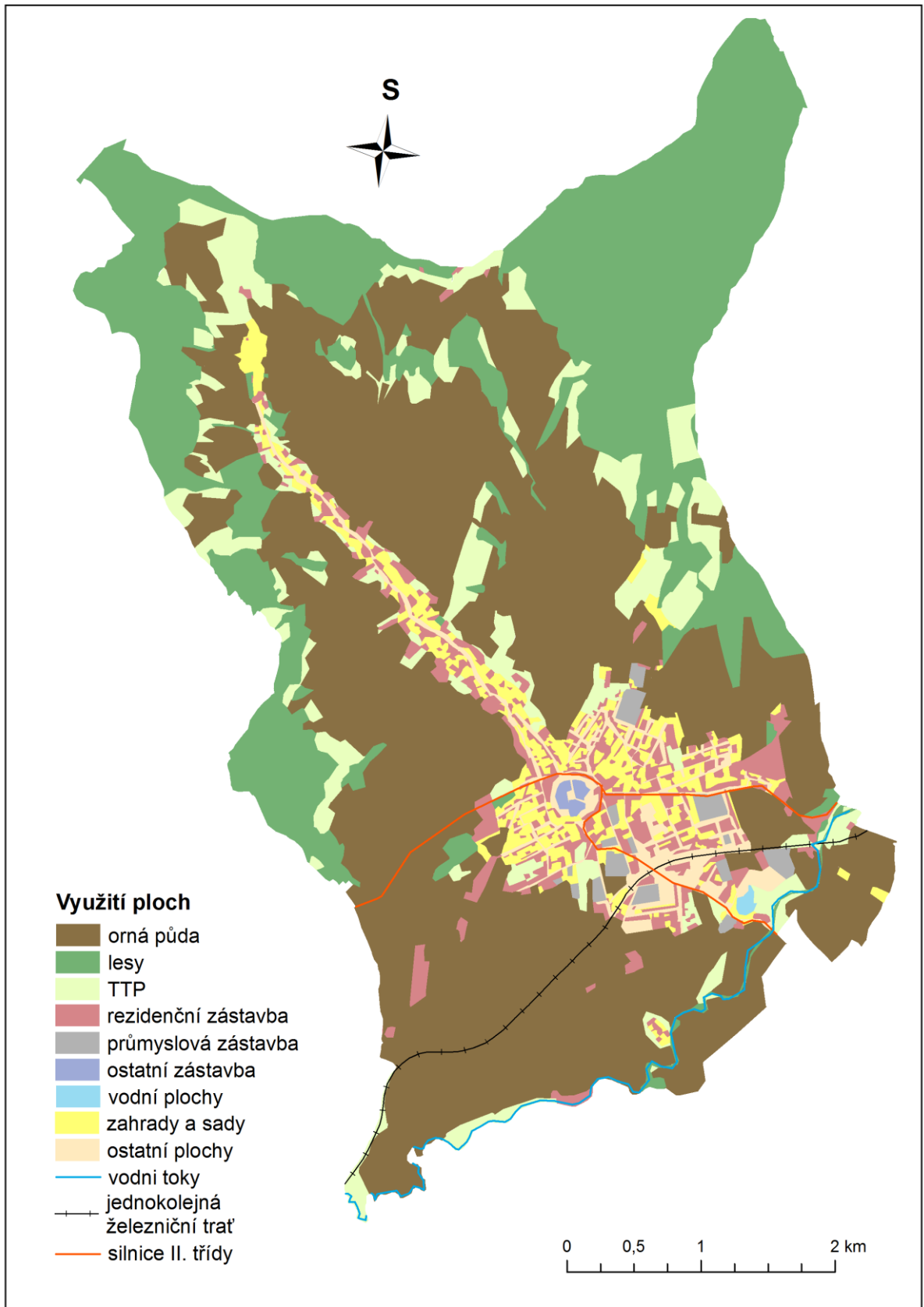
Přílohy

Seznam příloh

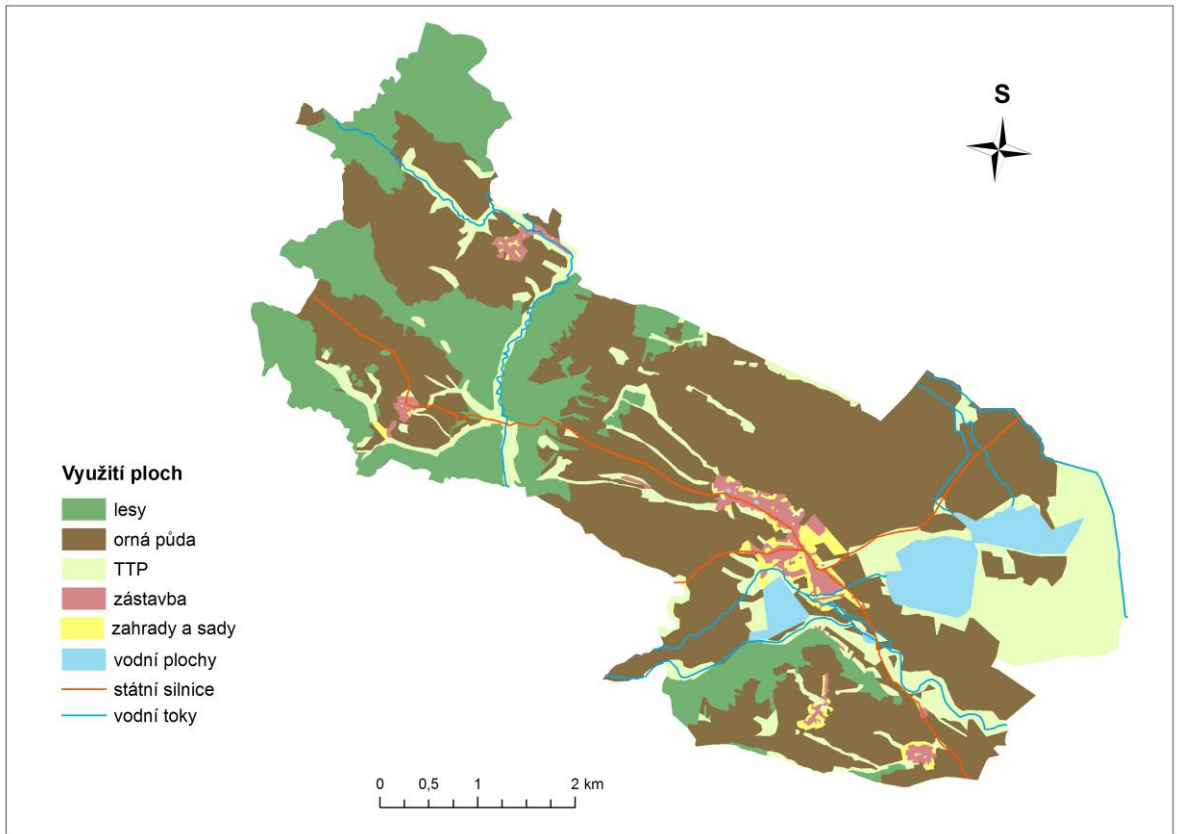
- Obr. 19 Využití ploch Šumperka v letech 1824 – 1836
- Obr. 20 Využití ploch Šumperka v roce 1937
- Obr. 21 Využití ploch Šumperka v roce 1977
- Obr. 22 Využití ploch Šumperka v roce 2009
- Obr. 23 Využití ploch Zábřehu v letech 1824 – 1836
- Obr. 24 Využití ploch Zábřehu v roce 1937
- Obr. 25 Využití ploch Zábřehu v roce 1977
- Obr. 26 Využití ploch Zábřehu v roce 2012
- Obr. 27 Měšťanský dům Pod podloubím v Zábřehu v letech 1932, 1952 a 2013
- Obr. 28 Gymnázium v Zábřehu v letech 1915 a 2013
- Obr. 29 Budova gymnázia a náměstí Osvobození v Zábřehu v letech 1920 a 2013
- Obr. 30 Masarykovo náměstí v Zábřehu v letech 1940 a 2013
- Obr. 31 Masarykovo náměstí v Zábřehu v pozadí dům Pod podloubím v letech 1910 a 2013
- Obr. 32 Masarykovo náměstí v Zábřehu a kostel sv. Bartoloměje v letech 1955 a 2013
- Obr. 33 Masarykovo náměstí v Zábřehu, kostel sv. Bartoloměje a Mariánský sloup v letech 1915 a 2013
- Obr. 34 Budova vlakového nádraží v Zábřehu před rokem 1903 a v roce 2013
- Obr. 35 Náměstí Osvobození v Zábřehu v letech 1955 a 2013
- Obr. 36 Starobranská ulice v Šumperku v letech 1915 a 2013
- Obr. 37 Hlavní třída v Šumperku v letech 1920 a 2013
- Obr. 38 Dnešní Lužickosrbská ulice v Šumperku na počátku 20. století a v roce 2013
- Obr. 39 Hlavní třída v Šumperku v letech 1942 a 2013
- Obr. 40 Náměstí Míru v Šumperku s Mariánským sloupem v letech 1946 a 2013
- Obr. 41 Pohled na Hlavní třídu v Šumperku v letech 1874 a 2013
- Obr. 42 Pohled na dřívější Oberleithnerovu manufakturu na tzv. „Točáku“ v letech 1840 a 2013

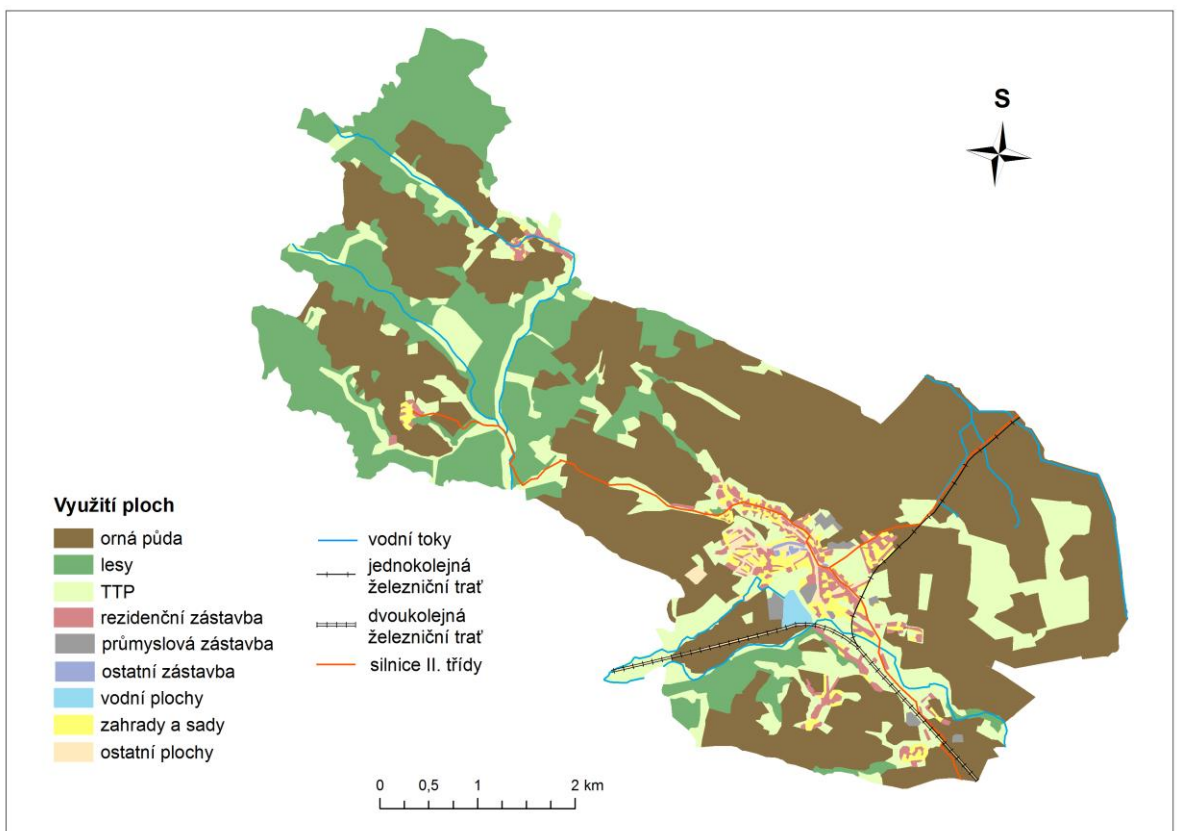
Obr. 19: Využití ploch Šumperka v letech 1824 – 1836

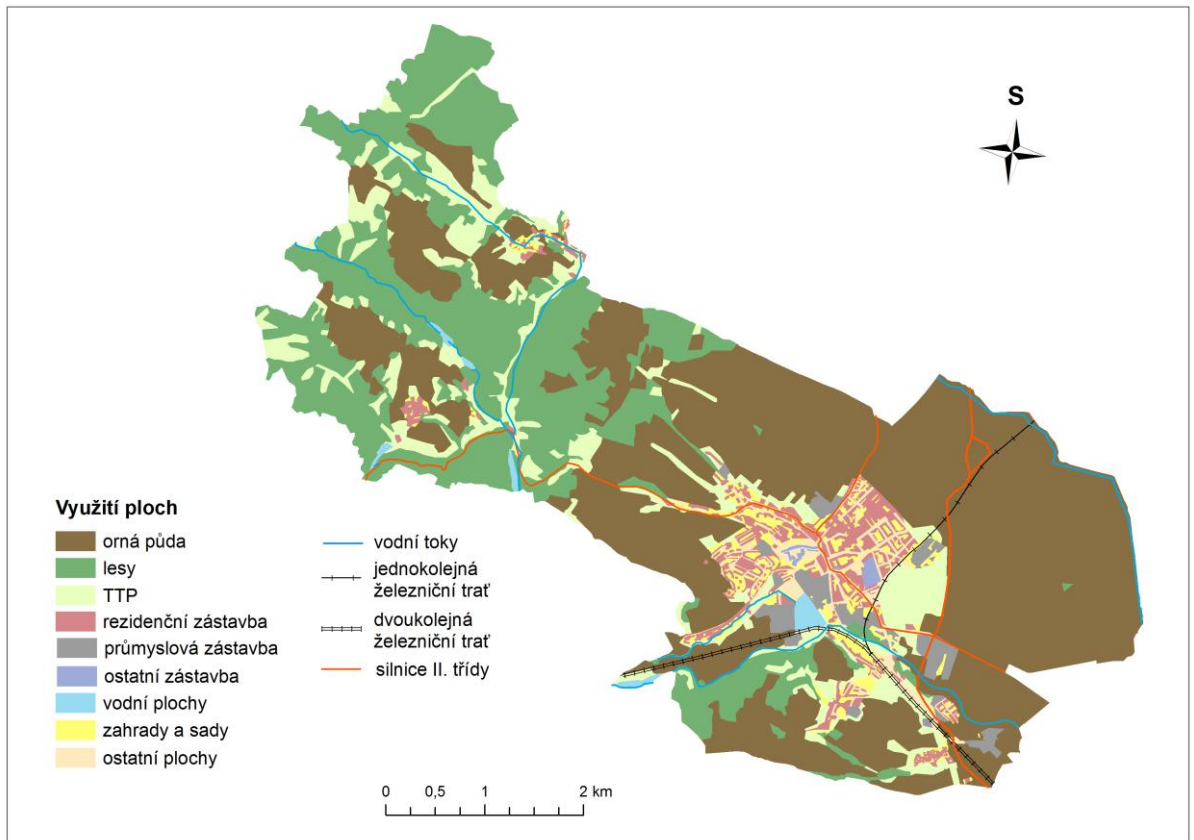
Obr. 20: Využití ploch Šumperka v roce 1937

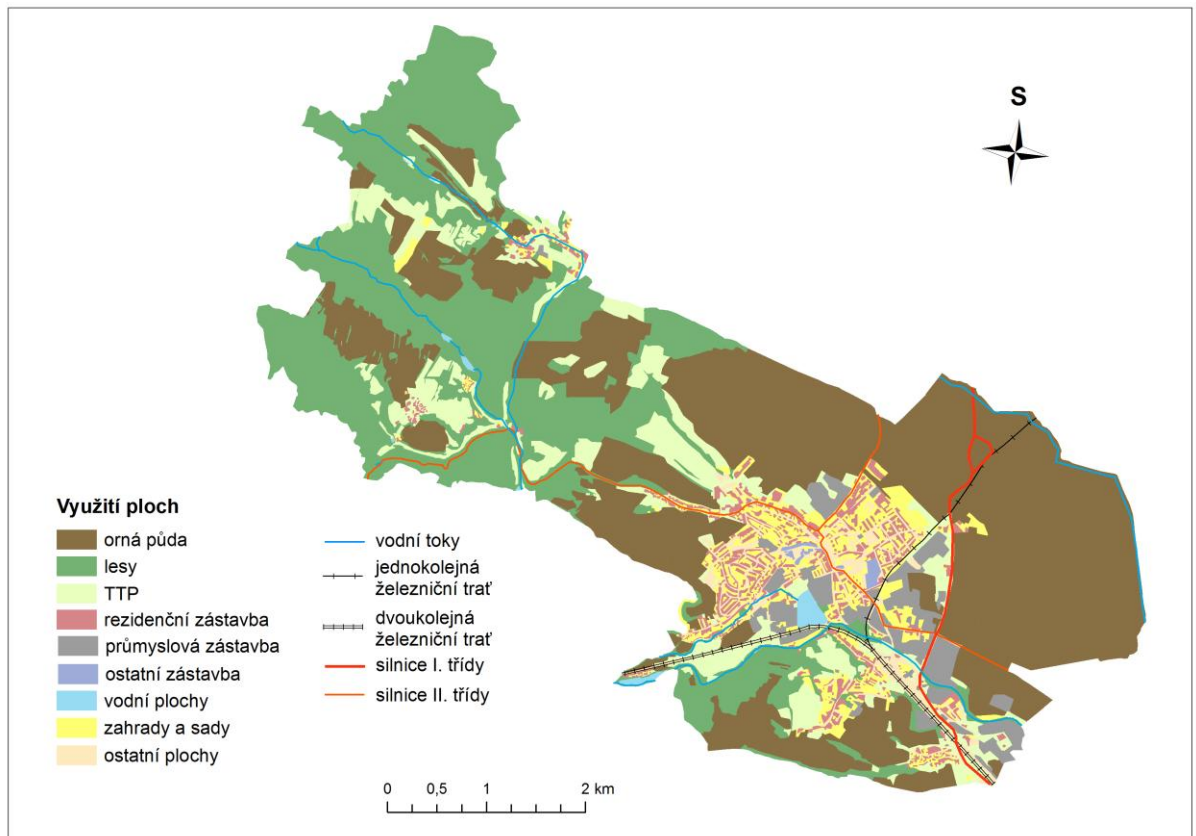
Obr. 23: Využití ploch Zábřehu v letech 1824 – 1836

Obr. 24: Využití ploch v Zábřehu v roce 1937

Obr. 25: Využití ploch Zábřehu v roce 1977

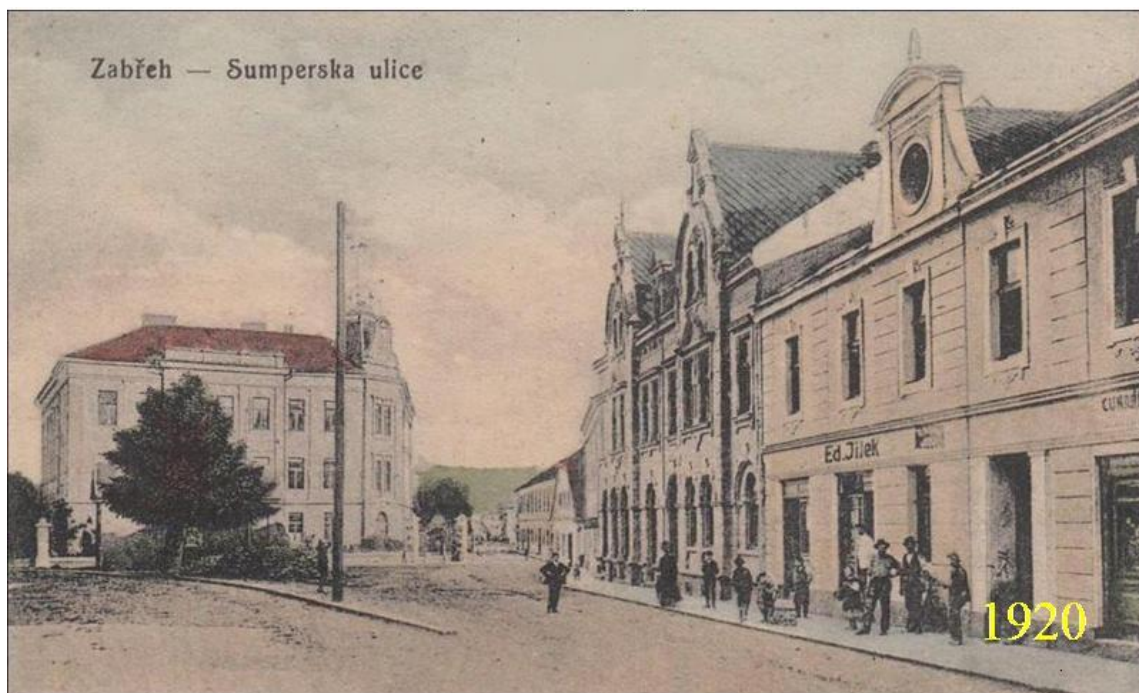
Obr. 26: Využití ploch Zábřehu v roce 2012

Obr. 27: Měšťanský dům Pod podloubím v Zábřehu v letech 1932, 1952 a 2013 (Historické fotografie, 2012; fotografie autorky, 2013)

Obr. 28: Gymnázium v Zábřehu v letech 1915 a 2013 (Historické fotografie, 2012; fotografie autorky, 2013)

Obr. 29: Budova gymnázia a náměstí Osvobození v Zábřehu v letech 1920 a 2013 (Historické fotografie, 2012; fotografie autorky, 2013)

Obr. 30: Masarykovo náměstí v Zábřehu v letech 1940 a 2013 (Historické fotografie, 2012; fotografie autorky, 2013)

Obr. 31: Masarykovo náměstí v Zábřehu v pozadí s domem Pod podloubím v letech 1910 a 2013 (Historické fotografie, 2012; fotografie autorky, 2013)

Obr. 32: Masarykovo náměstí v Zábřehu a kostel sv. Bartoloměje v letech 1955 a 2013 (Historické fotografie, 2012; fotografie autorky, 2013)

Obr. 33: Masarykovo náměstí, kostel sv. Bartoloměje a Mariánský sloup v Zábřehu v letech 1915 a 2013 (Historické fotografie, 2012; fotografie autorky, 2013)

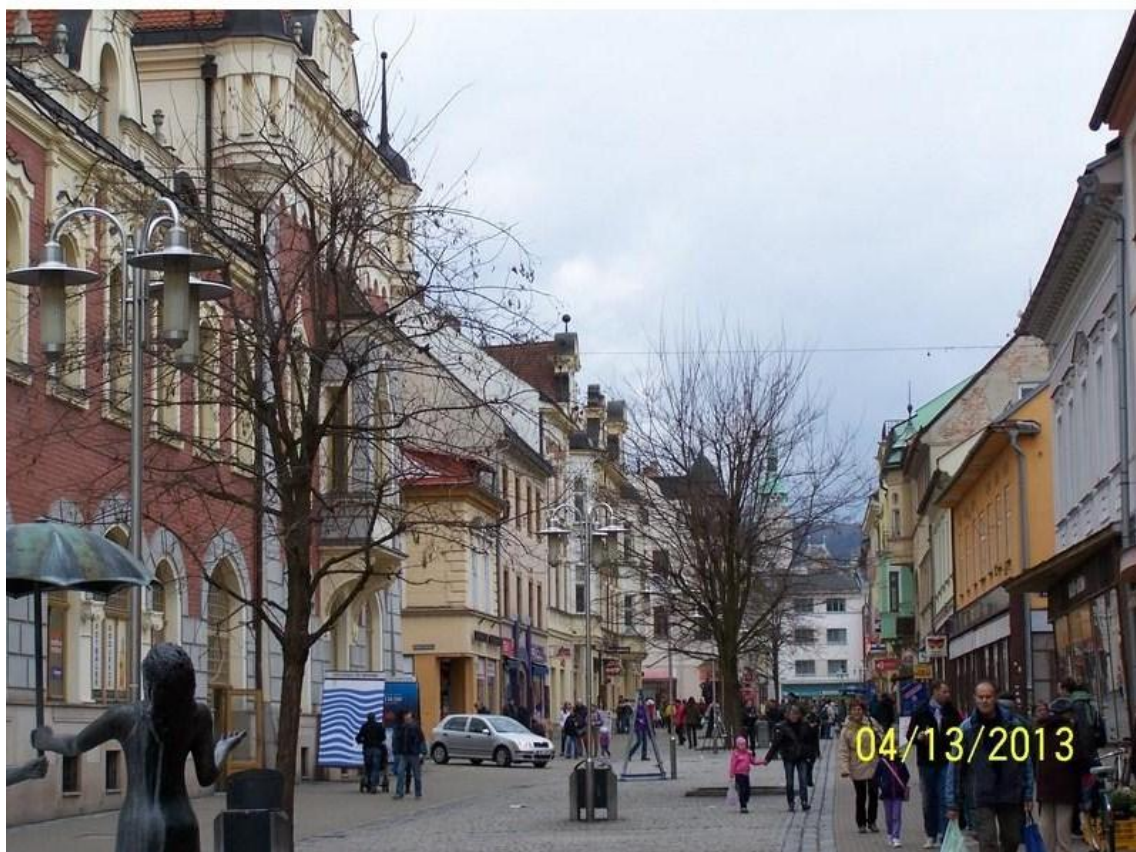
Obr. 34: Budova vlakového nádraží v Zábřehu před rokem 1903 a v roce 2013 (Historické fotografie, 2012; fotografie autorky, 2013)

Obr. 35: Náměstí Osvobození v Zábřehu v letech 1955 a 2013 (Historické fotografie, 2012; fotografie autorky, 2013)

Obr. 36: Starobranská ulice v Šumperku v letech 1915 a 2013 (H. Jarmarová, 2009; fotografie autorky, 2013)

Obr. 37: Hlavní třída v Šumperku v letech 1920 a 2013 (H. Jarmarová, 2009; fotografie autorky, 2013)

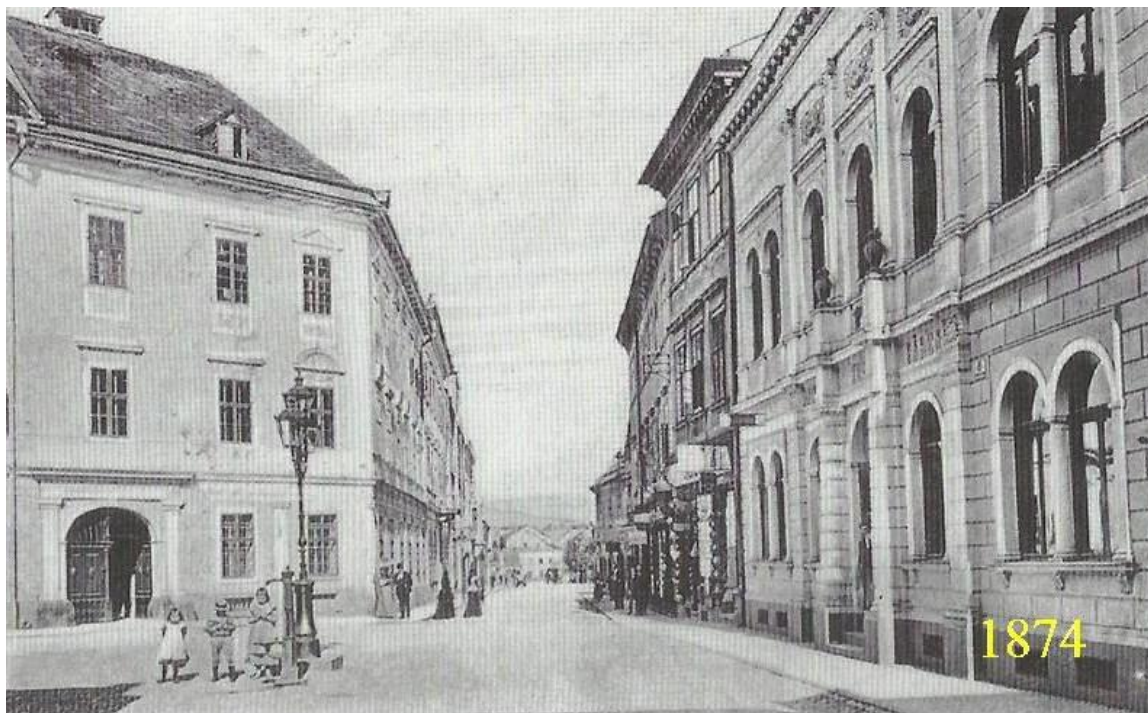
Obr. 38: Dnešní Lužickosrbská ulice v Šumperku na počátku 20. století a v roce 2013 (H. Jarmarová, 2009; fotografie autorky, 2013)

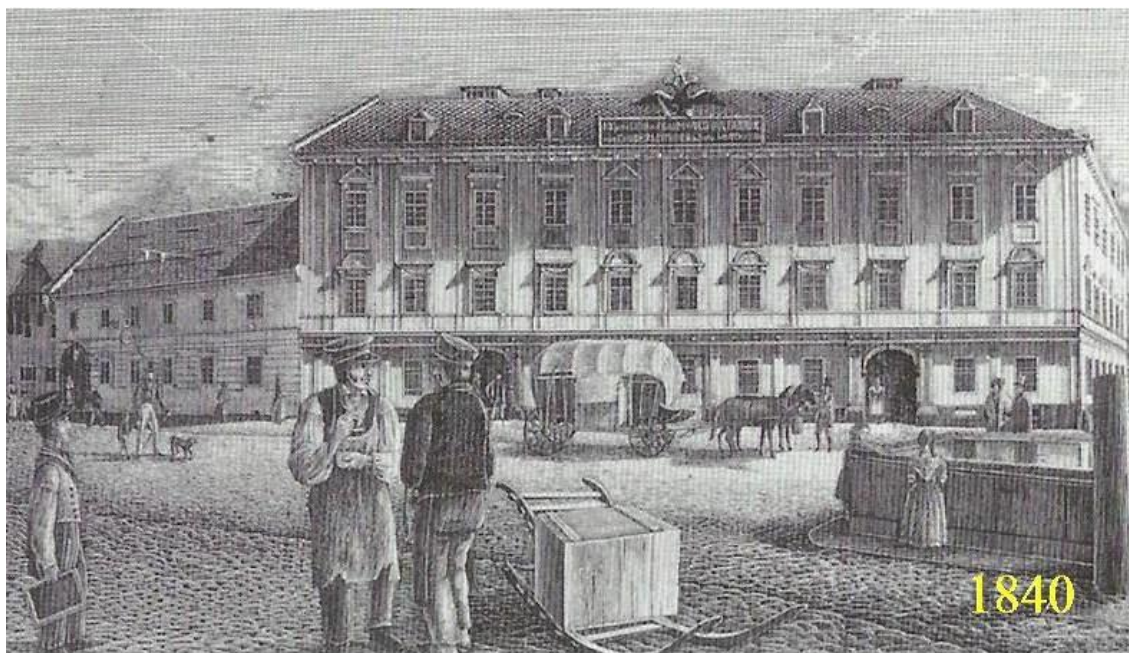
Obr. 39: Hlavní třída v Šumperku v letech 1942 a 2013 (H. Jarmarová, 2009; fotografie autorky, 2013)

Obr. 40: Náměstí Míru v Šumperku s Mariánským sloupem v letech 1946 a 2013 (H. Jarmarová, 2009; fotografie autorky, 2013)

Obr. 41: Pohled na Hlavní třídu v Šumperku v letech 1874 a 2013 (H. Jarmarová, 2009; fotografie autorky, 2013)

Obr. 42: Pohled na dřívější Oberleithnerovu manufakturu na tzv. „Točáku“ v letech 1840 a 2013 (H. Jarmarová, 2009; fotografie autorky, 2013)